

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 381-486

Makalenin Geliş

Tarihi

29/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

18/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

HARPUTLU ÖMER NAİMÎ'NİN İSLÂMÎ BİLGİ VE ÖĞÜT VEREN BİR NASİHATNAMESİ: *MANZÛME-İ NAİMİYYE**

Âdem CEYHAN¹

ÖZET

Yusuf Şükrî (ö. Hicrî 1292/ Miladî 1876), İshak Efendi (ö. 1309/1892), Abdurrahman Nâcim (1249-1312/1833-1894), 19. asırda çeşitli ilim dallarına ait eserleriyle meşhur Harputlu âlimlerden birkaçıdır. Anılan asır ve şehirde yetişmiş ilim adamlarından biri de daha ziyade “*Kasîde-i Bür’e şârihi*” olarak tanınmış Ömer Naîmî Efendi’dir. Arap dili ve edebiyatı, mantık, münazara adabı gibi konularda Arapça basılmış yahut el yazması hâlinde eserleri bulunan Ömer Naîmî Efendi’nin (1216-1299/1801-1882) *Manzûme-i Naîmiyye* adıyla yayımlanmış, nasihatname sayılabilecek, Türkçe terbiyevi bir kitapçığı da vardır. Tahminen altmışlı yaşlarında gözleri görmez olan şair, bu manzum eserini H. 1283 (M. 1866) senesinde oğlu Abdülhamîd ve dostlarına hitaben,

* Çalışmamızı tamamladıktan sonra Mustafa Sefa Çakır’ın da Ömer Naîmî Efendi’nin *Manzûme-i Naîmiyye* adlı eserini neşre hazırladığını öğrendik. Bizim aynı konudaki makalemiz henüz yayımlanmadan Çakır’ın yazısı, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*’nde çıktı: Mustafa Sefa Çakır, “Osmanlı’nın Son Dönem Âlimlerinden Ömer Naîmî Efendi ve *Manzûme-i Naîmiyye* Adlı Nasihatnamesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 7, Sayı 18, Temmuz 2020, s. 265-291. (Yayımlanmadan önce ricam üzerine makalemi okuyan ve bilhassa problemli kelimelere dair fikirlerini bildiren Prof. Dr. Osman Şahin, Prof. Dr. Hakan Taş, Prof. Dr. Murat Karavelioğlu ve Doç. Dr. Suat Donuk’a teşekkür ederim).

¹ Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9680-6580

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020 ss. 381-486

İslâmî konularda bilgi ve öğüt vermek üzere, bir kâtibe söyleyip yazdırmak suretiyle meydana getirmiştir.

654 beyitten meydana gelen ve tamamlandığı yıl içinde bastırılan bu manzume, aruzun “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün” kalıbıyla, kaside şeklinde yazılmıştır. Şair, nasihatnamesinde çocuk terbiyesi, gençlik çağında ibadet, güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, dince yerine getirilmesi gereken vazifeler, temizlik, insanı ilim, melekler, ölüm, ölümlerin diriltirilip mahşere çıkarılması, hac, oruç gibi konularda inkâra götüren sözler, büyük ve küçük günahlar, faiz hakkında bilgi vermiş; tavsiyelerde bulunmuştur.

Bu çalışmada Ömer Naîmî Efendi’nin hayat hikâyesinin ardından belli-başlı eserleri anılarak *Manzûme-i Naîmiyye*’si ele alınmış; adı geçen risalenin şekli yönü, telif sebebi, konuları, kaynakları üzerinde durulduktan sonra Latin harflerine ve günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş hâli okuyucuların mütalâasına arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harput, Ömer Naîmî, nasihatname, *Manzûme-i Naîmiyye*

A ADVICE BOOK OF HARPUTLU ÖMER NAÎMÎ GIVING ISLAMIC INFORMATION AND ADVICE: MANZUME-İ NAÎMIYYE

ABSTRACT

Hoca İshak, Yusuf Şükrî, Abdurrahman Nâcim, Abdülatif Lutfi Efendi are some of the scholars of Harput who were famous for their works belonging to various branches of science in the 19th century. One of the scientists who grew up in the mentioned century and the city is Ömer Naîmî Efendi, who is known as the "commentator of *Kasîde-i Bür'e*". Ömer Naîmî Efendi (1216-1299 / 1801-1882), who has some works on Arabic language and literature, logic, debating manners, published in Arabic or in manuscript, also has a Turkish booklet published under the name of *Manzûme-i Naîmiyye*.

The poet, who was blindly blind, probably in his 60s, created this poetic work by writing to his son Abdulhamid and his friends in 1283 (AD 1866) to give information and advice on Islamic and moral issues. This poem, which consists of 654 couplets and was printed in the year it was completed, was written in the form of ode, with the phrase "mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün" of aruz. Poet, in his admonition, the words that lead to denial of Islam on subjects such as child upbringing, encouragement to worship in youth, good ethics, the conditions of Islam and faith, duties to be fulfilled in religion, cleanliness, knowledge, angels, death, resurrection after death, pilgrimage, fasting, great and little sins, finally informed about interest; made recommendations. In this article, following the life story of Ömer Naîmî Efendi, the aforementioned poetic advice was presented to the readers by transferring it to Latin letters and translating it into prose in modern Turkish.

Keywords: Harput, Ömer Naîmî, advice, *Manzûme-i Naîmiyye*

GİRİŞ

Klâsik Türk Edebiyatında 11. asırdan 20. asra kadar çeşitli nazım biçimleriyle nasihatname türünde çok sayıda eserin meydana getirildiği bilinmektedir. Okuyuculara dinî, ahlâkî, meslekî, siyasî, sosyal vb. muhtelif konulara dair bilgi ve öğüt vermeyi, hayat tecrübelerini aktarmayı hedefleyen bu tür edebî metinler için örnek göstermek gerekirse, ilkin İslâm tesiri altında gelişen Türk edebiyatının bilinen en eski eseri *Kutadgu Bilig* ve ondan yarım asır kadar sonra yazıldığı tahmin edilen *Atebetü'l-hakâyık* anılabilir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*'i büyük kısmı itibarıyla mesnevi şeklinde, Yüknekli Edîb Ahmed ise “hakikatlerin eşîği” manasına gelen kitapçığını dörtlükler hâlinde yazmıştır. 13. asırdan itibaren Anadolu’da gelişen Türk Edebiyatının ilk temsilcilerinden Yunus Emre’ye ait olduğu kabul edilen ve mesnevi şeklinde yazılmış *Risâletü'n-nushiyye* ile 14 veya 15. yüzyılda yaşadığı sanılan Ahmed-i Fakîh’in kaside biçiminde meydana getirdiği “*Çarh-nâme*” de manzum nasihatnamelerin tanınmış örnekleri arasındadır. 15. asır şairlerinden Ahmed-i Dâî’nin (ö. 824/1421’den sonra) “*Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be-Püsereş*” isimli kısa mesnevisi, “divan edebiyatında çocuk muhatap alınarak yazılan ilk eser” sayılmıştır. (Kaplan 2008: 13). Bu hüküm, “şimdiki bilgilerimize göre” kaydıyla Eski Türk Edebiyatı tarihinde yer almış manzum Türkçe nasihatnameler için doğru kabul edilebilir. Zira Keykâvus’un H. 475 (M. 1082) yılında genç oğlu Geylânşah’a hitaben Farsça yazdığı, daha çok “*Kâbus-nâme*” adıyla tanınan mensur nasihatnamesinin de 14 ve 15. asırda meydana getirilmiş Türkçe tercümeleri vardır. Ancak Urfalı Nâbî’nin (1052-1124/1642-1712) oğlu Ebû'l-hayr Mehmed için H. 1112 (M. 1701) senesinde mesnevi şeklinde kaleme aldığı *Hayrî-nâme* ve ona benzer tarzda Sünbülzâde Vehbî’nin H. 1205 (M. 1791) yılında oğlu Lutfullah namına, yine aynı nazım biçimiyle yazdığı *Lutfiyye*, bir babanın oğluna, dolayısıyla diğer çocuk yahut gençlere hitaben ortaya koyduğu manzum nasihatnamelerin meşhur iki numunesi olarak bilinir.

Tanzimat’tan sonra Batı kültürü tesirinde meydana gelen Türk edebiyatında da çeşitli âlim, şair ve yazarların eserlerinde, birçok siyasî, sosyal mesele arasında çocuk terbiyesi ile mevcut eğitim-öğretim sistemi hakkındaki fikir, görüş ve tecrübelerini anlattıkları malûmdur. Meselâ sonraki yıllarda maarif nazırı olan Münif Efendi (1244?-1328/1828?-1910), *Mecmûa-i Fünûn*’da çıkan “Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân” başlıklı yazısında, çocuk terbiyesine dair düşünce, tenkit ve tekliflerini dile getirmiştir. (Münif 1279/1862: 176-185).

19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre "Türkçede modern pedagojiye dair ilk tecrübe"(deneme) (Tanpınar 2001: 182) olan bu metnin özü şöyle verilebilir: Ülkemizde medeniyet eserlerinin ilerlemesine, zenginlik ve saadet vasıtalarının artmasına mani sebepler arasında hâkim eğitim sistemini gören Münif Efendi, ebeveynlerin çocuklarının bedenî ihtiyaçlarını gidermeye yaratılıştan düşkün, ruhî ihtiyaçlarını elde etmeye ise aklen ve İslâm dinince vazifeli olduğunu, bundan dolayı doğru düşünen ve doğru yolda giden kişilerin evlâdının cismanî varlıklarını korumaya çalıştıkları kadar ilim, sanat ve edep öğrenmeleri için gayret etmeyi en mühim babalık vazifeleri saydıklarını anlatır. Bir çocuğun hangi kazanç yolunda gidecek olursa olsun, kendi dilini kolaylıkla okuyup yazacak ve alış-verişini kalemle hesap edecek kadar yazıcılık sanatını öğrendikten sonra tuttuğu meslek için lüzumlu bilgi ve hünnerleri tahsil etmesi gerektiğini belirten Münif Efendi, ilim ve sanatın ayrı şeyler olmadığını, ilimlerle duvarcılık, boyacılık, fırıncılık, aşçılık gibi işler arasında sıkı bir bağlantı bulunduğunu ifade eder. Kimya, fizik, resim, mühendislik vb. sanayi sahasında ilerlemeyi sağlayacak ilimlerin öğrenilmesi üzerinde durarak komşularımız olan Avrupalılara oranla köylü seviyesinde kalmamak için, fen ve sanatların tahsilinin şart olduğunu belirtir. Eğitim için biraz okuma, yazma öğrenmenin zamanımızda yetmeyeceğini, herkesin ilim ve fenlerden hâline göre payını alması icab ettiğini, babaların da çocuklarını kendi devirlerine göre değil, onların yaşayacakları çağa göre yetiştirmeleri gerektiğini anlatır.

Devam edegelen eğitim, öğretim usulüne esaslı tenkitler de yönelten yazar, çocukların seviyelerinin üstündeki sarf, nahiv, mantık, meani gibi ilim dallarına ait bilgilerin ezber yoluyla öğretilmeye çalışılmasının faydasız olduğunu ileri sürer. Diğer taraftan çocuklarının doğum, sünnet ve evlilikleri sebebiyle birçok masraf eden babaların talim, terbiye gibi dünya ve ahirette saadetlerinin sermayesi olacak mühim bir işin parasız veya az bir giderle meydana gelmesini istemelerini de doğru bulmayan Münif Efendi, Avrupa'da ebeveynlerin çocuklarının eğitime, tahsiline verdikleri ehemmiyetten, bu yoldaki gayret ve fedakârlıklarından bahseder. Basiret gözü açık devletlerin de o konuda her türlü kolaylaştırma vesilelerini ve teşvik için gerekli şeyleri yerine getirdiklerini anlatan yazar, örnek olarak Almanya'da yedi yaşına gelmiş kız ve erkek çocuklarını mektebe göndermeyen babaların cezalandırıldığını; böylece o ülkelerin ilim, hüner ve sanatı yaygınlaştırmak istediklerini belirtir.

Daha sonra 1860'lı yıllarda Osmanlı memleketlerindeki ilk ve orta dereceli okullardan bahseden yazar, bu konuda devletçe yapılan çalışmaları takdir etmekle birlikte o mekteplerin idare, düzen ve öğretim şeklinin henüz istenen seviyede olmadığını ifade eder. Öğretmenlik mesleğinde istihdam edilecek kişilerin yeni usulde yeterliliğinin gözetilmesi gerektiğini belirterek bu konuda

ehil olanlar için fazla maaş ve imtiyaz verme gibi özendirici tedbirlerin alınmasını ister.

Münif Efendi, yazısının sonunda mekteplerde çocukların dayakla terbiye edilmemesi lâzım geldiğini, tembellik ve gevşeklik eden yahut uygunsuz davranışlarda bulunanlar için –kınama, yer değiştirme, diğer öğrencilerin okuldan gitmeye izinli oldukları zamanlarda bir müddet orada durdurma gibi-dayaktan daha tesirli olabilecek eğitim yollarının olduğunu anlatır.

Çocuk terbiyesine dair fikirlerini ifade eden 19. asır Türk şair ve yazarları için başka dikkate değer bir örnek olarak Ziyâ Paşa'yı göstermek mümkündür. Zira Jean-Jacques Rousseau(Jan Jak Ruso)'nun (1712-1778) *Emile* adlı pedagojik eserini Türkçeye çeviren Ziyâ Paşa (1829-1880), bu eserin başlangıcında çocuk terbiyesi konusunda kendi fikir, müşahede ve tecrübelerini de etraflıca ifade etmiştir. Ziyâ Paşa, Ruso'nun anılan Fransızca eserini dilimize tercüme etmeyi İstanbul'dayken düşünmüş; fakat bu fikrini ancak 1870-71 yıllarında Cenevre'de bulunduğu sırada gerçekleştirebilmiştir. Mütercim, söz konusu tercümesiyle bu gibi terbiye ve felsefeye dair ecnebi kitaplarının Türkçeye çevrilmesinin mümkün olduğunu isbat etmek; ayrıca bizde çocuk terbiyesi ve ahlâk vazifesi çok terk edilmiş hâlde olduğundan, onu uyandırıp din ve millete bir hizmet etmek istemiştir. (Bilgegil 1979: 165-166). Ziyâ Paşa'nın çocukluk hatıralarının bir kısmını içine alan *Emil Tercümesi* başlangıcı, vefatından takriben bir yıl sonra Ebü'z-Ziyâ Tefvîk'in *Mecmûa-i Ebü'z-Ziyâ* adlı dergisinde dört sayı hâlinde yayımlanmıştır. (Ziyâ Paşa 1298/1881: 404-409; 417-424; 455-459; 484-489).

Her ne kadar Ebü'z-Ziyâ bu yazıya "Ziyâ Paşa'nın Evân-ı Tufüliyyeti Hakkında Bir Makâle", yani Ziyâ Paşa'nın çocukluk çağı hakkında bir makale başlığını uygun görmüşse de metnin tamamı merhum paşanın çocukluk çağı hakkında olmayıp *Emil Tercümesi* için yazdığı önsözdür. Mütercim, burada umumî olarak çocuk terbiyesinden bahsetmekte; sonra İslâm âlemi ve Osmanlı Devletinin geri kalışının sebepleri üzerinde durmakta; bu menfi değişmelerin terbiye ve ahlâkla alakalı olduğu sonucuna varmaktadır. Ona göre, bizde âdâb ve ahlâka dair pek çok kitap yazılmış; fakat zamanın geçmesiyle hepsi görünmez olmuştur. Meydanda kalan *Ahlâk-ı Alâyi* isimli eser de büyük adamlara gerekli faziletlerden bahsetmekle yetinir; çocuk terbiyesine mahsus değildir. Bundan sonra Ziyâ Paşa memleketimizde çocuk terbiyesine gereği gibi ehemmiyet verilmediğini, o işin insanlıktan ve edepten, terbiyeden habersiz, cahil dadı ve hizmetçilere bırakıldığını anlatır. Yazar, söylediklerine bir örnek

olmak üzere kendi çocukluk yıllarını, önce genç bir köle, sonra yaşlıca bir lala² yanında nasıl yetiştiğini anlatmaya başlar.

Doğu ve batıyı bilen, Arap, Fars, Türk ve Fransız edebiyatına vâkıf bir şair, yazar, aynı zamanda devlet adamı olan Ziyâ Paşa'nın bu mukaddimesinden bazı parçaları, günümüz Türkçesine mealen aktarmak isteriz. Paşa, "İnsanlarda insanlığın alâmeti olan doğruluk ve vefa kalmadı, yıkıldı..." diye her zaman teessüf ettiğimizi, bunun sebebini araştırdığımızda cehalet, uygunsuz fiil işlemek, bir memurun memurluğunu kötüye kullanması gibi izafi sebepleri görüp durumun düzelmesini onların giderilmesinde sandığımızı belirtir. Bu bakış noktasından başlayıp çalışmamıza rağmen, umduğumuz güzel tesirleri göremediğimizi ifade eden yazarın kanaatine, anılan sebeplerin başlangıçlarına ve onların esası olan umumi terbiye tarafına dikkatle bakmak, yetişecek çocuklarımızı korkunç uçurumdan kurtarmanın çaresini düşünmek gerekir. Diğer taraftan yeryüzünde bulunan medeni milletlerin hepsi bir ilerleme selinin önüne düşüp, akıp giderken, bizim bu selin karşısında gerilip dayanmamız mümkün değildir...

Ziyâ Paşa, çocuğun terbiyesi üzerinde ebeveynin ne kadar büyük bir tesiri olduğu konusunda şu örneği verir: Annesi, babası iyi insanlardan olan bir çocuğu, çocukluk zamanında serserilerin içine bırakın! Onlarla düşüp kalksın; büyüdüğünde elbette namuslu ve dince yasaklanmış şeylerden kaçınan bir adam olamaz. Arsızlık, dilencilik ve hırsızlığıyla tanınan bir topluluğun çocuğunu beşikten alıp iyi bir ailenin terbiyesine verin! Büyüsün; iyiliğe alışmış olur... İnsan ömrünün en saf ve temiz zamanı olan çocuklukta kişi hangi tür şekillerin karşısında bulunursa, ayna gibi onları kendisine çeker. İstidat, kabiliyet aynasında görünen misali suret ise taşa işlenmiş nakış gibi yerleşip kalacaktır. Ancak bu sözden, her terbiye gören çocuğun mutlaka olgun insan olacağı manası çıkmaz. Çünkü yaratılışın terbiyesinde beşer akıllarının kavramak ve anlamaktan âciz kaldığı birçok ihtilâf ve sebepler vardır. Terbiye, tabii tarzı muhafaza yolunda olursa, çoğunluk, ahlâkı koruma tarafında bulunacaktır.

Ziyâ Paşa'ya göre medeniyet, ki insanın saadetine vesile olacak cemiyet hâli demektir, millî ahlâk güzelliğinden doğan bir çocuktur. Millî ahlâkı olmayan topluluklarda medeniyet olmaz; ahlâkı bozulmaya başlamış medenî millette de medeniyet durmaz. Bütün büyük adamlar, medeniyet ve millî ahlâkla vasıflanmış milletlerden çıkar. Geçmiş asırlarda gelen ve hâlâ eserleri ve işleri insanlara ibret veren büyük filozoflar, belâgat ve marifet (ilim, irfan, sanat) sahipleri, büyük kahramanlar, cihangirler hep Yunanlı, Romalı ve

² Çocuk terbiyesi için tutulan hizmetkâr.

Mısırlılardan gelmiştir. Sonradan İslâm medeniyet güneşi âlemin ufkuna ışık saçıcı olmuş; bu yıldızların parlaklığı kalmamıştır. İslâm'ın yedi, sekiz yüz yılında yetiştirdiği fazilet, ilim ve irfan erbabı, geçen asırların iki bin yılında meydana getirebildiği meziyet sahiplerini hem ilimce, hem de sayıca geçmiştir...³

Maksadımız Ziyâ Paşa'nın çocuk eğitimi hakkındaki bütün fikirlerini bahis konusu etmek değil, Türk edebiyatı tarihinde bu ilim dalında yazılmış eserlere dair örnekler vermek ve sözü, nasihatname türünden sayılabilecek başka bir terbiyevî esere getirmektir. Bu çalışmamızda ilkin şekil ve öz yönünden inceleyeceğimiz, sonra metnini dikkatlere sunacağımız uzunca manzume, 19. asırda Harput'ta yaşamış Ömer Naîmî Efendi'ye aittir. Onun bu risalesini ele alıp incelemeye başlamadan önce hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Ömer Naîmî Efendi'nin Hayatı

Harputlu Ömer Naîmî Efendi'nin hayatı ve eserleri konusunda bilgi veren yazarlardan biri Hocasâde Ahmed Hilmî'dir. Ahmed Hilmî (ö. 1332/ 1914), II. Meşrutiyet devrinin meşhur tasavvufî dergilerinden *Cerîde-i Sufiyye*'de çıkan bir yazısında, Ömer Naîmî ve onun oğlu Abdülhamîd Hamdî Efendi'yi de tanıtmış (Hocasâde Ahmed Hilmi 1330/1912: 6-7); Bursalı Mehmed Tâhir Bey, H. 1333 (M. 1915) yılında yayımladığı *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinin birinci cildinin "ulemâ"ya ayırdığı ikinci faslında, anılan biyografiyi kısaltarak bir hâl tercümesi yazmıştır. (Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: 302-303). Bağdatlı İsmail Paşa'nın (1255-1339/1839-1920) *Hediyetü'l-ârifîn...* adlı Arapça eserinin birinci cildinde de Harputlu Naîmî hakkında birkaç cümleden ibaret kısa bilgi bulunmaktadır. (Bağdatlı İsmail Paşa 1951: 801). *Harput Ulemâsı* başlığı altında Arap harfli el yazması hâlindeki metinde de söz konusu ilim adamına dair bilgi yer almaktadır. (*Harput Ulemâsı*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1423). İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde Abdülhamîd Hamdî ve Harputlu Rahmî dolayısıyla Ömer Naîmî'den de bahsedilmektedir. (İnal 2000: 816; İnal 2002: 1775). Memleketinin tarihini yazan İshak Sunguroğlu'nun (1888-1976) *Harput Yollarında* namlı kitabının ikinci cildinde Ömer Naîmî Efendi hakkında öncekilere nazaran daha fazla malûmat vardır. (Sunguroğlu 1959: 149-156). Süleyman Yapıcı'nın *Harput Âlim- Müellif ve Mutasavvıfları* isimli eserinin ikinci cildinde de belli-başlıları sayılan kaynaklardaki bilgilere dayanılarak Ömer Naîmî tanıtılmıştır. (Yapıcı 2015: 207-223). Biz de bu metinlere ve

³ Bu başlangıcın büyük bir kısmının Latin harflerine aktarılmış metni için bk. Kaplan ve dğr. 1993: 151-161.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulabildiğimiz resmî vesikalara istinaden onun hâl tercümesini yazmaya ve eserleri hakkında bilgi vermeye gayret edeceğiz. Fakat söz konusu Harputlu âlimin hayatı ve eserlerine dair önceki yıl yahut zamanlarda kitap bölümü, bildiri, makale şeklinde müteaddit yayınlar yapıldığı için, bu konu üzerinde fazla durmayacağımızı; esas olarak bir manzumesini inceledikten sonra Latin harflerine aktarmayı ve günümüz Türkçesine çevirmeyi hedeflediğimizi belirtmek isteriz.

Ömer Naîmî, Harput müftüsü ve fetva mecmuasıyla meşhur İmamzâde Mehmed Said Efendi'nin torunu ve Müftü Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu olup “*Kasîde-i Bür'e şârihi*” namıyla tanınır. H. 1216 (M. 1801 veya 1802) yılında Harput'ta doğdu. İlim tahsili yaşına gelince, ilkin babası Ahmed Efendi'den ders gören Ömer, zekâsı ve çalışkanlığıyla akranını geride bıraktı. Fakat pederinin meşgalesi çok olduğu için, tahsiline devam etmek üzere Ayıntab'a (Anteb'e) gitti; burada Küçük Hâfız Necib ve Fâik Efendi'den ders gördü ve icazet aldı; beldenin başka âlimleriyle de tanışarak sohbet ve münakaşalar etti. H. 1234 (M. 1819) yılında yeniçeri isyanlarının bu şehre de yayılması sonucunda -hocası Necip Efendi dahil- birçok ilim adamı öldürülmüştü. Ömer Naîmî, arkadaşı Hoğulu şair Rahmî (1217-1301/1802-1886) ile Antep'ten ayrılp Kayseri'ye gitti. Burada Hoca Kasım Efendi, Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi, Hacı Vahdî Efendi, Sarı Abdullahzâde Mehmed Efendi gibi âlimlerden ders aldı. Genç Ömer, ilim edinme yolunda şevk ve gayret yanında güzel konuşma ve nüktedanlık gibi meziyetlere de sahipti. Ona ait hoşça nükteleden biri şudur: Ömer Naîmî, Kayseri'ye gittiğinde, talebe çokluğu yüzünden kendisine boş bir medrese odası bulunamamış; karanlık, rutubetli ve dar bir hücre verilmişti. Bunun üzerine Ömer, hocası Kasım Efendi'ye hitaben, meşhur Arapça *Kasîde-i Bürde*'yi andırır biçimde, şu beyti yazıp onun rahlesinin üstüne koydu:

Âteytenî hücreten ve hüve mine'l-keremi

Lâkinnehâ zîkatün ke'l-kabri fi'z-zulemi

(Bana kereminizden bir hücre verdiniz. Fakat o odacık, karanlıklar içindeki kabir gibi dardır...)

Kasım Hoca bu beyti okuyunca, Harputlu genç ilim talibinin nüktedanlığını takdir ve ona kendi odasını tahsis etti. Ömer Efendi, Kayseri'de sekiz sene kalarak tahsilini tamamladıktan sonra Hoca Kasım Efendi'den H. 1242 (M. 1826) senesinde icazet aldı ve memleketine döndü. Yine hemşehrisi şair Rahmî ile birlikte Nizip muharebesinde İbrahim Paşa'nın ordusunda bulunup ihsanına nail oldular. Harput'ta babası ve dedeleri gibi ders vermeye başlayan Ömer Efendi, bir müddet sonra Harput müftüsü oldu; bu vazifede on beş yıl kaldı. H. 1259 (M. 1843) yılında Hicaz'a giden Ömer Naîmî, seyahati ve memleketine dönüşü

sırasında Halep, Şam, Mısır ve Hicaz'da birçok Arap ve Acem âlimleriyle görüştü. Şam'da meşhur muhaddis Kizirî Abdurrahman Efendi'yle (ö. 1262/1846) de görüşerek hadis ilminden icazet aldı. Mısır'da Arapça *Kasîde-i Bürde* şerhinden dolayı hidiv Mehmed Ali Paşa'nın alâka ve hürmetine mazhar oldu; anılan eseri hidivin emriyle Mısır'da basıldı.

Ömer Naîmî, bir vergi meselesinden dolayı H. 1261 (M. 1845) yılında başka bazı âlimlerle birlikte Konya'ya sürüldü. O sırada çok yaşlı olan babası Ahmed Efendi, sürgün haberini aldığı zaman vefat etti. Fakat sürgüne gönderilen bu âlimler, kısa bir müddet sonra affedilerek memleketlerine geri dönmüşler; hattâ Ömer Efendi, Harput müftülüğüne tayin edilmişti. Anılan makama getirilmesinin uygun olacağına dair resmî yazıda, Ömer Efendi'nin fetva işlerine pek lâyık, İslâmî ilimlerde geniş bilgisi bulunan ve takva sahibi bir kişi olduğu belirtilmekteydi. (Sunguroğlu 1959: 153).

Memleketinde kırk yıldır isteyenlere ilim öğreten Ömer Efendi'nin talebesi arasında, yakınlarından ve daha çok kelâm ilmine dair eserleriyle tanınmış bir âlim olan Abdüllatif Harpûti (1258-1334/1842-1916) de vardır. (Sunguroğlu 1959: 140). Ömer Naîmî, 1866'da basılan *Manzûme-i Naîmiyye* adlı eserinden anlaşıldığına göre, yaşlılığında görme duyusunu kaybetti; bundan dolayı yazı yazma, kitap okuma ve ders verme işlerinden mahrum kaldı. Müderrislik mesleğinde derecesi "hâmise-i Süleymâniye"de son bulmuştu. O sırada Harput valisi olan, aynı zamanda gençlik yıllarından beri şiir yazdığı için vazife icabı gittiği memleketlerdeki edip ve şairlerle de dostluk eden Ahmed İzzet Paşa (1228-1310/1813-1893), Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisliğine gönderdiği yazıda, Hacı Ömer Naîmî Efendi'nin seçkin ve bilgili âlimlerden, ayrıca memleketinin kadim sülâlesinden olduğunu anlatmış; istediği mahrec mevleviyetle muradına erdirilmesini dilemişti.⁴

⁴ Hem Ömer Naîmî Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgiler ihtiva eden, hem de o zamanın resmî yazı üslûbu hakkında fikir veren bu 27 Rebi'ül-evvel 1283 (9 Ağustos 1866) tarihli vesikayı, Latin harflerine çevirerek naklediyoruz: "Belge Özeti: Müderrisin-i kiramdan Kaside-i Bürde şarihi Hacı Ömer Naimi Efendi'nin isti'tafını iltimas eden Harput valisinin tahrirâtı. (4. Anadolu).

"Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki, müderrisin-i kirâmdan *Kaside-i Bürde* şârihi mütekaddem arıza-i çâkeri mekremetlü Hacı Ömer Naîmî Efendi dâ'îlerinin rütbesi hâmise-i Süleymâniyye müntehî olarak ulemâ ve fuzalâya rüchâniyet-i bedîhiyye ve liyâkat-i zâtiyye ve mücerrebese hasebiyle mahrec mevleviyetle be-kâm buyurulması, mukaddemce makâm-ı muallâ-ittisâm-ı fetvâ-penâhiye arzla istirhâm kılınmasına mebnî mûmâ ileyh dâ'îlerinin şu emele muvafakkiyeti, hasbe'l-usûl biraz müddet-i mülâzemetine mütevakkıf idüğü emr ü ferman buyurulmuş idi. Binâberîn kendüsi bu kerre ol cânib-i 'âli-divâna (?) azîmet etmiş ve mûmâ ileyh efâzil-ü ulemâdan ve Harput'un hânedân-ı kadîminden olup sinleri derece-i şeyhühata erişerek bi'l-vücûh şâyeste-i müsâade-i aliyye ve ... (?) celîle-i hidiv-i efhâmileri bulunmuş olduğunu nâsiye-i hâl ü kâli dahi bürhân-ı kavî olmasıyla sâye-i maâli-vâye-i dâver-i ekremilerinde nâ'il-i aksa'l-gâye-i makâsîd u me'ârib olarak avdet etmesi, eltâf-ı celîlül'-a'tâf-ı dâ'î-nevâzi ve merâhim-sâzi-i

H. 1283 (M. 1866) yılı Ağustosunda oğlu Abdülhamid'le birlikte İstanbul'a giden Ömer Naîmî Efendi, alâkalı memurlarla görüşerek talebini şahsen de dile getirmiş; böylece payesi mahrec mevleviyet derecesine yükselttilerek kendisine bin kuruş emeklilik maaşı bağlanmıştır.⁵ Bu sırada, çeşitli yüksek devlet memurluklarında bulunmuş, 1863'te beş ay kadar sadrazamlık etmiş hemşehrileri Yusuf Kâmil Paşa'yla (1223-1293/1808-1876) da görüştüler. Çünkü Abdülhamîd Efendi, Kâmil Paşa'nın Harput'ta yaptırdığı medresenin müderrislik ve mütevellilik vazifesini ifa etmekteydi. Ömer Efendi ve oğlu, paşanın iltifat ve hürmetine mazhar oldular. Abdülhamîd Efendi'nin oğlu Mehmed Kemâleddin Efendi'nin (Erdem, ö. 1936) İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl'e anlattığına göre, babası ve dedesi, memleketlerinde yapılan ipekli kumaşlardan beş-on top getirerek Harput hediyesi olmak üzere takdim etmiş; ertesi akşam Kâmil Paşa, bu kumaşlardan birine kaplanmış kürkü giyip selâmlık dairesine gelerek kumaşları pek beğendiği için kürküne kaplattığını söylemiştir. Ömer Efendi ve oğlu, paşanın kürkleri en güzel ve değerli kumaşlardan kaplanmış olduğu hâlde, kendilerinin getirdikleri nisbeten bayağı kumaşlardan dolayı gösterdiği bu gönül okşayıcılık ve büyüklüğe minnettar olarak şükranlarını arz etmişlerdir. (İnal 2000: 816-817).

Ömrünü ilim öğrenmeye ve öğretmeye adayan Ömer Naîmî, talebe yetiştirerek onlara icazet verdi; sonra yerini oğlu Abdülhamîd Efendi'ye bıraktı. Ömer Efendi, H. 1283 (M. 1866) yılında Türkçe bir manzum eser yazdırarak burada oğluna ve dostlarına İslâmî ve ahlâkî konularda bilgiler, öğütler verdi. İlerlemiş yaşına rağmen, zekâ ve hafızası yerinde bir ilim adamıydı. Kendisi bu konuda şöyle demişti: "Dîn-i Muhammedîye hizmet edenler bunamaz; zelil olmaz; dinini i'zâz edenler dâreynde azîz olur." Ömrünün son senelerini köşesine

---

veliyü'n-niamîlerinden ehass-ı niyâz-ı çâkerânem olmağın ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir. Fî 27 Rebî'u'l-evvel sene 83 ve fî 28 Temmuz 82 Bende Vâlî-i Eyâlet-i Harput Ahmed İzzet." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yer Bilgisi: 724-95, Kurum: MVL).

⁵ Bu konudaki 22 Cümâd el-ülâ 1283 (2 Ekim 1866) tarihli resmî vesika şudur: Müderrisin-i kirâmdan *Kasîde-i Bürîde* şârihi Hacı Ömer Naîmî Efendi'nin isti'tafını iltimas eden Harput valisinin tahrirâtı (4. Anadolu): "Ma'rûz-ı dâ'ileridir ki, müfâd-ı iş'âr-ı sâmi-i riyâset-penâhileri ve melfûf tahrirât müeddâsı karîn-i ikân-ı âcizi olmuş ve efendi-i mûmâ ileyh fi'l-hakîka kudemâ-yı müderrisinden olup hadd-i zâtında şâyân-ı hürmet ulemâdan bulunmuş ve geçenlerde kendisiyle dahi görüşülmüş olmasıyla bi'l-istimzâc tarafından gösterilen rağbet üzerine şehriye bin gurus maâş tahsisıyla tekâ'üdlüğü icrâ ve lâzım gelen senedi yedine itâ kılınması üzerine fevka'l-âde izhâr-ı memnûniyet ve şükranîyet etmiş ve sâye-i merâhim-vâye-i cenâb-ı mülûkânede efendi-i mûmâ ileyh dahi bu yüzden tatyib ü taltifi hâsil olmuş ve mezkûr tahrirât i'âde ve takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü irâde hazret-i men lehül-emrindir. Mehmed Rifat (?) 22 Ca [1]283." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, yer bilgisi 724-95; belge tarihi H-01-06-1283).

çekilerek ibadet, taatla geçiren ihtiyar âlim, 11 Cemâziye'l-âhir 1299 (29 Nisan 1882) tarihinde vefat etti; Harput'tan Perteğe giden caddenin sağındaki kabristanda babasının civarına defnolundu. Fâni âlemden beka yurduna göçüşü üzerine oğlu Abdülhamid Efendi tarafından tamiyeli olarak şu tarih düşürüldü:

“Peder efendi bu sâl etdi azm-i dâr-ı bekâ”

پدر افندی بو سال ایتمدی عزم دار بقا

(Bu mısra, ebced hesabıyla 1300'e denk gelir; bir çıkarılınca 1299'u gösterir).

Eserleri

Üç dilde şiir söylemeye gücü yeten Ömer Naîmî'nin manzumeleri –maalesef– bir araya getirilmiş değildir. Onun bazı mühim meselelere dair kitapçıkları ve hocalarının risalelerine talikatı vardır. Mesela, Kayseri âlimlerinden Hacı Vahdî Efendi'nin Rûbu Risalesi adındaki eserini şerh etmiş; yine aynı zatın ilm-i münazara ve âdâbdan *Velediye Hicâbîsî*'ne de haşiye yazmaya başlamış; fakat bu çalışmayı yarım bırakmıştır. (Anılan haşiye, daha sonra oğlu Abdülhamid Efendi tarafından tamamlanmıştır). *İzhâr* da Ömer Efendi'nin şerh ettiği eserler arasındadır. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'e (1201-1275/1786-1859) hitaben on fasıldan meydana gelen, Arapça övgü ve hasbihâl yollu bir kasidesinin olduğu da nakledilir.

Ömer Naîmî'nin asıl tanınmasını sağlayan, Bûsîrî'nin (ö. 695/ 1296?) *Kasîdetü'l-bürde* adıyla meşhur Arapça naatı için H. 1242 senesi Ramazan (M. 1827 Nisan) ayında tamamladığı Arapça şerhtir. *Asîdetü's-şühde Şerhu Kasîdeti'l-bürde* (Kasîde-i Bürde Şerhine Dair Bal Bulamacı) ismini koyduğu bu eseri, ilk olarak H. 1260 (M. 1844-45) senesinde Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın emriyle Bulak'ta basılmış; sonra İstanbul'da farklı yıl ve matbaalarda defalarca tab edilmiştir.⁶ Onun matbu eserlerinden biri de Hâfız Muhammed Nâcî'nin⁷ oğlu Mustafa Râcî (1252-1317/1836-1899)⁸ isimli hattat tarafından yazılan ve H. 1283 (M. 1866) yılında Rızâ Efendi Matbaasında *Manzûme-i Naîmiyye* adı altında bastırılan Türkçe risalesidir. (Bu eserin basıldığı Rızâ Efendi Matbaası hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: 534-535).

⁶ Ömer Efendi'nin bu eseri hk. fazla bilgi için bk. Ayyıldız 1999: 515-523.

⁷ Hafız Mehmed Naci Efendi'nin (ö. 1282/ 1865) hayatı hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: II/244-45.

⁸ Muallim ve hattat Mustafa Naci Efendi'nin hayatı hk. bilgi için bk. Sunguroğlu 1959: II/ 246-250. (*Manzûme-i Naîmiyye*'nin sonundaki ferağ kaydında “Hâfız Mustafa er-Râcî” adı, burada Mustafa Naci şeklinde geçmektedir).

Manzûme-i Naîmiyye

Bu metnin kapağında Ömer Naîmî Efendi ve çalışmamızın konusu olan eseri, şöyle takdim edilmiştir:

“Müderrişin-i kirâm ve ulemâ’-i fihâmdan *Kasîde-i Bür’e* şârihi Harpûti Ömer Naîmî Efendi’nin lisân-ı Türkî üzre terbiye-i etfâl ve mehâsin-i hisâl ve şürût-ı İslâm ü îmân ve sagâ’ir ü kebâ’ir ve elfâz-ı küfür ve ribâ mesâ’ilini hâvî bi-tarîkî’l-implâ inşâ ve tanzîm eylediği manzûme-i latifedir.”

Görüldüğü üzere, burada Harputlu Ömer Naîmî Efendi’nin değerli müderrişlerden, büyük âlimlerden ve *Kasîde-i Bür’e*’ye şerh (açıklama) yazmış; metni verilen eserin ise Türkçe, çocukların terbiyesi, ahlâk güzellikleri, İslâm ve imanın şartları, küçük ve büyük günahlar, küfür (inkâr) sözleri ve faiz meselelerini ihtiva eden, yazdırma yoluyla meydana getirip düzenlediği güzel bir manzume olduğu belirtilmiştir.

Şekil Yönünden Manzumeye Bir Bakış

Harputlu Ömer Efendi’nin *Manzûme-i Naîmiyye* adı altında basılan eseri, ilkin biçim bakımından gözden geçirildiğinde, onun baştan sona kadar aruzun “mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün” kalıbıyla yazdırıldığı görülür. Fakat şairin birçok beytinde imale ve ara-sıra zihaf kusurlarına rastlanmakta; bu durum, aruz ölçüsünü kullanmada çok maharetli olmadığını göstermektedir.

Seçtiği aruz kalıbına uyma ihtiyacı, Naîmî’yi başka bazı tasarruflara da sevk etmiş; meselâ Süyûtî’nin kısaca “*Câmi’u’s-sagîr*” adıyla anılan *el-Câmi’u’s-sagîr min hadîsi’l-beşiri’n-nezîr* namı hadis kitabını *Câmi’* (136, 542. beyit), Haskefi’nin *ed-Dürrü’l-muhtâr* isimli eserini *Dürr-i Muhtâr*, Bedr er-Reşîdî Bedr-i Reşîd şeklinde kısaltarak veya biraz değiştirerek yazdırmıştır. Yine bu vezin zarureti, eserini yazdıran âlimi birtakım tamlamalarda izafet kesresini (tamlama -i’sini) hesaba katmamaya veya zaman zaman bazı sesleri düşürmeye zorlamıştır. Örnek vermek gerekirse, şürût-ı İslâm terkiibinin şürût İslâm (144, 145, 149), sıfât-ı îmân’ın sıfât îmân (150), vâcibât-ı İslâm’ın vâcibât İslâm (200), kelime’nin kelme (172), müdâhene eylemek fiilinin müdâhen’ eylemek (511), ânifen veya ânifâ’nın anfâ (567) şeklinde sayılması, seçilen aruz kalıbına uyma mecburiyetinden meydana gelmiş kullanışlardır.

Ömer Efendi, söz konusu pendnamesini, manzum nasihatnamelerin büyük bir kısmında tercih edildiği söylenebilecek mesnevi yerine, kaside nazım şekliyle yazdırmayı tercih etmiştir. Esasen nasihatname türünden manzum eserlerin mesnevi, terci-i bend gibi farklı nazım biçimleri yanında kaside şeklinde de yazıldığı bilinmektedir. Meselâ, hangi asır edebî şahsiyetlerinden olduğu kesinlikle bilinmeyen, fakat 14 veya 15. asırda yaşadığı tahmin edilen Ahmed-i

Fakîh'in *Çarhnâme'si*, Meşâmî'nin (ö. 993/ 1585) *Pend-nâme'si*, 17. asır şairlerinden Kadızâde İlmî'nin *Pâdişâha Nasîhat Yollu Manzûme'si*, Üveysî'nin *Nasîhat Yollu Manzûme'si* ve Adnî Receb Dede'nin (ö. 1100?/1689) *Pend-nâme'si*, kaside biçimindedir. Bilindiği gibi kaside şeklindeki şiirlerde ilk beytin mısraları birbiriyle, sonraki beyitlerin birinci mısraları serbest, ikinci mısraları ise ilk beyitle kafiyeli olur. Belirtilen mecburiyet, bu uzunca manzumede Ömer Naîmî Efendi'nin zaman zaman iğrâ, aslâ, farzâ gibi aynı sözcüğü kafiye olarak kullanmak suretiyle tekrara düşmesine ve "husûsâ, temâmâ, me'âlâ" gibi tenvinli kelimelerin sonunu, -â şeklinde okuyup yazdırmasına sebep olmuştur.

Manzumenin Yazdırılış Sebebi

Ömer Naîmî Efendi, söz konusu manzum risalesinin baş tarafında besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e selâm ve duadan sonra adını, mahlasını ve memleketini bildirerek kendisini tanıtır; "şârih-i Bür'e", yani *Kaside-i Bür'e*'yi şerh eden kişi diye namlı olduğunu anlatır. Ömer Efendi, bazan fetva makamında, yani müftülük vazifesinde bulunmuş; ayrıca hadis, tefsir gibi İslâmî ilimleri yayma ve öğretme işleriyle uğraşmış; bazan da risaleler telif etmiştir. Ara-sıra kalbine kendi hâlini dertleşme tarzında nazmen yazdırma, o esnada samimi dostları için hediye olsun diye birtakım öğütler verme fikri ve temiz soylu oğlu Abdülhamid'in de bu nasihatla terbiye görmesi niyeti gelmiştir. Çünkü saçının sakalının ağarması gibi beliren bütün alâmetlerden, (ölümü) hatıra getirme ve (vasiyet gibi hayatı) bir meseleyi konuşma ömrüne (yaşına) eriştiğini anlamıştır... Gelen misafir için elinde amelinin bulunmadığını fark eden şair, hatalarını ve ahiret için nasıl azık hazırlaması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu sıralarda birdenbire kaderin hükmüyle iki gözü görmez olan Ömer Efendi, okuma- yazma, ders verme ve ilim neşri işlerinden uzak kalmıştır. Hz. Yâkub gibi hüzünler kulübesinde kederli olarak oturan müderrisin bu hâline herkes üzülmüş; acımıştır:

"Ömer nâmım Na'imî mahlasımdır
Şehirim Şârih-i Bür'e'yle hâlâ

Kazâ'-i Harpurut⁹ oldı vatan hem
Olurdu mesnedim geh câh-ı fetvâ

⁹ 19. asrın ikinci yarısında basılmış bazı eserlerden Harput ismi yanında Harpurut adının da kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Ahmed Rifat 1299/1881-82: 190). A. Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî* isimli sözlüğünde Harput'un "Harput muhaffefi" olduğunu kaydeder. (Ahmed Vefik Paşa 1306: 383). Şemseddin Sâmî Bey, *Kâmûsü'l-a'lâm*'da Harput'a bazı Arapça kitaplarda "Hartbirt" isminin verildiğini belirtir. (Şemseddin Sâmî 1308/1891: 2033). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan birtakım resmî vesikalarda da anılan yer adının Harburut şeklinde yazıldığı görülür.

Ederdim neşr ü tadrîs ulûmu
Kıldardım ders ile tullâbı ihyâ

Okudurdum ehâdis-i şerife
Dahi tefsîr-i *Kur'ân*'i husûsâ

Kıldardım ba'z te'lîf-i resâ'il
Bu kuldân halk görürdü nef-i evfâ

Hutûr eylerdi kalbe gâhi gâhî
Kılam ben hasb-i hâlim nazm ü imlâ

Ferâ'id gibi hem niçe nasâyıh
Yazam ihvân için ola hedâyâ

Benim necl-i necîb Abdülhamîd'im
Ola bu pend ile nefsi mürebbâ

Tezekkür ömrüne oldum resîde
Alâmetler bütûn oldı hüveydâ

Meşîb oldı başım üzre misâfir
Konuk için amel yok elde aslâ

Hatâyâmı tefekkür eyler iken
Tedârik niçe idem zuhr-ı uhrâ

Kazâ indi bu abde nâ-gehânî
Dü çeşmüm nezle ile oldı beyzâ

Kitâbetle kitâbdan dûr oldum
Dahi tadrîs ü neşrimden müberrâ

Mekîn-i külbe-i ahzân olup ben
Hazîn olup dedim hayfâ dirîgâ

Ehâlî cümleten kıldı tahassür
Acur bu hâlîme ahbâb u a'dâ" (Ömer Naîmî 1283/1866: 2-3).

İlâhî takdirin hükmüne razı olduğunu dile getiren ve belânın en büyüğünün değerli insanlara isabet ettiğini hatırlatan şair, başına gelen bu musibetin hikmetini düşünürken, Allah'a karşı kulluk vazifelerini gereği gibi yapamadığı ve kusurundan ötürü kendisine böyle bir ızdırap verildiği fikrine ulaşır. Yüce Allah, inanan insana cennetleri vermeyi takdir etmiştir. Ancak eğer o mümin kulun elinde hayrı yoksa, pek yüksek makama sebepsiz erişmesi mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı Allah, mümine böyle belâyı verir; o inanan kişi, çektiği zahmetle yüce cennetleri elde eder...

Eserde Ele Alınan Konular

Şair, uzunca manzumesinin telif sebebi denebilecek bu bölümünden sonra çeşitli başlıklar altında oğluna ve diğer okuyuculara bilgi vermeye başlar. Ömer Naîmî'nin söz konusu manzumesini tamamladığı anlaşılan H. 1283 (M. 1866) yılında, oğlu Abdülhamîd Efendi (1245-1320/1830-1902), 36 yaşında, ömrünün genç sayılabilecek bir çağındadır. Şiirlerinde "Hamdî" mahlasını kullanan Abdülhamîd Efendi de pederi gibi edebiyat ve çeşitli ilimlerle alâkalı bir kişidir: On sekiz yaşındayken divançe olacak kadar şiir yazmış; H. 1272 (M. 1855-56) yılında babasının huzurunda on iki ilimden icazet almıştır.¹⁰

Ömer Naîmî Efendi, İslâmî ve ahlâkî konulara dair bilgi ve öğütlerini şu başlıklar altında sıralamıştır:

[1] Der-Beyân-ı Terbiyetü'l-etfâl (s. 4-6, 32 beyit),

Bu ilk bölümde, şair, doğumundan dokuz yaşına kadar çocukların terbiyesi hakkında İslâm esaslarına uygun olarak tavsiyelerde bulunmuş; babanın evlâdına karşı doğduğu gün kulaklarına ezan ve kamet okuma, annesinin sütüyle besletme, sağ elle yemek yemeye alıştırma, okuma-yazma ve *Kur'an* öğretimi, inanç ve ibadete dair temel dinî bilgileri verme, namaz, oruç misali vecibeleri yerine getirmeye teşvik gibi vazifelerini anlatmıştır.

[2] Der-Beyân-ı Vakt-i Şebâbiyyet-i İşân (s. 6-8, 16 beyit),

Bu bölümün başında önce gençlik çağının hususiyetlerine temas edilmiş; sonra babanın söz konusu yaşlardaki çocuklarını kötü arkadaştan koruması, ibadet tarafına teşvik etmesi, iyi ve dine bağlı kişilerle görüştürmesi, namaza alıştırması gibi konularda öğütler verilmiştir.

[3] Der-Beyân-ı Hoş Hûy (s. 8-12, 61 beyit),

¹⁰ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Hocaşâde Ahmed Hilmi 1330/1912: 6-7; Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: I/287-288; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal 2000: 816-821; *Harput Uleması*; Sunguroğlu 1959: II/156-163; Gemi 2016: 33-38.

Bu başlık altında iyi huylarla ahlâklanmak gerektiği anlatılmış; Hz. Muhammed'in (a.s.) Allah tarafından güzel ahlâkı sebebiyle övüldüğü, Hz. Peygamber'in de "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" dediği belirtilmiştir. Sonra huy yumuşaklığı, ilerisini düşünerek acelesiz ve ağırbaşlı davranış, öfkeden kaçınmak, düşmandan intikam almaya çalışmamak, alçak gönüllü ve cömert oluş gibi konular üzerinde durulmuş; okuyucu, kötü huylardan kaçınmaya ve iyi huylarla ahlâklanmaya teşvik edilmiştir.

[4] Der-Beyân-ı Şürût-ı İslâm ü İmân ve Der-Beyân-ı Şu'ab-ı İmân (s. 12-15, 56 beyit)

Burada önce İslâm ve imanın şartları anlatılmış; sonra olgun imanın birçok dallar gerektirdiği ifade edilerek *Kur'an* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine istinaden o şubeler hakkında bilgi verilmiştir. Başka bir ifadeyle "İslâm'ın şartları" olarak bilinen ibadetleri yerine getirmek ve "imanın şartları" diye sayılan esaslara inanmakla inanan insanın vazifelerinin bitmediği; *Kur'an*'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde emredilen diğer vazife ve mükellefiyetleri yerine getirmek, ayrıca yasaklanan kötü fiillerden de kaçınmak gerektiği anlatılmıştır.

[5] Der-Beyân-ı Vâcibâtü'l-İslâm (s. 15-16, 5 beyit),

Burada İslâm'daki yedi vacip, Haskefi'nin *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı eserinden naklen sayılmıştır.

[6] Bâbü't-tahrîs ale'l-ihimâm bi't-tahâret (s. 16-18, 29 beyit)

Bu başlık altında okuyucular temizliğe dikkat etmeye özendirilmiş; onun namazın şartı olduğu hatırlatılarak ihtiyaç giderdikten sonra nasıl temizlenmek lâzım geldiği anlatılmıştır.

[7] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr (s. 18-21, 46 beyit),

Bu bölümde Ömer Naîmî Efendi, insanı Allah'ın varlığı, peygamberler, *Kur'an*, ahiret, melekler gibi konularda küfre, yani inkâra götüren ve İslâm hukuku bakımından bazı ciddi sonuçlar doğuran sözler hakkında bilgi vermiş;¹¹ başta oğlu ve dostları olmak üzere okuyucuları böyle uygunsuz davranışlardan sakındırmıştır.

[8] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr fi Hakkı'l-İlm (s. 21-22, 14 beyit),

Başlığından da anlaşılacağı üzere, bu bölümde, İslâmî ilimler ve Müslüman âlimler hakkındaki küfür sözleri örneklerle anlatılmıştır.

[9] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr der-Hakk-ı Melâ'ik (s. 22-23, 21 beyit),

Anılan başlık altında önce Cebrâil, Azrâil, kirâmen kâtibin ve diğer melekler, sonra peygamberler, Hz. Muhammed (a.s.), raşid halifelerden Hz. Ebû Bekir ve Ömer hakkındaki inkâr manasına gelen sözler üzerinde durulmuştur.

¹¹ "Elfâz-ı küfür" ve bu konuda yazılmış başlıca eserler hk. umumi bilgi için bk. Kılavuz 1995: 26-27; Kuzey 2016: 203-231.

[10] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-mâ Yeteallak Bi'l-Mevti ve'l-Haşri ve'l-Kıyâmet (s. 23-25, 17 beyit)

Bu başlık altında ölüm, haşir (Allah'ın bütün ölüleri diriltip mahşere çıkarması), kıyamet, sırat, cennet, cehennem gibi konularda söylenebilen bazı inkâr sözlerine dair örnekler verilmiştir.

[11] Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fî-mâ Yeteallak Bi'l-Hacc ve's-Savm (s. 25, 8 beyit)

Bu bölümde, hac ve oruç ibadeti hakkında, “Hac farz değildir; Kâbe'yi tavaf etmenin manası yoktur” veya Ramazan'a “sakil [ağır] ay” ve “(Allah bu ayda oruç tutmayı) bize farz kılmasaydı!..” deyiş gibi, küfür belirtici lafızlar konusunda bazı örnekler verilmiş; böyle sözleri söyleyen kimselerin kâfir olacağı dile getirilmiştir.

[12] Mesâ'il-i Şettâ Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr (s. 25-28, 34 beyit),

Bu başlık altında küfür lafızları konusunda çeşitli meseleler ele alınmış; öyle inkâr, şüphe ve alay ifade veya ima edici yahut İslâm esasları bakımından mahzurlu görülen sözleri söyleyen kimselerin durumları hakkında bilgi verilmiştir.

[13] Der-Beyân-ı Ma'sıyyet-i Kebâ'ir ve Sagâ'ir (s. 28-38, 160 beyit)

Bu bölümde büyük ve küçük günahlar anlatılmış; okuyucular onlardan sakındırılmıştır. Büyük günah işleyenlere ahirette şefaathane meselesine de temas eden şair, bahsin devamında ilkin “kebâ'ir” diye vasıflandırılan günahların hangileri olduğunu, o konulardaki *Kur'an* ayetlerine işaret ederek - Hâdimî ve İbn Nüceym'den naklen- anlatmıştır. Bundan sonra küçük günahlar sayılmaya başlanmıştır. “Kebâ'ir” ve “sagâ'ir” diye adlandırılan günahlara dair âlimler arasında görüş ayrılıkları olduğunu da ifade eden Ömer Naîmî, iki günah türünü tarif ve tesbit yönündeki bazı izah gayretleri üzerinde de durmuş; bahsin sonunda kendi günahlarının affı için Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur.

[14] Der-Beyân-ı Ribâ (s. 38-46, 111 beyit),

Ticaretle uğraşan kimselerin o konudaki İslâmî bilgileri edinmeleri ve meseleleri öğrenmeleri gerektiğini belirten şair, bilmedikleri takdirde helâl ve haramı da bilmeyeceklerini anlatır. Bundan sonra faizden son derece kaçınmak lâzım geldiğini ifade ederek o mevzudaki ayet ve hadislerden bahseder. Bölümün devamında ticaretle uğraşanların İslâmî ve ahlâkî yönden vazife ve mükellefiyetlerini anlatmaya başlayan Ömer Naîmî, faiz çeşitleri hakkında bilgi verir.

(Hatime ve tarih s. 46, 10 beyit)

Manzumenin 645-652. beyitleri, her ne kadar bir başlıkla bildirilmemişse de muhtevassından anlaşıldığına göre, hâtime (sonuç) kısmını teşkil eder. Şair

burada “zîbâ tuhfe” (güzel hediye) diye vasıflandırdığı eserini tamamladığı için Allah’a şükreder. İslâm inanç esasları ve ameller konusunda, yani hem akaid, hem de fıkıh ilmine dair birçok meseleleri, farz, vacip ve müstehapları güzelce, yerli yerince yazdığını belirtir. İsteği, eserinin (akılda) tutulmasının kolay olması ve dostların çocuklarının onu ezberlemesi, böylece inançlarını düzeltmeleridir. Çünkü Allah’ın rızasını elde etmek ve cennete girmek, bu bilgi ve imana bağlıdır.

Manzûme-i Naîmiyye’nin nihaî iki beyti, yazılış yılını ebced hesabına göre bildiren tarih beytidir. Son mısradaki بودر منظومه زيبا (budur manzûme zîbâ)¹² ibaresi, 1273 yılına ve anılan sayı ise Milâdî 1856-57 yılına karşılık gelmektedir. Hâlbuki eserin 47. sayfasında hattat tarafından yazılışını bildiren Arapça cümleler, H. 1283/ M. 1866 yılında basıldığını haber vermektedir. Şu hâlde denebilir ki, şairin tarihi tamiyeli, yani onun tam olarak çıkması için eklenecek veya eksiltilecek bir sayı ihtiva etmektedir. Nitekim son beytin ilk mısraında “Dü cânibden gelüp...” denilerek دو (dü) kelimesinin eklenmesi gerektiği ima edilmiştir. Farsça “dü” kelimesine ait harflerin ebceddeki sayı karşılığı olan 4+6 rakamlarının toplamı, 1273’e eklendiğinde 1283 elde edilmektedir ki, bu da basılış yılına uygundur.

Sayılan bölümler gözden geçirildiğinde, manzumede en hacimli kısmın, 160 beyitle büyük ve küçük günahların anlatıldığı “Der-Beyân-ı Ma’sıyyet-i Kebâ’ir ve Sagâ’ir” olduğu görülmektedir. 7-12. başlıklarda “elfâz-ı küfür”, başka bir ifadeyle insanı İslâm dairesinden çıkararak ve inkâra götüren sözler bahis konusu edildiği için, bunlar aynı mevzuda olmaları dolayısıyla toplandığında, 140 beyte ulaşılmakta; böylece manzumenin küfür sözlerine tahsis edilen kısmının, ikinci büyük bölümünü teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Ömer Naîmî Efendi’nin bu eserinde sayfa veya beyit sayısına göre üçüncü olarak

¹² Her ne kadar son mısraın (Dedi târîh budur manzûme zîbâ) son iki kelimesini, “manzûme-i zîbâ” şeklinde, yani tamlama teşkil edecek biçimde okuyuş, daha uygun gibi görünüyorsa da kullanılan aruz kalıbı göz önüne getirildiğinde, bunun mümkün olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü belirtilen kelimeleri “manzûme-i zîbâ” şeklinde okumak, mısrada bir hecenin artmasına, bundan dolayı ölçünün aksamasına sebep olmaktadır. Manzumede seçilen aruz kalıbına uyma ve kafiye şartının, nazım cümlesi unsurlarının öne alınması ve sonraya bırakılması gibi mecburiyetler doğurduğu mâlumdur. Bu beyitte de işaret edilen zaruretten ileri gelmiş bir takdim, tehir vardır. Zira söz konusu tarih beytinin kendi kelimeleriyle nesre çevirisi şudur: “Hâtif sadâsı, dü cânibden gelip târîh dedi: Zîbâ manzûme budur.” Anılan cümleler, günümüz Türkçesine şöyle çevrilebilir: “Hatifin sesi, iki taraftan gelip tarih söyledi: ‘Zîbâ manzûme budur.’ (Güzel manzume budur).” Bu son mısraın nesre çevirisi, anlatımda bir pürüzün olmadığını göstermektedir. Ancak “manzûme”nin sıfatı olan “zîbâ” kelimesinin kafiye yüzünden sonraya alınması, ilk anda bir yadırgamaya sebep olmuş; ayrıca Arap harfli asıl metinde “manzûme”nin son harfinin üstünde hemzeye benzetilebilecek bir işaretin bulunması da söz konusu kelimelerin “manzûme-i zîbâ” biçiminde okunması gerektiği zannını doğurmuştur.

uzunca söz konusu ettiği mesele, faizdir. Bu durum, şairin büyük, küçük günahları işlemek, inkâr sözleri söylemek, faiz almak, vermek gibi “münker” (yapılması İslâmca uygun görülmeyen, reddedilen fiil)lerden okuyucuyu sakındırmaya eserinde daha çok yer verdiğini göstermektedir. Güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, çocuk terbiyesi, temizliğe teşvik, gençlik çağındaki evladı iyi kişilerle arkadaşlık etmeye ve ibadete isteklendirme gibi bölümler ise kitapçığın marufla emir, yani akıl ve dince iyi bilinen şeyleri telkin kısımlarını teşkil etmektedir.

Manzumenin Belli-Başlı Kaynakları

Şair, sayılan on dört başlık altında daima *Kur'ân* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine uygun bilgi ve öğütler vermekte; manzumesini yazdırırken faydalandığı İslâmî ilimlere ait çeşitli eserleri yahut âlimlerin isimlerini de zaman zaman anmaktadır. *Manzûme-i Naîmiyye*'de adı geçen, başka bir ifadeyle Ömer Efendi'nin nasihatnemesinin kaynakları arasında yer alan eserler şunlardır: Süyûtî'nin (ö. 911/ 1505) *Câmi'u's-sagîr...*'i (s. 11, 136. beyit, s. 39, 542. beyit), Hasankeyfli bir aileden olduğu için “Haskefî” nisbesiyle anılan Hanefî fakihî Alâüddin Muhammed'in (1025-1088/ 1616-1677) *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı şerhi (s. 16, 201 beyit), Zahîrüddîn Ebî Bekr Muhammed bin Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 619/1222) *el-Fetâvâ'z-zahîriyye*'si, Ebî Nasr Ahmed bin Muhammed el-İtâbî'nin (ö. 586/1190) “*İtâbiyye*” adıyla tanınan *Câmi'u'l-fikh*'i, Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşîd el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü'l-fetâvâ*'sı, Sultan Evrengzîb Âlemgîr'in emriyle 1664-1672 yılları arasında bir heyet tarafından hazırlanan *Fetâva'l-Hindiyye*, ayrıca *Câmi'u'l-fetâvâ* (s. 27, 366. beyit), *Tefsîr-i Kâdî* (s. 28, 384), Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'nin (ö. 1176/ 1762) kısaca *Berîka* namıyla anılan ve Birgivi'nin *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye...* isimli eserine yazdığı Arapça şerh (s. 32, 443. beyit).

Ömer Naîmî Efendi, manzumesinde hangi eser(ler)ini kast ettiğini açıkça belirtmeksizin, İmâm-ı Âzam (s. 18, 239. beyit), Şâfî (s. 18, 239. beyit), İbn Vehbân (s. 25, 341. beyit), Bedr er-Reşîd (Bedr-i Reşîd, s. 27, 368. beyit), İbn Nuceym (s. 32, 444. beyit) gibi âlimlerin isimlerini de yeri geldikçe anmıştır.

Şairin ele aldığı mevzuları nasıl işlediği konusunda bir örnek olmak üzere, kitapçığının ilk bölümünü manaca nakledeyim:

Sevgili oğlu Abdülhamîd'e şefkatle hitap ve dua eden şair, çocuk terbiyesi konusunda bazı tavsiyelerde bulunur. Evladı, büyüklük ve yaşlılık hâlinde memnun olmak için, henüz küçüklükleri sırasında terbiye etmek gerekir. İslâmî ilimlere vâkıf bir âlim olan eser sahibi, çocuğun doğduğu gün sünnet

hükmündeki “tahnik” vazifesinin yerine getirilmesi, yani hurmanın bir âlim tarafından yumuşatılarak ağzına sürülmesi lâzım geldiğini, sonra sağ ve sol kulağına ezan ve kamet okunması icab ettiğini anlatır. Ona annesinin sütünü yeterli görüp yabancıların sütünü verdirmemelidir. Asrında bazı bilgisiz kimselerin bu işten, yani evladına yabancıların sütünü vermekten hiç korkup çekinmediklerini, gayr-ı Müslim dadı tuttuklarını duyduğunu belirten Ömer Efendi, söz konusu davranış sonucunda inkâr ve ahlâksızlık mayasının çocukların yaratılışında yerleşeceğini üzümlere anlatır. Çocuğu sağ eliyle yemek yemeye alıştırmalı; onun yazı yazmayı öğrenmesi için eline kalemler vermelidir. Konuşmaya başladığı zaman yavruyu Allah ismini söylemeye alıştırmak; kendisinin dilini ahlâk ve adaba aykırı sözlere alıştırmamak lâzımdır. Okuma- yazmayı öğrenmesi için çocuğu altı yaşında okula göndermelidir. Din ve dünya(nimet, saadet ve rahatı)nın esası okumak olduğundan, baba evladını okutmalı ve bilgi edinmeye teşvik etmelidir. Bu sıralarda bir-iki kere *Kur’ân*’ı hatmettirmeli; eğer akıcı olarak okuyabiliyorsa, tecvidi, yani usulüne uygun okumayı da öğretmelidir. Çocuk, İslâm ve imanın şartlarını bilmeli; ona farzları talim etmeli; bu masumları yedi yaşında namaz kılmaya ve oruç tutmaya özendirmelidir. Baba, evladının giyeceğini de araştırmalı ve oğlan çocuklarına ipekten yapılmış elbise giydirmemelidir.

SONUÇ

Kaside şeklindeki bu nasihatname, Ömer Naîmî Efendi’nin -samimi dostları ile oğlu Abdülhamîd Efendi başta olmak üzere- okuyuculara İslâmî ve ahlâkî konularda bilgi ve öğüt vermeyi hedefleyen bir eseridir. Şair, kendi hayat tecrübelerini aktarmak yerine çocuk terbiyesi, gençlik çağı, güzel ahlâk, İslâm ve imanın şartları, temizlik, küfür (inkâr) sözleri, büyük ve küçük günahlar ve faiz konusunda bilgi vermiş; tavsiyelerde bulunmuştur. Eserin bu yönden manzum ilmihâlleri ve İslâm inanç esasları hakkındaki bazı metinleri andırdığını söylemek mümkündür.

Şair, hafızada tutulmasının kolay olması ve dostların çocukları tarafından ezberlenmesi için bu eserini nazmen yazdırmayı tercih etmiştir. Ancak manzumenin, herkesçe bilindiği kolayca söylenemeyecek birçok Arapça, Farsça kelime ve tamlama içine alan dili ve hadis, tefsir, fıkıh, akaid gibi İslâmî ilim dallarında belirli derecede malûmat sahibi olmayı gerektiren muhtevası, yazıldığı 19. asrın ikinci yarısında dahi çocukların seviyelerinin üstünde görünmekte; daha ziyade yetişkinlerin okuyup faydalanabileceği bir mahiyet arz etmektedir. Esasen Ömer Naîmî Efendi’nin bu manzumesindeki muhataplarından olan oğlu Abdülhamîd Efendi, babasının eserini

anlayabilecek yaşta ve bilgi seviyesindedir. Şairin söz konusu nasihatnamesi, bu bakımdan Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu için yazdığı ve 19. asırda – rüşdiyelerde okutulması dolayısıyla- defalarca tab' edilmiş olan *Lutfiyye*'yi andırmaktadır. Harputlu Ömer Efendi'nin incelediğimiz manzumesi, Vehbî'nin mesnevi şeklindeki anılan nasihatnamesi yanında, o devirde ilk ve orta dereceli okul öğrencileri için resmen tavsiye edildiği bilinen *Birgivi Risâlesi*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Sübha-i Sıbyân*, İmamzâde Esad Efendi'ye (ö. 1267/1851) ait *Dürr-i Yektâ* gibi eserler arasında mütalâa edilebilir.

Önceki asırlarda kaside şeklinde yazılmış nasihatnamelerin –şimdiki bilgilerimize göre- Mustafa Safi'nin H. 1120 (M. 1708-1709) yılında yazdığı ve *Gülşen-i Pend* adını verdiği 2933 beyitli eserinden sonra en hacimli görünen Naîmî manzumesinde, konular temel İslâm kaynaklarına bağlı olarak işlenmiştir. Bu sebeple rahatça denebilir ki, *Manzûme-i Naîmiyye*, sadece Türk edebiyatı veya Türk eğitim tarihi içinde ele alınıp incelenebilecek bir eser değil, Müslümanlar, hatta birtakım manevî kıymet ve ahlâkî faziletleri gözetken diğer insanlar için hem çağımızda, hem de gelecek zamanlarda okunup faydalanılacak bir metindir. Bilgi ve öğüt vermeyi hedeflediğinden tâlimî (öğretici, didaktik) türde bir manzume olan eser, yer yer teşbih, mecaz, telmih, tezat, teşhis gibi sanatlarla maksadı güzel ve tesirli bir şekilde anlatma gayretini de gösterdiği için aynı zamanda edebî değer de taşımaktadır.

Metnin Latin Harflerine ve Diliçi Çevirisi

Manzûme-i Naîmiyye, ilmî metin neşirlerinde kullanılan çeviri yazı alfabesiyle Latin harflerine aktarılmış; her beyte birer sıra sayısı verilmiştir. “âsi, gâhi” örneklerinde olduğu gibi zihaf bulunan hecelerde bu durumu belirtmek üzere uzun sesliler kısa gösterilmiştir. Metnin hem doğru-düzgün okunması, hem de sadece Türk edebiyatı, Osmanlı tarihi, İslâmî ilimler gibi dallarda bilgi sahibi kişiler tarafından değil, Osmanlı Türkçesini bilmeyen çağımız okuyucuları tarafından da anlaşılabilmesi için, baştan sona kadar günümüz Türkçesine çevrilmesi gerekli görülmüştür.

Müderresin-i kirâm ve ‘ulemâ’-i fihâmdan *Kaşide-i Bür'e* şârihi Harputî ‘Ömer Naîmî Efendi’niñ lisân-ı Türki üzre terbiye-i etfâl ve mehâsin-i hisâl ve şürû-ı İslâm ü imân ve şagâ’ir ü kebâ’ir ve elfâz-ı küfür ve ribâ mesâ’ilini hâvî bi-ṭarîkı’l-implâ inşâ ve tanzîm eylediği manzûme-i laṭifedir.

Manzûme-i Na'îmiyye

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

1 Leâlî-i kelâmda *dürr-i yektâ*¹³

Ḥudâ'nın ḥamdidir a'lâdan a'lâ

2 Daḥi elfâz u aḳvâliḡ laṡîfi

Resûline şalât ile teḡâyâ

3 Şalât olsun daḥi âline dâ'im

Ki anuḡ her biridir ehl-i taḡvâ

4 Ve ba'dü bâdi-i nazmın beyânı

Saḡa taḡrîr ideyim eyle işḡâ

5 Bu 'abd-i âşi vü ḡaṡî vü müznib

'Alîl ü 'âcizim hem nâ-tüvânâ

6 'Ömer nâmım Na'imî maḡlaşımđır

Şehîrim Şâriḡ-i *Bür'e*'yle ḡalâ

7 *Ḳazâ*'-i Ḥarpurut oldu vaṡan hem

Olurđı mesnedim geh câh-ı fetvâ

8 İderdim neşr ü tedrîs¹⁴ 'ulûmı

Ḳıldım ders ile ṡullâbı ihyâ

9 Oḡudurdum eḡâdiş-i şerîfe

Daḥi tefsîr-i *Ḳur'ân*'ı ḡuşûşâ

(s. 3)

10 *Ḳıldım* ba'z te'lif-i resâ'il

Bu ḡıldan ḡalk görürđi nef'-i evfâ

¹³ Bu ilk mısradaki "dürr-i yektâ" terkihiyle şairin manzumesini yazdırdığı sıralarda ilk ve orta dereceli mekteplerde talebeye temel İslâmî bilgileri vermek için okutulan kitabın ima edildiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, belâgatta eserin başında konusunu okuyucuya dolaylı olarak anlatacak sözler söyleme hünere "berâat-i istihlâl" adı verilir. Denebilir ki, Ömer Naimî Efendi de -asırlar boyunca eser telif eden diğer Müslüman âlim, şair ve yazarlar gibi- sözlerine Allah'a hamdle başlarken, manzumesinin ilmihâl türünden olduğuna dolaylı biçimde işaret ediyor. Çünkü *Dürr-i Yektâ*, İmamzâde Esad Efendi (ö. 1267/ 1851) tarafından yazılan ve 19 ve 20. asırda defalarca basılan bir ilmihâldir.

¹⁴ Şairin bu kelimenin ikinci hecesinde medd yaptığı fikrindeyiz. Ancak ilk mısraın vezin icabı "İderdim neşr ü tedrîs-i 'ulûmı" şeklinde okunması gerektiği de söylenebilir.

- 11 Hıfz eyleydi kalbe gâhi gâhi
Kılam ben hasb-i hâlim nazm ü imlâ
- 12 Ferâ'id gibi hem niçe naşâyıh
Yazam ihvân için ola hedâyâ
- 13 Benim necl-i necîb Abdü'l-hamîd'im
Ola bu pend ile nefsi mürebbâ
- 14 Tezekkür 'ömrüne oldum resîde
'Alâmetler bütün oldu hüveydâ
- 15 Meşîb oldu başım üzre misâfir
Konuğ için 'amel yok elde aşlâ
- 16 Hıfzâyâmı tefekkür eyler iken
Tedârik niçe idem zuhr-ı uhrâ
- 17 Kazâ indi bu 'abde nâ-gehânî
Dü çeşmüm nezle ile oldu beyzâ
- 18 Kitâbetle kitâbdan dūr oldum
Dağı tadrîs ü neşrimden müberrâ
- 19 Mekîn-i külbe-i ahzân olup ben
Hâzîn olup didim hayfâ dirîgâ
- 20 Ehâlî cümleten kıldı taḥassür
Acur bu hâlîme aḥbâb u a'dâ
- 21 N'idem taḫdîr-i Mevlâ oldu böyle
Didim Ya'ḫûb-veş şabren cemîlâ¹⁵

¹⁵ Hz. Yâkub, oğlu Yusuf'un diğer çocukları tarafından kendisine getirilen kanlı gömleğini görünce, onlara şöyle demişti: "...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir..." (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/ 18). Şairin iktibas ettiği "sabren cemîlâ" ibaresi, Meâric Suresi'nin "(Resulüm) şimdi sen güzelce sabret!" mealindeki 5. ayetinde geçer.

- 22 Belānıñ a‘zamı olur kirāma¹⁶
‘Amā oldu meşā’ib içre ‘uzmā
- 23 Qazāya rāzıyım el-ḥamdü li’llāh
Belā kullarına olur hedāyā
- 24 Tefekkür eyler iken ḥikmetinde
Var anuñ ḥikmeti her şeyde zīrā
(s. 4)
- 25 Qulına virdiği ni‘meti almaz
Meger taqşir ide der-ḥaqq-ı Mevlā¹⁷
- 26 Ri‘āyet itmedim ḥaqq-ı İlāh’a
Baña virdi anuñ-çün böyle belvā
- 27 Egerçi ‘abdini te’dībdir ammā
Mükāfātın virir der-dār-ı uqbā
- 28 İlāhī ‘afv kıl cümle kuşurum
Bu kuluñ yevm-i maşşer itme rüsvā
- 29 Niçe biñ kez kabül itdiñ du‘āmı
Du‘ānda olmadım Rabbim ben eşqā¹⁸
- 30 Ya ḥikmet mü’mine ol Rabb-i ‘İzzet
Qaderdir¹⁹ kılacak cennāti i’tā
- 31 Ve lākin yoq yedinde zerre ḥayrı
Sebebsiz nice bula cā-yı a’lā

¹⁶ Bu mısradaki fikrin dayanağı, şu manadaki hadistir: “İnsanların en çetin sıkıntılarla imtihan edilecek olanları, peygamberler, sonra veliler, sonra onları takip eden kişilerdir.” (*Tirmizî*, “Zühd”, 57; *İbn Mâce*, “Fiten”, 23).

¹⁷ Bu fikir ve hükümün, şu manadaki ayetten ileri geldiği anlaşılmaktadır: “Bu da bir milletin kendilerinde bulunan (güzel ahlak ve meziyetleri) değiştirenceye kadar Allah’ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğinden dolayıdır. Gerçekten Allah işitendir, bilendir” (*Kur’an*, Enfâl Suresi, 8/ 53).

¹⁸ Bu mısradaki, Hz. Zekeriyâ’nın yaşlılık çağında ettiği şu mealdeki duaya işaret olunduğu söylenebilir: “...Sana dua etmekle de ey Rabbim, hiçbir zaman bedbaht olmadım.” (*Kur’an*, Meryem Suresi, 19/4).

¹⁹ Arap harfli asıl metinde قدر (Kaderdir) şeklinde yazılı bulunan bu kelimenin, “Kadirdir” olabileceği ve tahmin ettiğimiz şeklin, mevcuda göre daha uygun görüldüğü fikrindeyiz.

32 Virir ol mü'mine böyle belâyı
Bu miñnetle bulur cennât-ı 'ulyâ

33 Saña ben hüsn-i zann itdim İlähî
Bu derd için mükâfât it 'atâyâ

34 Emîn eyle ceza'dan hem feza'dan
Şabır vir ücretim hem kıлма imhâ

Der-Beyân-ı Terbiyetü'l-Etfâl

35 Ciger-pârem benim Hamdî Efendi
Hidâyet itdi saña Hâk Te'âlâ

36 Dağı tevfiğ-ı Bârî ola yâriğ
Tıfıl hâlinde olduğ hoş mürebbâ

37 Saña Hâk vire evlâd ile aḥfâd
Ola her birisi 'âlim ü dânâ

38 Seniñ zürriyyetiñ kat' itmeyüp Hâk
İlä yevmi'l-Ḳıyâme ide ibkâ

(s. 5)

39 Ḳıl evlâdın şıgar hâlinde te'dib
Kiber hâlinde mesrûr olasın tâ

40 Tevellüd itdigi günde velîdiñ
Bu fi'li sünnet oldu eyle icrâ

41 Virüp bir 'âlimiñ ağızına temri
Anı kılsın büzâkı ile helvâ

42 O yâri barmağın ile alup sen
Çocuğuş ağızına sür kılm muḥallâ

43 Anası südini emmezden evvel
Bu fi'li itmek icrâ oldu aḥrâ²⁰

²⁰ Bu kelimenin ikinci harfinin cim mi, hâ mı olduğı kesin olarak belli değildir. Eğer ikinci harfinin altındaki çizgi, nokta kabul edilirse, o takdirde "ecrâ" şeklinde okunup yazılması da mümkündür.

- 44 Kulağına tevellüd günü okı
Ezân ü kâmeti yümnen vü yüsrâ
- 45 Anası südine itdir kanâ'at
Ecânib südini virdirme kaç'â
- 46 Tıbâ'ı eyleyüp tağyîr ü ifsâd
Zarar îrâş ider irzâ'-ı hamkâ
- 47 'Ale'l-gâflet eger maşş itse andan
Hemân kay' itdirüp eyle müzekkâ
- 48 İşitdik 'aşrımızda ba'zı nâ-dân
Bu işden itmez imiş hiç tehâşâ
- 49 Tutarmış tıflına bir zı'r-i kâfir
O murdâr südini idermiş iskâ
- 50 Yazıkdır mâyesi küfr ü füsûkuñ
Gelüp tab'ında eţfâliñ dutar câ
- 51 Ta'ama ülfet itdir sağ eliyle
Ki şolı oldı fi'l-i kûbha mecrâ
- 52 Yedine vir devât ile kalemlemler
Kitâbet ögrene tıfl-ı müzekkâ
- 53 Tekellüm itdügi dem ülfet itdir
Aña lafz-ı Celâl'e zıkr-i Mevlâ
(s. 6)
- 54 Anı hem fuşş u âfât-ı lisâna
Alışdırma zebânı ola ezkâ
- 55 Anı altı yaşında h'âceye vir
Kıla mektebde hem ta'lim ü ikrâ
- 56 Kırâ'atdır esâs-ı dîn ü dünyâ
Oğut evlâdını sen eyle iğrâ

57 Ri'âyet eyle anuñ h'âcesine
Münâsib vech ile gönder hedâyâ

58 Bir iki itdirirsın hatm-i *Kur'ân*
Selâsetle oğursa ol temâmâ

59 Oğut tecvîd *Kur'ân* ola muhkem
Kelâmu'llah durur *Kur'ân* zîrâ

60 Şürût İslâm²¹ hem imâni bilsün
Ferâ'iz eyleyüp ta'lim ü inbâ

61 Meşâ'ibden emîn olmak dilersen
Maşûn ola mu'ammer ola ebnâ

62 Oğı *Hizbü'n-Nevevî* vird idinüp
Devâm eyle aña şubhan mesâ'â

63 Bulup erbâbını sen al icâzet
İzinsiz hiç mü'eşşir olmaz esmâ

64 Yedi yaşında ma'sûmları kandır
Şalât ü hem şıyâma eyle iğrâ

65 Sekiz toğuz yaşında kılmaz ise
Aña darb-ı 'aşâyı eyle icrâ

66 Libâsında dağı eyle tağarrî
Harîr giydirme sen oğlanlarına

Der-Beyân-ı Vaqt-i Şebâbiyyet-i İşân

67 Hemân bir nev'idir gençlik cününun²²
O dem iblîs ider insâna iğvâ
(s. 7)

²¹ "Şürût-ı İslâm" terkibi, kullanılan aruz kalıbı gereğı "şürût İslâm" şeklinde okunup yazılmıştır.

²² Bu mısırada, hadis olduğı da rivayet edilen "Gençlik, bir tür deliliktir." manasındaki Arapça özlü söz anılmıştır. (Yardım 1999: 41. Bu rivayet hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: II/5).

- 68 Daħi emmāre nefsi ġālib olur
O dem ıđlāl ider insānı ehvā
- 69 Gözet evlāđını ħıfz eyle dā'im
Ki tābi' olmaya bunlara ađlā
- 70 Kārīn-i sū'dan taħzīr eyle
Muķārīn kıılma ehl-i fıskı aña
- 71 'İbādet semtine kııl anı terġīb
Şebāb içre 'ibādet oldı aħrā
- 72 Olurlar sāye-i 'arş-ı Ĥudā'da
O şübbān çalışa der-ħaķķ-ı Mevlā²³
- 73 Mekīn-i ħücre olsun gitmesün ħiç
Ne çār-sūya ne bir lu'ba temāşā
- 74 Aña ebnā-yı cins ile berāber
İcāzet vir ki kıılsun ba'z şaħrā
- 75 Anı ehl-i şalāħla eyle te'līf
Bula şoħbetlerinde feyz-i esnā
- 76 Namāza hem cemā'ate alışdır
Şalāt-ı fecre kıaldır dime ħayfā
- 77 Fecir vaķtı kıoma uyķuda anı
Yazıķdır dime ađlā germ ü sermā
- 78 Fecirdir vaķt-i meşhūd²⁴ u mübārek
Fecirde var niçe esrār-ı Mevlā
- 79 Seħerde nāzil olur raħmet-i Ĥaķ
Kābūl-i tevbe eyler Ĥaķ Te'ālā

²³ Bir hadiste, Kıyamet ġününde Allah'ın himayesinde bulunacak yedi bölük kışiden birinin, Ona ibadet içinde yetişen ġenç olduġu haber verilmiştir. (*Buhārī*, "Ezan", 36). Şairin bu beyitte verdiği bilginin dayanağı, anılan hadistir.

²⁴ Bu mısradā, "ġündüzün ġüneř dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kııl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir." (*Kur'an*, İsra Suresi, 17/ 78) mealindeki ayetin hatırlatıldığını tahmin ediyoruz.

- 80 Seherden kâ'im olan ğâlib olur
Zafer bulmaz aña bir işde a'dâ
- 81 Güşâd olur seherde ğonce-i dil
Seher zıkrını çok it bülbül-âsâ
- 82 Horûs eyler seherler bu nidâyı
Utan Hâk'dan eyâ ğâfil uyuma
(s. 8)
- Der-Beyân-ı Hoş Hüy**
- 83 Tahalluk eyle sen hulq-ı hasenle
Ola qâdrin güzel hilqatle bâlâ
- 84 Resûl-i Ekrem'i *Kur'ân*'da Mevlâ
Güzel hulqıyla vaşf itdi mu'allâ²⁵
- 85 Hişâl-i hübdur bir qaşr-ı 'âlî
Nebiler eylediler anı inşâ
- 86 Anuñ bir cânibi qalmışdı nâkış
Resûl-i Ekrem itdi anı i'lâ²⁶
- 87 Hişâl-i hübdur olur bâdî-i râhat
Der-in dünyâ dañi hem dâr-ı 'uqbâ
- 88 Refîk it rıfkı ğâyetde halîm ol
Tehevür itme kim olmaya ğavğâ
- 89 Halîl'in hilm ile medh eyledi Hâk²⁷
Hanâniyyet ile vaşf oldu Yahyâ²⁸

²⁵ Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahseden ayetlerden birinin meali şudur: "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." (*Kur'an*, Kalem Suresi, 68/4). Ayrıca bk. *Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/159, Tevbe Suresi 9/ 128, Ahzâb Suresi 33/21.

²⁶ 85 ve 86. beyitlerde, "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" manasına gelen hadis hatırlatılıyor.

²⁷ Burada Hz. İbrâhim'e dair şu mealdeki ayete telmih olunmaktadır: "...Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi." (*Kur'an*, Tevbe Suresi, 9/ 114).

²⁸ Hz. Yahyâ'ya dair şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O, çok sakıman bir kimse idi." (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/13).

- 90 Kelâmın ğâyet ile leyyin eyle
Anuğla emr olundı çünki Mūsâ²⁹
- 91 Kelâm-ı leyyin eyler ğaşmı iskât
Kelâm-ı leyyin eyler def³⁰-i da‘vâ
- 92 Cedel itme meğer ğağğ üzre ola
Olursa söyle sen ağvâl-i ğüsnâ³⁰
- 93 Te’ennî et umûrunda mekîn ol
Şağın işinde olma bād-peymâ
- 94 Te’ennî oldı Raĥmân’ın şıfâtı³¹
Cihâni ğıldı Ħağ şeş ğünde inşâ³²
- 95 Te’ennî eyleyen irer murâda
Şitâb iden olur maĥrûm ğayfâ
- 96 Ğâzab itme ğâzab şeytân işidir
Sen eyle âteş-i ğışmını itfâ
(s. 9)
- 97 Kezîm ol ğayzını ‘afv it le’îmi
Anuğ düşnâmı için itme ğavgâ
- 98 Ğâzab ğâlinde ‘afv ü şafĥ idenler
Olurlar mażhar-ı eltâf-ı Mevlâ³³
- 99 Ħaşımından intikâma sen çalışma
Didi Ħağ sağa vehcûrhüm cemîlâ³⁴

²⁹ *Kur’an*’da Hz. Mūsâ ve Hârûn’un uyarmak üzere firavuna gitmeleri emredildikten sonra şöyle buyrulur: “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.” (*Kur’an*, Tâhâ Suresi, 20/ 44).

³⁰ Burada “...Onlarla en ğüzel şekilde mücadele et. (...)” (*Kur’an*, Nahl, 16/ 125) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

³¹ Burada hadis olarak rivayet edilen ve “Teenni Rahman’dan, acele ise şeytandandır.” (*Tirmizî*, “Birr”, 66) manasına gelen söz hatırlatılmaktadır.

³² Âlemin altı ğün(devir)de yaratıldığı *Kur’an*’ın bazı ayetlerinde bildirilir. Meselâ, “Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı ğünde yaratan...” (*Kur’an*, A’raf Suresi 7/ 54). Ayrıca şu ayetlerde: Yûnus, 10/ 3, Hüd 11/7, Furkân 25/ 59, Secde 32/4, Kaf 50/ 38, Hadîd 57/ 4.

³³ Burada şu manadaki ayete işaret edildiğini söylemek mümkündür: “O takva sahipleri ki (...) öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da ğüzel davranışta bulunanları sever.” (*Kur’an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 134).

- 100 Belî câ'iz olurmuş buğz-ı fi'llâh
Aña mûcib eger olursa şer'â
- 101 Gözetme kimseniñ 'aybını görme
Kamu nâs ile sen eyle müdârâ
- 102 Hâberde geldi mü'min hiddet eyler
Velâkin def' ider ğayzın serî'â
- 103 Mubaḫḫın-ḫulḫ olur dâ'im münâfiḫ
Unutmaz ğayz u kîniñ ya'ni aṣlâ
- 104 Tevâzu' hûbdur sen muttaşif ol
Tevâzu' kılamı Hâḫ eder i'lâ
- 105 Bütün mü'minlere ḫafz-ı cenâḫ it
Kelâmında buyurdu Hâḫ Te'âlâ³⁵
- 106 Tevâzu' cenneti mûcib 'ameldir
Tevâzu' kıl ki ḫadrin ola a'lâ
- 107 Seni ḫalk itdi bir ḫatre menîden
Tekebbür itme akrânıña cânâ
- 108 Eñ evvel kibr iden şeyṭân oldu
İṭâ'at itmedi ol emre re'sâ
- 109 Zelîl eyler tekebbür şâhibini
Olur kibr eyleyen aḫḫar ü ednâ
- 110 Yaraşmaz kıla kim kıla tekebbür
Kibir Mevlâ'ya muḫtaşş vaşf-ı 'ulyâ
- 111 Seḫâvet ḫûy-ı ḫoşdur muttaşif ol
Seḫâdır mûcib-i cennât-ı me'vâ
(s. 10)

³⁴ "...Vehcürhüm cemîlâ" ibaresi, şu manadaki ayette geçer: "Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellikle ayrıl." (*Kur'an*, Müzemmil Suresi, 73/ 10).

³⁵ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

- 112 Abîd eyler saĥî aĥrârî dâ'im³⁶
Ki iĥsân ü keremdir ĥulq-ı Mevlâ
- 113 Ĥudâ virmez Őıĥındı ehl-i cûda
Virir vûs'at aĥa ĥâlâ me'âlâ
- 114 Dıraĥt-ı cennetiĥ bir ĥuŐındır cûd
İder aŐĥâbını cennâta isrâ
- 115 'Azîz olur dü 'âlemde saĥîler
Olur buĥl eyleyen aĥĥar ü ednâ
- 116 Nihâl-i dulb-i nârı oldu mümsik
Ya olmaz mı baĥîliĥ câyı ĥayyâ³⁷
- 117 Baĥîliĥ mâliniĥ ĥiç nef'i olmaz
Ne kendüye ne evlâdına kellâ
- 118 Olur maĥŐerde mâli mâr-ı a'zam
Őarılr boynuna mânend-i ef'â
- 119 Baĥîl üç nev'dir üçi de alçak
Biri mâlini ĥayra virmez aşlâ
- 120 İkinci bir kimesne âĥarına
Virirse buĥz ider mâlini aĥa
- 121 Üçüncü kendüye iĥsân kılsaĥ
Őenâ itmez saĥa bed-kâr ĥat'â
- 122 Mekârim ĥüy ile sen muttaŐıf ol
Dü 'âlemde bulasın ĥâl-i ra'nâ

³⁶ Bu mısırada meşhur "İnsan iĥsanın kölesidir" manasındaki Arapça cümle veya Hz. Ali'ye ait "Hürler iyilikle köle edilir." vecizesi gibi sözler ima edilmektedir.

³⁷ 114-116. beyitlerde Şu manadaki hadis tercüme edilmiş görünmektedir: "Cömertlik cennette bir ağaçtır. Kim cömert olursa, o ağaçtan bir dal tutar; o dal kendisini cennete girdirene kadar bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimrilik eden kimse, ondan bir dal tutmuş; (bu dal) kendisini cehenneme sokuncaya kadar bırakmamıştır." (Bu hadis senedinin zayıf olduĥu ifade edilmiştir).

123 Yanından münkaṭı' olana sen git
Saṅa zulm ideni 'afv eyle cānā

124 İsa'et idene sen eyle iḥsān
Bulardır mücib-i ğufrān-ı Mevlā

125 Şecā'atle daḫi ol muttaşif sen
Şecā'at vaşfidır çün ḫulḳ-ı zībā

126 Kavī mü'min olur maḫbüb-ı Mevlā³⁸
Ḥuşūşā emr ü nehye ola aḳvā
(s. 11)

127 Şecā'at şāḫibidir zū-mürüvvet
Şeci' olan olur her yerde a'lā

128 Daḫi sen merḫametle muttaşif ol
Ki odur mücib-i firdevs ü tūbā

129 Şefiḳ ol ehl ile³⁹ evlād ü nāsa
Raḫīm ol kıla raḫmet Ḥaḳ Te'ālā

130 Daḫi ḳardaşıṅa sen nuşret eyle
Eger zālīm ü ger mazlūm cānā⁴⁰

131 Bu nās içre vefā aşḫābı yoḳdur
Muḫibb-i şādıḳ olmuş mişl-i kīmyā

132 İnanma kimsenin yalṭanmasına
Derūmı zāhiriniḡ ḡayrıdır hā

133 Anuḡ senden biter bir işi olsa
Ya sende bulunursa cāh-ı vālā

³⁸ "Güçlü mümin, güçsüz müminden daha iyi ve Allah katında daha sevimlidir." (*Müslim*, "Kader" 34, *İbn Mâce*, "Mukaddime" 10, "Zühd" 14).

³⁹ Bu kelime, asıl metinde ehle biçimindedir. "Ehl", aruz yönünden bir buçuk hece değerinde olduğu için bu şekilde okunup yazıldı.

⁴⁰ Hz. Peygamber buyurdu ki: "Zalim de olsa, mazlum da olsa, kardeşine yardım et!" "Mazlumsa yardım ederim, zalime nasıl yardım ederim?" denildiğinde, şöyle cevap verdi: "Onu zulümden alıkoyarsın; bu da ona yardımdır." (*Buhârî*, "Mezâlim", 4, *Tirmizî*, "Fiten" 68 (2256)).

- 134 Seni bilmez eger olmazsa cāhıñ
Şaķın da‘vāsına hıç itme ıřġā
- 135 Raĥīm ol mażhar-ı raĥmet olasın
Sen itme mü‘mine ‘unf ile ıżā
- 136 Süyüti *Cāmi*‘inde bu ĥadışi
Enes‘den eylemişdir naķl ü inbā
- 137 Didi yā Rabb umūr-ı ümmetimden
Bu emre olsa ger bir kes müvellā
- 138 O şiddet ider ise ümmetime
Meşakķat vir ola emri ‘asirā
- 139 Eger rıfķ ider ise ümmetime
Aña rıfķ it ola ĥāli muşaffā
- 140 Muĥabbet eyleme dünyāya zinhār
Muĥabbetdir aña re‘s-i ĥaķāyā⁴¹
- 141 Bu dünyā bir ‘acūze fitne-engiz
Gözünde kuĥli var destinde ĥımnā
(s. 12)
- 142 O zāhir ĥālini kılmış müzeyyen
Anuĥ bātınıdır mel‘ün ĥaķķā
- 143 Nice biñ kimseyi aldatdı girmez
Kimesne ‘aķd ü tezvıcine ciddā
- Der-Beyān-ı Şürüt-ı İslām ü imān ve Der-Beyān-ı Şu‘ab-ı imān**
- 144 Şürüt İslām’ı⁴² hem imānı bilmek
Be-her mü‘mine lāzım farz-ı aķvā

⁴¹ Burada “Dünya sevgisi her günahın başıdır.” manasına gelen ve hadis olduğu da rivayet edilen özlü söze işaret edilmektedir. (Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. İsmāil bin Muhammed el-Aclüni: 1418/1997: I/ 412-13).

⁴² Bk. 60. beyte ait dipnot.

145 Şürûṭ İslâm⁴³ beşdir beş namâzdır
Kılsın anı sen vaqtâ-fe-vaqtâ

146 Daḥi şehri-i şıyâmı şâ'im olmak
Tutarsın anı sen 'âmâ-fe-'âmâ

147 Daḥi 'ömründe bir kez hacca varmak
Aḡa ḡâdir olursa ger sebîlâ

148 Nişâba mâlik olan kimseler hem
Zekâtı eylemek ehline itâ

149 Şehâdet hem getürmekdir yaḡînâ
Şürûṭ İslâm'dır⁴⁴ bunlar tamâmâ⁴⁵

150 Daḥi altı olupdur şart-ı imân
Şifât imân⁴⁶ dirler daḥi aḡa

151 Ḥudâ'nın zâtına hem vaḡdetine
Daḥi evşâfına imân ḡaḡḡâ

152 Yemez içmez daḥi 'iştân itmez
Melekler böyle imân it yaḡînâ

153 Kitâblara daḥi imân kılmak
Anı inzâl kıldı Ḥaḡ Te'âlâ

154 Daḥi peygamberâna kılmak imân
Feṡânet şıdḡ ile anlar muḡallâ

155 Daḥi imân itmek yevm-i ḡaşre
Ḥayır şer oldu Mevlâ'dan cemî'â

(s. 13)

⁴³ Bk. 60. beyte ait dipnot.

⁴⁴ Bk. 144. beyte ait dipnot.

⁴⁵ 145-149. beyitlerde şu mealdeki hadis tercüme edilmiştir: "İslâm, beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucu tutmak." (*Buhârî*, "İman", 1, 2; *Müslim*, "İman", 19-22).

⁴⁶ Bu tamlamanın mana gereğince "sifât-ı imân" biçiminde okunup yazılması gerekir. Ancak şair onu vezne uydurabilmek için izafet kesresini (tamlama -i'sini) hesaba katmamıştır.

- 156 Bu şartlar nefis-i imānın şürūḫı
Kemāline anuḡ var nice eczā
- 157 Şu‘ab ister belī imān-ı kāmīl
Ki yetmişden ziyāde oldu ihşā
- 158 Biri zāt ü şifātu’llāha imān
Ḥudūş-ı mā-sivādır eyle ışgā
- 159 İkinci enbiyā emlāke imān
Kitāb-ı münzele hem kadre ḥaḳḳā⁴⁷
- 160 Kıyāmet gününü taşdıḳdır hem
Muḥabbet eylemek Allāh’a şıdḳā
- 161 Daḫi hem ḥubb-ı fi’llāh buḡz-ı fi’llāh
Resūle hem muḥabbetdir ḥuşūşā
- 162 Resūl-i Ekremiḡ ta‘zīmīni hem
‘Aḳīde eylemek kılmāḳ teḫāyā
- 163 Daḫi hem sünnetine iḳtidādır
‘Amelde daḫi ihlāş oldu ḳalbā
- 164 Riyāyı hem nifāḳı terk kılmāḳ
Zünübundan daḫi tevbe naşūḫā
- 165 Daḫi ḥavf eylemek mekr-i Ḥudā’dan
Recā-yı raḫmet itmek daḫi ciddā
- 166 Daḫi na‘mā-yı Rabb’e şükr kılmāḳ
Daḫi hem eylemekdir ‘ahde ifā
- 167 Belāyāya daḫi hem şabr kılmāḳ
Ḳazāya rāzı olmaḳdır cemī‘ā
- 168 Ḥayā’ hem eylemekdir zū-ḫayā ol
Ḥayā’ imāndandır dindi zīrā⁴⁸

⁴⁷ Bu mısradaki vezin aksiyor. “kadere” kelimesi, “kadre” şeklinde okunursa, aruz kalıbı yönünden görülen hece fazlalığı giderilmiş olur.

- 169 Umûrunda daği Hakk'a tevekkül
Daği hem merhametdir halka cânâ
- 170 Daği mü'minlere etmek tevâzu'
Cenâhîñ hafz ile emr etdi Mevlâ⁴⁹
(s. 14)
- 171 Daği terk eylemekdir kibr ü 'ucbı
Hasedden hıkkıddan olmak müberrâ
- 172 Ğazabla ğayzı hem terk eylemekdir
Hem olmak kelme-i tevhîdi gūyâ⁵⁰
- 173 Tilâvet eylemek *Qur'an*'ı her dem
Odur şâfi' müşeffi' rûz-ı ferdâ
- 174 Daği 'ilmi ta'allüm eylemekdir
Daği ta'lîm itmek mişl-i hâzâ
- 175 Du'â itmek daği Bârî Hudâ'ya
Daği hem eylemekdir zîkr-i esmâ
- 176 Hadeşden hem necâsetden tahâret
Habâ'ışden daği olmak müberrâ
- 177 Daği 'avret mağallîñ setr kılmak
Namâza dâ'im ol farzâ vü neflâ
- 178 Daği fekk-i rikâb i'tâk ya'nî⁵¹
Zekâtı eylemek ehline itâ
- 179 Daği cüd u ta'âm it'âm kılmak
Oruc tutmak daği neflâ vü farzâ

⁴⁸ "Hayâ imandandır." (*Buhârî*, "İman", 16, "Edeb", 77; *Müslim*, "İman", 57, 59).

⁴⁹ Burada şu mealdeki ayete işaret ediliyor: "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

⁵⁰ Bu mısradaki "kelime-i tevhidî" terkindeki kelime'nin vezne uyabilmesi için "kelme" şeklinde yazılması gerekir. Anılan sözcük, "kelime-"i şeklinde Latin harflerine aktarıldığında ölçü aksamaktadır.

⁵¹ Bu mısradaki "fekk-i rikâb" terkihiyle Beled Suresi 13. ayetinde geçen "fekkü rakabe" ibaresine işaret edilmektedir. Anılan ayette köleyi azat etmek emir ve tavsiye ediliyor.

- 180 Daği mescidde kılmak i'tikâfi
Şeb-i Qadr'i daği hem itmek ihyâ
- 181 Daği hem 'umre vü hacc eylemektir
Daği kılmak tavâf-ı Beyt-i Mevlâ
- 182 Daği dîne zarar virir mağalden
Berây-ı dîn hicretidir serî'â
- 183 Hudâ'nın ismine hem half kılmak
Yemîni itmemektir ğayra aşlâ
- 184 Daği nezr itdiği şey'e vefâdır
Hem itmek cümle keffârâtı icrâ
- 185 Nikâhla daği isti'fâf itmek
Huķûķ-ı zevci daği itmek ifâ
(s. 15)
- 186 Daği kılmak itâ'at vâlideyne
Daği neclini kılmaktır mürebbâ
- 187 Şıla erhâma ihsân eylemektir
Raķîķin şıdķıdır der-ħakķ-ı mevlâ⁵²
- 188 Daği rıfķ eylemek 'abd ü imâyâ
Daği hem nâsa rıfķ itmek 'umümâ
- 189 Cemâ'atden daği ayrılmamaķdır
Ulü'l-emre demek sem'â ve tav'â
- 190 Daği nâsın miyânın itmek ıslâh
Buğâtı eyleyüp kıtl ile imhâ
- 191 Daği takvâ vü birr üzre te'avün
Daği emr ile nehyi itmek ifşâ
- 192 İķâme eylemektir hem hudûdı
Cihâd ile hem itmek dîni i'lâ

⁵² "Mevlâ" kelimesi, burada köle veya cariyenin efendisi manasında kullanıldığından küçük harfle başlatılmıştır.

- 193 Daği ikrâzdır va‘de vefâdır
Daği komşuya itmek terk-i îzâ
- 194 Daği hüsn-i te‘âmül eylemekdir
Faķire eylemek infâķ u ikrâ
- 195 Selâm ifşâsıdır mü‘minlere hem
Daği teşmît-i ‘âtısdır ‘ıyânâ
- 196 Daği hem nâsa ızrâr itmemekdir
Ezâdan eylemekdir yolu inķâ
- 197 Bu cümle mü‘min-i kâmil hişâli
Olur mevşûf olanıñ dîni aķvâ
- 198 Eger bir ferdi nâķış olsa sende
Kemâlinde naķış olur hüveydâ
- 199 Eger terk eyler iseñ ekşerini
Olur ĥasret dem-i nez‘inde saña

Der-Beyân-ı Vâcibâtü'l-İslâm

(s. 16)

- 200 Daği Müslim’e lâzımdır ki bilsin
Yedidir vâcibât İslâm⁵³ ĥaķķâ
- 201 Kitâb-ı *Dürr-i Muĥtâr*’ında anı
Getürdi ĥaskefî ĥıfz eyle cem‘â
- 202 Şalât-ı vitrdır ikinci ‘umre
Üçüncü ‘idde zebh-i daĥâyâ
- 203 Taşadduķ fıtr için dördüncüdür hem
Ĥuķûķ-ı vâlideyni itmek îfâ
- 204 Daği ‘avret erine ĥıdmet itmek
Zevi’l-erĥâma infâķ oldu hâzâ

⁵³ Şairin “vâcibât-ı İslâm” terkibini aruz kalıbına uydurabilmek için “vâcibât İslâm” şeklinde kullandığı anlaşılıyor.

Bābü't-tahrîş ‘Ale’l-ihitimām Bi’t-tahâret

- 205 Hadeşden hem necâsetden tahâret
Be-vaşat⁵⁴ şart-ı İslâm oldu haqqâ
- 206 Tahâret şartıdır çünki namâzın
Namâz da şart-ı İslâm oldu kaat‘â
- 207 Vużü’undan ger evvel bevl idersen
O hâliñ lâzimatıñ idem imlâ
- 208 Bulup bir muţma’in bir arz-ı rahve
Ku‘üd eyle tamâm et bevlîñ icrâ
- 209 Tamâmında tut ihlîliñi mesh it
Ya dîvâra ya taşâ ola münkâ⁵⁵
- 210 Ya bir miqdâr yat şol cânib üzre
Tenañnuh eyle yâhûd meşy kıl yâ
- 211 Ku‘üd it arqañı bir yere söyken
Kıl istibrâ’ı böyle eyle inkā
- 212 Pes âb-destiñi sen etme ta‘cîl
Bu vechler ile olmadan münakķâ
- 213 Bulaşsa bevl ger dirhemden eksik
Yine bil ğasl-i maħrec oldu evlâ
(s. 17)
- 214 Ta‘alluķ eylese miqdâr-ı dirhem
O dem ğasl eylemek vâcib ‘azîzâ
- 215 Hâdişinde buyurdu Faħr-i ‘Ālem
Bevildendir ‘azâb-ı ķabr ‘umûmâ
- 216 Namâzından olur evvel çü mes’ul
Ķubûrunda ‘umûmâ cümle mevtâ

⁵⁴ Bu kelime, asıl metinde بوسط şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵ “münakkâ” kelimesinin vezin zoruyla münkâ şeklinde kullanıldığı anlaşılıyor.

- 217 Şalât ü âbdest olmazsa maqbûl
Şıka kabri mu'azzeb ola hayfâ
- 218 Musallağ ola hem mâr ü akârib
Zübâb ü dūd ide envâ'-i îzâ
- 219 Vużü'undan ger evvel lâzım olsa
Kazâ'-i hâcet itmek saña farzâ
- 220 Mekân-ı münhafiz hâlî maħalde
Tamâmiyle idersen def'-i bäsâ
- 221 Pes istincâ idüp tek kıl 'idâdın
Şu ile mümkin ise eyle inķâ
- 222 Sağ eliyle döküp ya'nî ki şuyı
Necäsâtı şoluğla eyle imhâ
- 223 Şol el barmağların bātınlariyle
Şehâdet barmağından ğayrı ammâ
- 224 Bu şüret üzre istincâ idersen
Tahâret hâşıl ola saña şer'â
- 225 Bu vechin ğayr ile gücdür taṭahhur
Mülevves itme sev'âtın şağın hâ
- 226 Hacerle gerçi hâşıldır tahâret
Degil bu 'aşrda ammâ ki evlâ
- 227 Çü ekl idince keşretle ta'âmı
Olur maħrecde elbet levş peydâ
- 228 Anı taṭhîr kılmaz taş u ağac
Şuya muḥtâcdır şer'â vü 'aqlâ
(s. 18)
- 229 Yazam hıfz eyle kaldı bir ğarîbe
Bu bahşe zeyl olmağ oldı ahrâ

- 230 Murād eylerse kim vaṭy ide ehlin
Tebevṭül eyledikden ōnra farzā
- 231 Ana vācibdir evvel ğasl-i ālet
Ve illā ḥurmet-i vaṭy oldı müftā
- 232 Murād eylese ba‘de‘l-vaṭy-i ‘avret
Kezā taġsıl lāzım oldı cezmā
- 233 Bu ğüne *Dürr-i Muḥtār*‘ında Őāmī
İder İbn Ḥacer‘den naḳl ü imlā
- Der-Beyān-ı Elfāz-ı Küfr**
- 234 Küfürden ğāyet ile iḥtirāz it
Küfür eyleme sen ḳavlā vü fi‘lā
- 235 Küfür nār-ı cehennemde muḥalled
İder aṣḥābını ihlāk ü imḥā
- 236 Küfür a‘māli ḥabṭ eyler cemī‘ā
Küfürdür a‘zam-ı nev‘-i belāyā
- 237 Eger kırk yıl da olsa ḥayr a‘māl
Gider küfr ile ḳalmaz ḥiç beḳāyā
- 238 Eger tecdīd-i imān itse ōnra
Girü gelmez anuḡ a‘māli aṣlā
- 239 İmām A‘zam ḳatında böyle mezheb
Ḥilāf-ı Őāfi‘i var bunda ammā
- 240 Küfür olduġını bilmez idim ben
Dise maḳbül olmaz ‘özri Şer‘ā
- 241 Nikāḫı var ise küfr eyleyenin
Ṭalāḳ-ı bā‘in olur küfri ḥayfā
- 242 ‘İyāli izn ile ōnra nikāḫın
Cedīd itmezse bā-mehr-i müsem mā
- (s. 19)

- 243 Zinā evlād[ı]dır evlādı anuñ
Nikāhsızdan tevellüd itdi zīrā
- 244 Küfür ol şey' ki mūhim (?) ola naqşı
Be-rā-yı zāt-ı Rabb ü vaşf-ı a'lā
- 245 Veyā peygamberāna naqzı ihām
Veyā hüz' ide 'ilm ü şer'ı farzā
- 246 Ya *Qur'an*-ı 'Azîmi kıla taḥfif
Ya inkārına ḥaşriñ ide imā
- 247 Şırāt ü havz u mīzān ü ḥisābıñ
Daḥi inkārı oldu mişl-i hāzā
- 248 Daḥi suḥriyyesi Beyt-i Ḥudā'nıñ
Daḥ' istiḥfāf ü inkār-ı muşallā
- 249 Melā'ik-i kirāmı itmek inkār
Daḥi şānlarına hem ta'n ü idnā' (?)
- 250 Ḥudā'nıñ farzını taḥkīr ü inkār
Ki bunuñ cümlesi küfr oldu ḥaḳḳā
- 251 Bu taḥrīr itdigim hep mücmelidir
Biraz tafşilini hem idem imlā
- 252 Dise *Qur'an* kelāmu'llāh degildir
Ya a'rāb düzmesidir dise ḥāşā
- 253 Müzāh idüp dise *ve'n-nāzi'ātı*⁵⁶
'Aceb nez'ā mıdır ya geldi⁵⁷ nez'ā
- 254 Dise *Qur'an*'da vardır zıkr-i şekker
Şekertüm zıkr olundu anda zīrā⁵⁸

⁵⁶ "Söküp çıkaranlara..." (*Kur'an*, Nāziāt Suresi, 79/ 1).

⁵⁷ Bu kelime, "yanıldı" şeklinde de okunabilir.

⁵⁸ "...Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) artıracam..." (*Kur'an*, İbrāhim Suresi, 14/7).

- 255 Ya dise lafz-ı *Kur'ân* a'cemîdir
Ya dise zer baña ihlâşdan ahrâ
- 256 Ya *Kur'ân*'a ger istiḥfâf itse
Necāsâta anı eylerse ilḳâ
- 257 Ya *Muşḫaf* iştirâsında dise ger
Şu miḳdâr akçe[y]i degmez bu ma'nâ
(s. 20)
- 258 Dise ve'l-bâḳıyâtü'ş-şâlihâtü⁵⁹
Bizim çölmek dibinde ḳaldı hezlâ
- 259 Kezâlik nây ü sâz ile oḳısa
Eger *Kur'ân*'ı zâlim nağme-âsâ
- 260 Cemâ'atle namâzı diseler ḳıl
Dise ḳılmaḳ olur efḫal firâdâ
- 261 Ḥudâ çünki şalât için buyurdu
Kelâmu'llâh'da geldi lafz-ı tenhâ⁶⁰
- 262 Diyen bu sözleri kāfir olur hep
Niteki yazdılar bunu fetāvâ
- 263 Libâs-ı ehl-i küfri itme terciḫ
Dime 'âdât-ı küffâra bu evlâ
- 264 Zârüretsiz şiyâb-ı ehl-i küfri
Giyen kāfir olur zünnâr ü şabḳa
- 265 Naşârâya ri'âyet şimdi çokdur
Olaydım ben Naşârâ dise ḫâşâ

⁵⁹ Bu ibare, şu manadaki *Kur'an* ayetinde geçer: “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; **ölümsüz olan iyi işler** ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır.” (*Kur'an*, Kehf Suresi, 18/ 46).

⁶⁰ “...alıklar” manasındaki “tenhâ” kelimesi, bir ayetin şu manadaki ibaresinde geçer: “...Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve kötülükten **alıklar**...” (*Kur'an*, Ankebüt Suresi, 29/ 45). Buradaki tenhâ'nın Farsça asıllı olan ve yalnız, tek, ıssız gibi manalara gelen “tenhâ” kelimesiyle alâkası yoktur.

- 266 Birine kııl namāzı dise bir kes
Cevābında dise ben kıılmam aṣlā
- 267 Olur kāfir bu sözünde o cāhil
Namāzı kııldı istiḥfāf zīrā
- 268 Birine dinse kııldıḡ mı namāzı
Dise itdim o ṣalḡunı⁶¹ ben ifā
- 269 Ya dense kııl namāzı bul ṣafāyı
Dise terkinde vardır zevḡ-ı a'lā
- 270 Edā itmek namāzı baḡa gelmez
Dise kıılsam olur ḡaḡkımda ḡarrā
- 271 Ya dise farz olan 'ömründe birdir
Be-her gün kıılmaḡ için olmadı cā
- 272 Ya dise ben uṣandım bu namāzdan
Anuḡ-çün yoḡ nihāyet ü muḡayyā
(s. 21)
- 273 Birine diseler kııl sen namāzı
Dise yoḡdur benim-çün zevc ü ebnā
- 274 Anı māli olan kıılsın ya oḡlı
Baḡa hiç virmedi bunları Mevlā
- 275 Ya kıılsa bī-vuzū' 'amden namāzı
Ya ḡayrı kıibleye ger kıılsa 'amdā
- 276 Dinilse bir kese sen kııl namāzı
Dise naḡş etdi ḡaḡkıım Ḥaḡ Te'ālā
- 277 Anuḡ-çün ḡaḡkıını noḡṣān kıılarım
Mücāzāt eylerim hāzā-bi-hāzā
- 278 Namāzı kıılmayan yāḡūd dise ger
Kıılam ṣehr-i ṣıyām içre tamāmā

⁶¹ Bir hükümdarın idaresi altında bulunan ve vergi veren halktan salma yoluyla alınan vergi.

279 Namâzın birisi yetmiş yerine
Geçer ol mâhda kılmakdır ebhâ

Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr fi Hakkı'l-‘ilm

280 Eger bir ‘âlîme dise ‘uveylim
Veyâhûd ağzına sebb itse farzâ

281 Sebebsiz ‘âlîme kılsa ‘adâvet
Ya ‘ilmi-çün aña buğz itse imâ

282 ‘İlim bî-hüdedir bir kimse dise
Denânîr u derâhim oldı evlâ

283 Yağûd meclisde bir âdem oturdup
Diseler bize vir sen va‘z u fetvâ

284 Pes andan sonra yasdıklar urup hep
Hemân dıhk itseler anlar ‘umümâ

285 Kezâlik h̄âce-i mekteb gibi hem
Birini kılsalar meclisde gūyâ

286 Aña şâgird olup ba‘zısı anuğ
Müzâhâ ħande kılsalar cemî‘â

(s. 22)

287 Olur bu zıkr olanlar cümle kâfir
Ki ‘ilme kıldılar taħfîf ifşâ

288 Kezâ fetvâyı taħkîren biraħsa
Veyâhûd şer‘e gitmem dise aşlâ

289 Ya dise gitme sen meclis-i ‘ilme
Boş olur ‘avretîğ hezlâ vü ciddâ

290 Ya bir kaç‘a şerîd oldı dise ger
‘İlimden baña lezzetli ve aħlâ

291 Dise şer‘â talâğ olmağ nedir kim
Çocuğların anası evde ħâlâ

292 Ya bir 'avret dise 'âlim kişiye
Ola la'net ya la'net kıla Mevlâ

293 Bu sözler kâ'ili kâfir olurlar
Daği hânde idenler de cemî'â

Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Der-Haqq-ı Melâ'ik

294 Ğalaṭ itdi dise Cibrîl Emîn'e⁶²
'Alî'ye itmedi çün vaḥy iḥâ

295 Fülânın dise didârı yanımda
Liḳâ'-i 'Azra'il'den oldı aḥşâ

296 Fülânın rûḥunu ḳabz itmedi ya
Ğalaṭ itdi fülânca idi evlâ

297 Kirâm[en] kâtibîni kılsa taḥḳîr
Ya Münkereyne buğzun itse imâ

298 Ya aşlı yoḳ melâ'ik-i kirâmın
Yemez içmez niçe olalar aḥyâ

299 Dise ba'z-ı melekler oldı 'âşî
Ḳabûl itmedi emr-i Haqq'ı ṭav'â

300 Bu sözler kâ'ili kâfir olurlar
Muḳarreb ḳullara çün kıldı iḳzâ

(s. 23)

301 Peyemberler daği şânında herkes
Eger eylerse istiḥfâf nev'â

302 Mişâli⁶³ dise ben sevmem ḳabağı
Peyember sevse de ben sevmem aḣlâ

303 Ḥitân ü ḳaşş-ı şârib sünnetiyse
Dise bed 'âdet olmuşdır meşelâ

⁶² "Cibrîl-i Emîn" tamlaması, aruz kalıbı gereği Latin harflerine "Cibril Emin" şeklinde aktarılmıştır.

⁶³ Bu kelime, "Misâli" şeklinde de okunup yazılabilir.

- 304 Dağı sünnetlerini enbiyānıñ
Qabih ‘add eylese cem‘ā vü ba‘zā
- 305 Eger Yūsuf Nebī’ye nisbet itse
Zinā ya enbiyāya fi‘l-i faḥṣā
- 306 Dise ekl itmeseydi hınṭa Ādem
Biz olmazdıq bu ifsādāta ilqā
- 307 Dise olsa fülān kimse peyember
Aña itmez idim imānı şıdḳā
- 308 Dise ger enbiyā kavli ḥaḳ ise
O kavlı üzre ḥalāş bulduḳ necūnā
- 309 Resül-i Ekrem’i ger dise bilmem
‘Aceb cinnī midir insī midir yā
- 310 Ya dise bilmezem ol Şāh-ı Ekrem
İki fırqaya ba‘ş oldu mı āyā
- 311 Eḥādış-i şaḥīḥa dise hüzü’
Biz anı istimā’ itdik keşirā
- 312 Resül-i Ekrem’e ya enbiyāya
Ma‘āza’llāh sebb itse bir eşḳā
- 313 O kāfir tevbesi maḳbül olmaz
- 314 Dađı Şiddiḳ u Fārūḳ’a kezālik
Şütümüñ ḥükmi oldu mişl-i hāzā
- Der-Beyān-ı Elfāz-ı Küfr Fi-mā Yete‘allaḳ
Bi’l-Mevti ve’l-Ḥaşri ve’l-Ḳıyāmet**
(s. 24)
- 315 Vefāt itdikde oğlı dise bir kes
Gerek idi Ḥudā’ya benden evlā
- 316 Dise medyūnuna ḥaḳḳımı vir sen
Anı rüz-ı cezāya ḳılma ibḳā

- 317 O gün olmaz derâhîm ü denânîr
O gün olmaz daği hem aḥz ü i'tā
- 318 Cevâbında dise medyûn-ı merķûm
Alursın ḥaḳḳıḳı ol gün keşîrâ
- 319 Ya dise vir ziyâde al o günde
Ya iste ḥaḳḳıḳı sen rûz-ı ferdâ
- 320 Ya dise sen beni görmezsin ol gün
Ḥisâbında yaḥûd ḳalur ḥafâyâ
- 321 Ya dise vir bugün keyl-i şa'îri
Ḳıyâmetde virem ben ḥınta saḡa
- 322 Ya dise yok işim maḥşerde aşlâ
Ḳıyâmetden ben itmeme dise pervâ
- 323 Ya istiḥfâf idüp metn-i şırâṭı
Dise geçmem anı emr olsa baḡa
- 324 Ḥarâbe köpriyi gördükde dise
Şırâṭ köprisidir mânend-i hâzâ
- 325 Dise emr itse baḡa Rabb-i 'İzzet
Cinâna gir fülân ile cemî'â
- 326 Ya dise ger fülân dâḡil olursa
Behişte dâḡil olmam ben de ḳaṭ'â
- 327 Ya dise cennet ehlidir mesâkîn
Cehennem ehlidir hep mîr ü paşa
- 328 Refîḳ olmam mesâkîn şûfiyâna⁶⁴
Cehennemde olam ḳılam temâşâ
- 329 Dise dünyâda Ḥaḳ virsin baḡa mâl
Olam râzî cehennem virse ferdâ
(s. 25)

⁶⁴ “mesâkîn-i sūfiyâna” tamlaması, vezin gereği “mesâkîn sūfiyâna” şeklinde yazıldı.

330 Eger mümtedd olursa ‘illeti bir
Marîziñ dise uşandım Hudâyâ

331 Dilersen küfrle kabz eyle rûhum
Dilersen eyle imân ile ifnâ

**Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr Fi-mâ
Yete‘allak Bi’l-ḥacc ve’s-şavm**

332 Birisi dise ki ḥacc farz degildir
Ṭavâf-ı Beyt’den yok dise ma’nâ

333 Dise Merve Şafâ beyninde koşmak
‘Abeşdir eylemek ol yeri mes‘â

334 Ya Rükñ ü Mültezem ḥaqqında taḥķîr
Ya Ravza’ya ḥaķâret itse imâ

335 Dise şehr-i şiyâma ger şaķîl ay
Bize farz itmeyeydi dise Mevlâ

336 Dise ac u şusuzluğdan ne ḥâşıl
Bize olsaydı perhîz-i Naşârâ

337 Ḥalâş olduğ dise şehr-i şiyâmdan
Bütün olmuş idik işden kûsâlâ

338 Terâvîhi idüp suḥriyye yâḥûd
Dise anı kıllarlar ḳavm-i ḥamķâ

339 Bu aḳvâli tekellüm eyleyen hep
Olur kâfir dinilmiştir ‘umûmâ

Mesâ’il-i Şettâ Der-Beyân-ı Elfâz-ı Küfr

340 Daḫi bir mü’mine kâfir diyen kes
Anuḫ küfründe var aḳvâl-i şettâ

341 Getürdi İbn Vehbân’ıñ şürûḫı
Anuḫ tafşilini ferci’ ileyhâ

- 342 Eger atlı itse vālī birisini
Anu cā'iz degilken atlı er'ā
(s. 26)
- 343 Gūzel itdi dise bu ide vālī
Diyen kāfir olur er'ā vū hūkmā
- 344 Biri dise ki matū'āt alana
ayırılı ola vir kūfrine fetvā
- 345 erī'atden dise dūmez idi a
Fūlān i olsa bu ūretde icrā
- 346 Veyāhūd dise aybı ben bilirim
'Ulūm-ı reml veyā cefr ile cezmā
- 347 Daı bir kimse anı ılsa tadı
Giderler kūfre bunlar hep cemī'ā
- 348 Daı kūhhān ū sāhir hūkmi bōyle
Anı tarīr ider eker fetāvā
- 349 Ya dise kim keif oldu gōzūmle
Cemālū'llāhı ben gōrdūm 'ıyānā
- 350 Nice dūnyā gōziyle gōrinūr Ha
Cevāb-ı len terānī aldı Mūsā⁶⁵
- 351 Dise kāfir idim oldum Mūselmān
uūrūnı iūn idūp 'ōzr gūyā
- 352 Dise sevgilidir āyet yanımda
arām olan elālden oldu alā
- 353 arāb imekde bi'smi'llāh dise
ahūr oldu dise amra 'inādā
- 354 Fem-i Mūslim'e sebb itse ya dīne
Ya hūd imāna etm itse 'ıyānā

⁶⁵ Hz. Musa, "Rabbim! Bana (kendini) gōster; seni gōreyim!" isteine karılıklı Cenab-ı Hak'tan "Sen **beni asla gōremezsin!** (...)" cevabını almıtır. (*Kur'an*, A'rāf Suresi, 7/ 143).

- 355 Şağire irtikâb iden kese bir
Kimesne dise kıl tevbe naşûhâ
- 356 Dise n'etdim ki kılam tevbe aña
Olur kâfir bu sözlerle cemî'â
- 357 Ezâ itmiş olursun sen Hudâ'ya
Dise mü'mine zâlim kılama îzâ
(s. 27)
- 358 Cevâbında dise hûb eylerim ben
Ya zulme 'adlıdır bu dise haqqâ
- 359 Dise ger oğluna ey kâfir oğlu
İder tekfîr bu sözle ba'z-ı dâna
- 360 Biriniñ 'askere alınsa oğlu
Dise olmağ güzel idi Naşârâ
- 361 Ya hayvânına dise mâl-i kâfir
Fülândan ekfer oldum dise eşqâ
- 362 Dise küfr ile emr itse fülân kes
Dirim emrine ben sem'an vü tav'â
- 363 Dise ger bâreka'llâh bu yalanın
Yalanı söyleyen şahşa cevâbâ
- 364 Bu sözler kı'ili kâfir olur hep
'İyâli bâ'in olur böyle fetvâ
- 365 Bu tahtîr itdigim cümle mesâ'il
Şahîh u mu'teber lâ raybe fi hâ
- 366 *Zahîriyye 'İtâbiyye Hülâşa*
Dağı *Hindîyye Câmî'u'l-fetâvâ*
- 367 Getürdi mu'teber cümle kitâblar
Beyân itdi anı aşlâ vü fer'â

368 Anuḡ-çün yazdı maḡşûşâ resâ'il
Daḡi Bedr-i Reşîd ol ḡibr ü dâna

369 Kûfürden ḡıfz ola dirsên lisânıḡ
Devâm üzre oḡı şubḡâ mesââ

370 Resûl-i Ekrem'in mervî du'âsın
Ki Şiddîk'a anı kılmışdır inbâ

371 Du'â budur ki Allâhümme innî
E'üzü bike sen oḡı tamâmâ

372 Lisân ü ḡavl ü fi'lim cümle ḡâlim
Kûfürden sen maşûn eyle ḡudâyâ

(s. 28)

373 Refîk it ḡâlet-i nez'imde yâ Rab
Baḡa imân ü *Kur'an*'ı cemî'â

Der-Beyân-ı Ma'şıyyet-i Kebâ'ir ü Şaḡâ'ir

374 Kebâ'irden ziyâde ihtirâz it
Sebebdir nez'-i imâna 'azîzâ

375 'İbâdât ile⁶⁶ 'afv olur şaḡâ'ir
Kebîreler degildir böyle ammâ

376 Kebâ'ir 'afvıdır tevbeyle ḡâşıl
ḡabûlüni dilerse ḡaḡ Te'âlâ

377 ḡarîmidir kebâ'ir Zü'l-celâliḡ
Anı hetk eylemekden ol müberrâ

378 Kebâ'ir oldı ḡaḡḡ'ın ḡorısı hem
Anı bî-iẓn kıлма nefse mer'â⁶⁷

⁶⁶ Bu kelime "eyle" şeklinde de okunabilir.

⁶⁷ Burada şu manadaki hadis hatırlanmaktadır: "Muhakkak k, helâl apaçık belli, haram da apaçık bellidir. Bu ikisi arasında, (helal veya haram olduğu) şüpheli şeyler vardır. Şu halde kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını temize çıkarmış olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluḡun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi, koruluḡa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her hükümdarın bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haram kıldığı şeylerdir. (...)" (*Buhârî*, "Büyü", 2; *Müslim*, "Müsâkat", 107; *Tirmizî*, "Büyü", 1).

- 379 Tefekkür eyle ki ol Rabb-i ‘İzzet
Sağa bî-‘add ni‘met kıldı i‘tâ
- 380 Kebâ’irden seni nehy itmiş iken
Sezâ mı eylesin anı icrâ
- 381 Nedir bu sendeki bilmem cesâret
Harîmiñ hetk idersin sen ‘ıyânâ
- 382 Eger dîrsen kebâ’ir işler iken
Beni bilmez ve görmez Hağ Te‘âlâ
- 383 Bu sözle kâfir olursun yakînâ
Hudâ’ya hergiz olmadı hafâyâ
- 384 Tebâğîdir tehâvünle idersin
Anı *Tefsîr-i Kâği* itdi imlâ
- 385 Su’âl ider isen yok mı şefâ‘at
Kebâ’ir ehline der-rüz-ı ferdâ
- 386 Belî vardır şefâ‘at anlar için
Ehâdîş-i şerîfe itdi inbâ⁶⁸
(s. 29)
- 387 Velî şu vech ile vardır şefâ‘at
Ki aña ehl-i ‘ilm itmişdir imâ
- 388 Kebâ’ir ehli mağşerde olurlar
Kamu ‘işyânlarıyla halka rüsvâ
- 389 Cinâna sevğ olur hep ehl-i tã‘at
Kebâ’ir ehli qalurlar beğâyâ
- 390 Pes eyler şonra bir şınfa şefâ‘at
Peyember ba‘demâ kânü hazâyâ
- 391 Daği sevğ olunup bir şınfi nâra
Kuşürınca olur her şahşa izâ

⁶⁸ “Şefaetim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir...” mealinde bir hadis vardır. (*Tirmizî*, “Kıyamet” 11, (2437), *Ebü Dâvud*, “Sünnet”, 23 (4739).

- 392 Resûl-i Ekrem eyleye şefâ'at
Cehennemden çıka anlar nedāmā
- 393 Şefâ'atle daħi bir sınıfı çıkmaz
Cehennemde kalurlar ħayşü mā şā
- 394 Girerler şonradan cennāta anlar
Olur menzilleri ednādan ednā
- 395 Şefâ'at irişe anlara şonra
Ola menzilleri rif'atle a'lā
- 396 Kebā'ir a'zam[1] küfr oldı bi'llāh
Lisānım ħıfz kııl andan Ĥudāyā
- 397 Zinā vü şürb-i ħamr u hem livāḫa
Biri mü'mini katıl itmekdir 'amdā
- 398 Ta'ayyün vaḫti kitmān-ı şehādet
Şehādet eylemek kızbā vü zūrā
- 399 Daħi hem muḫşanāta kazf itmek
İdüp bühtān ile isnād-ı faḫşā
- 400 Daħi meyteyle ħınzır eklidir hem
Anuḫ gibidir emvāl-i yetāmā
- 401 Daħi sirḫat ribā emvāl-i nāsı
Taşarruf eylemek zulmā vü ħaşbā
(s. 30)
- 402 Daħi kızb ü nemīme ħıybet itmek
Daħi ħalf-i ħamūsı ile ihşā
- 403 Daħi küffār ile ħarb eyler iken
Fırār etmek zeḫafdan bī-mühābā
- 404 Siḫir itmek 'uḫūḫ-ı vālideyn hem
Eger Müslim olurlar ise cānā

- 405 Hârâmda eylemek ilhâd ü ‘işyân
Resûl-i Ekrem üzre kizb ü kaçdâ
- 406 Daği nevmîd olmağ rahmetinden
Emîn olmağ daği ez-mekr-i Mevlâ
- 407 Daği erhâmı hem kaç’ eylemekdir
Anuğ vaşliyle Hâk emr itdi zîrâ⁶⁹
- 408 Daği hem emr-i ma’rûf itmekdir
Olur hem nehy-i münker mişl-i hâzâ
- 409 ‘Özürsüz şavm-ı farzı nağz itmek
- 410 Daği te’hîr vaqtinden namâzı
Daği vaqt üzre taqdîm eyle işgâ
- 411 Ricâl ü nisve beyninde kıyâde
Daği hem aHz-ı rüşvet eyle ihşâ
- 412 Vülâta nâsı hem gamz ü si’âyet
Kıla hükkâmı ya’nî halka iğrâ
- 413 Daği hıfz eyleyüp *Kur’ân*’ı evvel
Anı terk eylemekdir sonra nesyâ
- 414 Daği zevciñ cimâ’ından ‘özürsüz
‘İyâli nefsin itmek men’ ü ibâ
- 415 İhânet eylemek hem ehl-i ‘ilme
Daği huffâz-ı *Kur’ân*’a hem îzâ
- 416 Daği hayvânı ihrâk eylemekdir
İdüp zî-rûhı ya’nî nâra ilkâ
(s. 31)
- 417 Daği sebb eylemek şahb-ı kirâma
Resûl-i Ekrem’e çün oldı îzâ

⁶⁹ Bu beyitte, Bakara Suresi 27. ayetinin şu manadaki ibaresi hatırlatılıyor: “...Allah’ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler...”

- 418 Daḥi terk eylemekdir ḥacc-ı farzı
Zekâtı itmemek infāk u itā
- 419 Zıhârdır zevcesiniḡ zāhrı ya'nî
Diye olsun anamıḡ zāhrı āsā
- 420 Daḥi lu'b u kumār u hem serefdır
Daḥi yer üzre sa'y itmek fesādā
- 421 'Udülidir kuzātıḡ daḥi ḥaḡdan
Ma'āşıye i'āne ḥaṣṣ ü iḡrā
- 422 Şaḡıre üzre ısrār eylemek hem
Teḡannî eylemek ḥalk ide ıṣḡā
- 423 Nisānıḡ hem teḡannî itmesidir
Velev nefsi için olsa da tenhā
- 424 Daḥi ḥalk içre keşf-i 'avret itmek
Şaḡın 'avrātıḡı hîç itme ibdā
- 425 Daḥi vācib edāsında buḡuldür
Taşadduḡda hem itmek menn ü izā
- 426 'Alî'yi i'tikād itmek mufaḡḡdal
Ebū Bekr ü 'Ömer üzre fużülā
- 427 Daḥi itlāf itmek kendü 'uzvın
Bevilden olmamaḡ daḥi müberrā
- 428 Każā ile kader tekzîbi böyle
Daḥi ensāba ta'n itmek 'umümā
- 429 Daḥi maḡlûḡ için kurbān kesmek
Ḥarām olur anuḡ laḡmi de şer'ā
- 430 Ḍalālete çıḡırmaḡ daḥi ḥalkı
Kibirle şevbin idüp cerr ü irḡā

- 431 Daḥi mü'mine itmekdir işâret
Silâh ile velev olsa müzâhâ
(s. 32)
- 432 Daḥi nâs ile itmekdir cedel hem
Daḥi bir kimse 'abdin itmek iḥşâ
- 433 Daḥi küfrân-ı ni'met mün'imiñe
Tecessüsdür teḥassüsdür şaḡın hâ
- 434 Daḥi hem nerd ü manḡal oynamaḡdır
İder her lu'b ki zıkrinden ilhâ
- 435 Daḥi bir mü'mine kāfir dimekdir
Ḥaşışin ekli hem ma'dūd minhâ
- 436 Nisâ beyninde hem terk-i 'adâlet
Daḥi mesh-i yed ile itmek imnâ
- 437 Nisâya ḡayz ḡâlinde taḡarrüb
Olur ol demde çün vaṡy itmek îzâ⁷⁰
- 438 Daḥi ḡayvân-ı dîger vaṡy itmek
Aḡa iḡrâḡ lâzım dindi ba'zâ
- 439 Daḥi 'ilmiyle 'âmil olmamaḡdır
Daḥi olmaḡ muḡibb mâl-i dünyâda⁷¹
- 440 Ṭa'âmı eylemek ta'yîb ü taḡbîḡ
Daḥi raḡş u riyâ hem şirk-i aḡfâ
- 441 Daḥi ḡaḡt u ḡalâya şâd olmaḡ
Nazardır emrede şehvetle cânâ
- 442 Ecânib ḡânesiniñ dâḡiline
Nazar itmekdir olur ise ḡamdâ⁷²

⁷⁰ Bu beyitteki hükmün kaynaḡı, şu manadaki ayettir: “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaştımayın...” (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 222).

⁷¹ Bu mısra, “Dahi olmak muhibb-i mâl dünyâda” şeklinde de okunabilir.

- 443 Muḥammed Bū Sa‘īd-i Ḥādīmī ol
Berīka şāhibi niḥrīr-i yektā
- 444 Daḥi İbn Nūceym ol ḥibr-i fā’iḳ
Kebā’iri bu resme kıldı iḥşā
- 445 Şağā’iri daḥi ber-vech-i ātī
Beyān eylediler anlar cemī‘ā
- 446 Şağā’irdir nazār kılmāḳ ḥarāma
Daḥi taḳbīl ü lems oldı ‘azīzā
(s. 33)
- 447 Daḥ’ istimnā da böyle şehvet için
Daḥi la’n eylemek maḥlūka bī-cā
- 448 Ecānib ‘avretiyle ḥalvet itmek
Hüzü’dür hicv-i mü’mīn bī-muḥābā
- 449 Daḥi nās evlerine müşrif olmaḳ
Daḥi kızbinde gāyet itmek ıtrā
- 450 Daḥi mü’mīnleri hecr eylemekdir
Geçerse üç günü ger dindi şer‘ā
- 451 Daḥi bī-‘ilm iḳşār-ı ḥuşūmet
Daḥi meyyit için nevh itmek icrā
- 452 Namāzı vakt-i mekrūhunda kılmāḳ
Namāz içinde gülmek iḥtiyārā
- 453 Daḥ’ isti‘māl-i sīm ü zer evānī
Kişi itmek ḥarīri lübs ü iksā
- 454 Daḥi eyyām-ı nehyī şā’im olmaḳ
Bi-lā-ifḫār vaşl-ı şavm cānā

⁷² Bu kelime, Arap harfli asıl metinde “gamdā” şeklindedir. Belirtilen yazıma göre beyit şöyle anlaşılabilir: “Eğer mahfazalı (her hangi bir şekilde korumalı) olursa, yabancıların evinin içine bakmak(günah)tır.” Biz bu son kelimenin bilerek, kasten manasındaki “amdā” (amden) olmasını da mümkün görüyoruz.

- 455 Şabî mecnûnı idhâl eylemekdir
Mesâcide neces itmek de ilķā
- 456 Daĥi ĥalvetde keşf-i ‘avret itmek
Velev ĥammām içre olsa farzā
- 457 Daĥ’ istiķbāl ü istidbār-ı kıble
Teġavvuķ bevl vaķtinde ‘umūmā
- 458 Daĥi hem lu‘b-ı Őařranc vaķy kıлмаķ
Mużāhir itmedin keffāret ifā
- 459 Telaķķi eylemekdir sil‘ayı hem
Muşarrātıĥ daĥi bey‘i ‘azizā
- 460 İlin ĥıřbesi üzre ĥıřbe itmek
Daĥi sevm üzre sevm ba‘de hāzā
- 461 Hem itmek ihtikār aķvāt-ı ĥalkı
Daĥi is‘ār-ı ĥükkām oldı cebrā
(s. 34)
- 462 Ezān-ı Cum‘a vaķti bey‘ itmek
‘Uyüb-ı sil‘ayı hem itmek ihfā
- 463 Daĥi bey‘inde itmekdir Őaġiri
Kebir-i maĥreminden fark u iclā
- 464 Daĥi dārında kelbin iķtināsı
MevāŐi Őayd içünse be’s yoķ hā
- 465 Evinde ĥamrı imsāk eylemekdir
Daĥi bey‘ u Őirāsı mişl-i hāzā
- 466 Daĥi bir loķma sirķat eylemekdir
Kıyāmā bevldir min-ġayr-i đarrā
- 467 Ehādış-i Şerife Őarķ-ı ücret
Daĥi mescidde kıyl ü ķāl-i dūnyā

- 468 Cünüblükde mesâcid içre girmek
O hâl üzre ezân etmek de bî-câ
- 469 Namâz içre hem oldı iltifâtıñ
Eliñle oynamak yümnâ vü yüsrâ
- 470 Dañi kılmak namâzı ğayra karşı
Yediñ böğriñe koymak oldı cânâ
- 471 ‘İbâdet olmayan fi’li getürmek
Cevâmi‘de mesâcidde cemî‘â
- 472 Şarışmak būs itmek şâ’im ehlin
Eger şehvetden itmezse muhâbâ
- 473 Şu içre kendü ölmüş hütüñ ekli
Zekâta mâl-i nâ-mağbûli i’tâ
- 474 Dañi mezbûhdan ekl eylemekdir
Zeker huşşa⁷³ meşâne ğudde cem‘â
- 475 Dañi bir bâlîğa ‘avret nikâhı
Velisin itmemişken aña irzâ
- 476 Şîğâr oldı tezevvüde nisâyı
Değışdirmek bi-lâ-mehr-i müsemmâ
(s. 35)
- 477 Cimâ‘ itdiği tuhrunda ya hayzda
Tâlâk virmek bid‘adır dir fetâvâ
- 478 Dañi tesvieneniñ terki kazâda
Dü haşmıñ beynin iğbâlen vü vechâ
- 479 Hârâm olursa ger mâlinde ekşer
Kâbûl itme şağın andan aţâyâ
- 480 Dañi hem ğasb olan yer hâşılâtıñ
Tenâvül eylemek ve’l-meşy fi hâ

⁷³ Bu kelimenin “husye” olduğunu tahmin ediyoruz.

- 481 Tilâvet secdesin te'ħir kılmak
Daħi terk eylemekdir anı re'sâ
- 482 İdüp ta'yin bir süre ya âyet
Namâzda okumaqlıkdır devâmâ
- 483 Cenâze üzre hem kılmak namâzı
Cenâze mescid içre olsa farzâ
- 484 Zarüretsiz hem anı defn kılmak
İki meyyiti bir kabre cemî'â
- 485 Daħi hem secde itmek şüret üzre
Ya şüret ile olursa muħâzâ
- 486 Dişin altın tel ile şedd kılmak
Harîri eylemek şıbyâna iksâ
- 487 Daħi bir emredin ağızını taqbil
Şarılmak i'tinâk itmek 'ıyânâ
- 488 Mülâkât eyledikde ehl-i küfre
Zarüretsiz selâmı itmek ifşâ
- 489 Fiten ehline bey' itmek silâhı
Haşyinin mülk ü istihdâmı cem'â
- 490 Daħi nefsi için itmek teğannî
Daħi fevka's-şiba' ekl itme cânâ
- 491 Şabiyy-i 'âkılin yanında kılmak
Teğarrüb ehline min ğayr-i ihfâ
(s. 36)
- 492 Hem istikbâl kılmak ol emîre
Degil ta'zîm aña şâyeste şer'â
- 493 Ezândan sonra oturup evinde
Teraqqub eyleye kâmet ola tâ

- 494 Dağı ğayrın elin taq̄bîl kılmak
Degilken 'âlim ü şâlih ya ata
- 495 Cimâ'-ı câriye q̄able't-teberrî
Dağı q̄urbân-ı hâ'izdir çün îzâ
- 496 Dağı hem sũ'-i zandır mü'minîne
Dağı 'ucb u ħased kibr oldu iĥşâ
- 497 Dağı lehv istimâ'-ı ħavz u bâtıl
Dađı laţme'l-ĥudūd 'inde'l-belâyâ
- 498 Sükût itmek dağı ğybet olurken
Î'âne itmemek Müslim'e ğaybâ
- 499 İmâmet eylemek bir q̄avme kim hem
İdeler iktidâ kendüye kerhâ
- 500 Riċâb-ı nâsı mescidde taĥatţî
Tarîqa eylemek q̄azûre ilċâ
- 501 Cünüblükde dağı *Ķur'ân* oċumak
Dağı *Ķur'ân* oċumak zât-ı akrâ'
- 502 Tekellüm itme mâ-lâ-ya'niyi hem
Dağı bir kimseniċ medĥinde ıtrâ
- 503 Dağı ĥûb iştîlâĥ için tekellüf
Taşannu'dur dağı aċvâl-i faĥşâ
- 504 Zebâniyle dağı ĥalka ilişmek
Hem öyle sebb-i a'râz-ı berâyâ
- 505 Dağı ifrâţ kılmaklık müzâĥı
Dağı bir kimseniċ sırrını ifşâ
- 506 Saġa iĥsân iden merd-i kerîmiċ
Tehâvün eylemek ĥaċķında nev'â
- (s. 37)

- 507 Kişi hem va‘dine hulf eylemekdir
Cemā‘at terki hem min-ğayri-đarrā
- 508 Dağı fî ğayr-i dīni‘llāh ğazabdır
Zekāt ü haccı te‘hīr oldı havlā
- 509 Viķāye itmeyüp nāmūs u ‘ırzın
Dağı hem terk-i ğayret bī-muħābā
- 510 Tevaķķufla tarīķı kılmaķ işğāl
Ya bey‘ için yaħūd vaz‘ide eşyā
- 511 Müdāhen⁷⁴ eylemekdir ya temelluķ
Dağı kāfir diyü sebb-i Naşārā
- 512 Dağı evlādınñ ba‘zını tercīh
İdüp tafđil kılmaķdır ‘aṭāyā
- 513 Eger ‘ilm ü şalāh olsa birinde
Anı tafđil iderse yok ḥaṭāyā
- 514 Fülānñ ḥaķķı-çün diyü du‘ā hem
Şağā’irdir bu zıkr olan cemī‘ā
- 515 Te‘ārifinde oldı iḥtilāfāt
Kebā’irle şağā’irde keşīrā
- 516 Didi ba‘zı ḥuķūķ-ı ‘abde rāci‘
Olan şeyler kebā’irdir ‘umūmā
- 517 Ḥuķūķu‘llāha rāci‘dir şağā’ir
Ḥudā’nñ ‘afvıdır evsa‘ u evfā
- 518 Anuñ ḥaķķında şāri‘den eger naşş
Vürüd itse kebā’ir didi ba‘zā
- 519 Şağā’ir ol ki naşş-ı ķāṭı‘ olmaz
Anuñ ḥaķķında ḥükm olmaz yaķīnā

⁷⁴ Şair, “müdāhene” kelimesini vezne uydurabilmek için “müdāhen” şeklinde kullanmıştır.

- 520 Eşahh olan kebâ'irle şağâ'ir
Bilinür nisbet ile zâ-bi-hâzâ
- 521 Kebâ'ir tahtına nisbet şağâ'ir
Şağâ'ir oldı daği mişl-i hâzâ
(s. 38)
- 522 Eger ısrâr olunsa hep şağâ'ir
Kebâ'irdir şağâ'ir qalmaz aşlâ
- 523 Kebâ'irden hem istiğfâr olunsa
Kebâ'ir 'afv olur qalmaz beqâyâ
- 524 Kebâ'ir terkine olur mu'allâq
Şağâ'ir 'afvı *Kur'ân* itdi inbâ⁷⁵
- 525 İlâhî 'afv idersin cümlesin kııl
O kul kimdir kuşûr itmeye saña
- 526 Şağâ'irle kebâ'irle pür oldı
Şahâ'ifim kııl andan sen müberrâ
- 527 Yüzüm kara hañî'ât oldı bisyâr
Olunmaz seyyi'âtım 'add ü ihşâ
- 528 Haşirde neşr olunduğda defâtir
Cevâba kudretim olmaya aşlâ
- 529 'Azâb-ender-'azâb itme baña sen
'Azâb olursa bârî itme rüsvâ
- 530 İlâhî rahmetiñ her şey'e vâsi'
Aña nisbetle cüz'idir hañâyâ
- 531 Dañilim rahmetiñe Rabb-i 'İzzet
Kuşûrum setr kııl Settâr Mevlâ
- 532 Keremle 'afvıña mağrûr oldum
Beni zannımda me'yûs itme Rabbâ⁷⁶

⁷⁵ Burada şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız." (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 31).

533 Rezâletden beni hıfz eyle dâ'im
Cehennemden emîn eyle Hudâyâ

Der-Beyân-ı Ribâ

534 Ticâret eyleyenler ilm-i hâlin
Ta'allüm eylemekdir farz-ı aqvâ

535 Mesâ'il-i ticârâtı o tâcir
Bilüp öğrenmesi lâzım ü evlâ
(s. 39)

536 Eger bilmezse bilmez hîll ü hürmet
Ribâyâ vâkı' olurlar cemî'â

537 Ribâdan gâyet ile ihtirâz it
Ribâdır hâdim-i dünyâ vü uhrâ

538 Ribâ ekl ideniñ dürlü 'azâbın
Beyân itmiş dürür âyât-ı 'uzmâ

539 Şeyâtin mess kılmış gibi anlar
Kubûrunda olurlar cümle şar'â⁷⁷

540 Kıyâmet günü anlara 'alâmet
Olurlar halk içinde hızy ü rüsvâ

541 Ribâ ekl eyleyen olur muhârib
Hudâ ile Resûlu'llâha güyâ

542 Süyûfî Câmî'inde bu hadîşi
Resûl-i Kibriyâ'dan itdi inbâ

543 Ribâ alan viren hem şâhid olan
Yazan taḥvîlini mel'un cem'â

544 Daḫi her tâcire lâzım ki olsun
Yigirmi yedi şeyden ol müberrâ

⁷⁶ Bu beyitte, "Beni kululumun beni düşündüğü gibiyim..." (*Buhârî*, "Tevhid", 15, 35; *Müslim*, "Tevbe" 1, Zikr 2) mealindeki kudsî hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

⁷⁷ Bu son kelime, ضرعاً şeklinde yazılmış. Fakat biz işaret edilen şu ayetten ötürü onun sar'a olduğu fikrindeyiz: "Faiz yiyenler (kabrilerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar..." (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 275).

- 545 Ticārāta harīş olmak birisi
Olur hırşı müzîl-i nūr-ı taḳvā
- 546 Daḥi aldığı şatdığı metā'ın
Şenā vü medḥini itmeye ḳaṭ'ā
- 547 Biri tervīc için bey' u şirāda
Yemīn içmek dūrūr bā-ism-i Mevlā
- 548 Biri dükkānda oturan kimesne
Mesā'il-i büyü'ı ola dānā
- 549 Eger bilmez ise ol ḡāfil olur
Ki bāzār oldu şerr ü ḡaflete cā
- 550 Biri şatdığı şey'in 'aybı varsa
Anı iẓhār idüp itmeye iḥfā
(s. 40)
- 551 Biri şatdığı şey'e ḥīle telbīs
Ḥıyānet itmekdir aḳa aṣlā
- 552 Ağır kıymetlü māle dūn bahālu
Metā'ı ḥalt idüp şata meşelā
- 553 Biri şatdığını ḡāyet bahālu
Şatup aldatmaya taḡrīr idüp hā
- 554 Ḳanā'at eyleye az kāra zīrā
Mürüvetsizliğin şoḳıdır işḳā
- 555 Birisi müşterī aldığı şeyde
Şatan aldatmaya kendüyi ḳaṭ'ā
- 556 Birisi necşden⁷⁸ kılmak teḥāşī
Çü nehy oldu ḥadīş içre bu ma'nā

⁷⁸ Arap harfli asıl metinde bu kelime, –tahminimize göre şin harfinin noktaları unutulduğundan- “necs” şeklindedir.

- 557 Neceş⁷⁹ Zeyd ‘Amr’e şatdıķda metā‘ın
Bekir kıla şirāya ‘Amr’i iğrā
- 558 İde mağbūn ya‘nī müşterīyi
Bu ğışşdır vārid oldı leyse minnā⁸⁰
- 559 Biri bir şey’i bāzār eylemişken
Bahāsın kaç‘ itmişken tamāmā
- 560 Gelüp bāzār ide dīger kimesne
Bu bāzār üstüne naķz ide rağmā
- 561 Biri meclis-i bey‘ içre ya şonra
Büyū‘uñ feshini kıılmaķdır icrā
- 562 Biri aldığı şey’in kıymetini
İdüp te’hīr anı etmeye ifā
- 563 Biri tazıyık idüp şahş-ı faķīri
Aña deyninde mehl itmeye i‘tā
- 564 Biri şatıcı alıcı kimesne
Şemen çün kılmaya kalb aķçe itā
- 565 Biri hem deyni ikşār itmemeķdir
Eger muhtāc olursa aña farzā
(s. 41)
- 566 Edāsı niyyetiyle ala deyni
Anı ifā ede tā Hāķ Te‘ālā
- 567 Birisi ictināb itmek riyādan
Anı zıkr eylemişdik saña anfa⁸¹
- 568 Şirā itmeye sārıķdan biri şey’
Dağı ol kimseden kim hālī eşķā

⁷⁹ Arap harfli asıl metinde bu kelime, “necs” şeklindedir.

⁸⁰ “Bizi aldatan bizden değildir.” (*Müslim*, “İman”, 164; *Ebū Dāvud*, “Büyü”, 50).

⁸¹ Şairin, “az önce” manasındaki “ānifen” kelimesini, aruz kalıbının zorlamasıyla böyle yazdığını tahmin ediyoruz.

- 569 Birisi taşradan gelen metâ'ı
Duḥûl itmezden evvel şehre hırşâ
- 570 Anı karşılayup kılmak telakḳî
Zarar var bunda nâsa çün 'umûmâ
- 571 Biri bir şey alurken zarfı için
Bir iki kıyye tenzîl ide ḥadsâ⁸²
- 572 Biri etmekciye bir kimse virse
Biraz aççeyi sonra etmek ala
- 573 Dise yüz kıyye aldım buña etmek
Velâkin lâzım olduğca kııl i'tâ
- 574 Çü fâsid oldı ḥayrı yok bu bey'in
Rızâ-yı cānibeyn olsa da farzâ
- 575 Biri kıymetini kesmezden evvel
Ala bakḳâldan bir ḥayli eşyâ
- 576 Bi-lâ-mehil kıala bir nice müddet
Ḥisâba anı sonra ide ihşâ
- 577 Birisi ihtikâr-ı kıüt-ı ḥalkdır
Anı ḥabs eylemek 'âmâ-fe-'âmâ
- 578 Ziyâde kıymet ile şatmak için
Anuḡ ḥakḳında la'net oldı şer'â
- 579 Biri şıbyân ile⁸³ bey' u şirâdır
Çün anlar ehl-i bey' olmadı cānâ
- 580 Biri muḥtâc iken rızḳa şehirlü
Şehirlüye anı şatmaya buḡlâ
(s. 42)

⁸² Bu son kelime, Arap harfli asıl metinde خدشا şeklinde yazılmıştır. Anılan kelime, beytin bütünü içinde uygun görünmediğinden biz onu müstensih yanlışı kabul ederek ḥadsâ şeklinde düzelttik.

⁸³ Burada "sıbyân" kelimesinden sonraki ile kelimesi sehven "anla" gibi yazılmış görünmektedir.

- 581 Bahālî şata anı taşraluya
Qala maħrûm şehirlüler ‘umûmâ
- 582 Birisi zimmetindeki mekîli
Veyâ mevzûnı Zeyd’e şata farzâ
- 583 Mü’eccel ger olursa böyle hükmi
Şatarsa lik olmaz be’s naqdâ
- 584 Birisi kîli ma’dûdı vü vezni
Olan eşyâyı alup da kirârâ
- 585 Keyil hem ‘add ü vezn itmezler ise
Helâl olmaz taşarruf anda aña
- 586 Alup şatmağ biri menkûl olanı
Anı kabz etmeden evvel ‘azîzâ
- 587 ‘Ağârın ğayrısında ğayr-i câ’iz
‘Ağâr olursa câ’iz didi ba’zâ
- 588 Ribâ üç nev‘dir birisi qarzda
Düyûnda hem biri merhûnda ammâ
- 589 Eger Zeyd ‘Amr’a verse qarz ağçe
Anuğ-çün görse nef‘-i ‘Amr’ı cānâ
- 590 İde isti’câr ya ehven bedelle
Anuğ mālın dağ’ istihdām ide yâ
- 591 Ya borçlısundan alursa hedâyâ
Veyâ bir işine kullansa farzâ
- 592 Bu mezkûrâta şâmildir hazer kııl
Hādīs-i küllü qarzin cerra nef‘â⁸⁴

⁸⁴ Burada “Faydayı çekip getiren her borç faizdir” manasına gelen ve hadis olarak rivayet edilen كل قرض جز نفعاً فهو ربا (İsmâil bin Muhammed el-Aclûni 1418/ 1997: II/164) sözünün baş tarafı iktibas edilmiştir.

- 593 İkinci ol ribā ola rehinde
Anı da mücmelā eyleyim imlā
- 594 Birisi rehn alup medyūn mālin
Anuñla intifā' itse mişālā
- 595 Alup merhūn olan bāğ hāşılātın
Ya zer' itdirse ger olursa tarla
(s. 43)
- 596 Ya hıızmet itdüre merhūn raķıķa
Ya isti'māl ide min ğayr-i irzā
- 597 Bu mezkūrātdan lāzım teħāşī
Harām olur ribādır cümle zīrā
- 598 Düyündaki ribā Zeyd 'Amr'e virse
Biraz aķçe ķala bir sene farzā
- 599 Be-her yüze vire on iki fā'iz
Ribādır devr-i Şer'ısiz bu farzā
- 600 Eger devr eder ise cā'iz olur
Ķabūl itmez velākin ehl-i taķvā
- 601 Yahūd borc vire Amrū hayli aķçe
Ķıla bir sālē devr-i Şer'i icrā
- 602 Geķerse va'desinden bir iki māh
O geķmiş māh için ribħ alsa cānā
- 603 Pes andan Şonra devr itse ribādır
Degil cā'iz gūzeşte devri aşlā
- 604 Ribā-yı muţlaķ için daħi vardır
İki ķısm anı da ideyim imlā
- 605 Birisi mütteħid olsa 'ivazlar
İki cānibdeki ķadrā vü cinsā

- 606 Anuñ fazlası cinsinden ribâdır
Eger bey' u şirâ oldıysa nağdâ
- 607 'İvażdan ya biri nağd olmamışken
Bi-lâ-fazla kıllalar bey'i icrâ
- 608 Ribâdır ittiḥâd itdi ḳadir cins
Uşûlde kıldı 'illet bunı aña
- 609 Murâd oldı ḳadirden keyl hem vezn
O cinsden cins-i mâl oldı 'azîzâ
- 610 Mişâli altı dirhem sîm zarfın
Şata Zeyd altı dirhem sîm ğuruşa
(s. 44)
- 611 Anuñ nağd ise fazlası ribâdır
Bulundı 'illet-i mezkûre zîrâ
- 612 Daḫi muṭlaḳ viresisi ribâdır
Bulunmaz ise de ger fazla aşlâ
- 613 Ya iki kîle ḫıntasın virüp Zeyd
İki kîle bir ölçek ḫınta ala
- 614 Ḳadirle cins bulundı bunda cem'â
Ribâdır fazlası nağdâ nesî'â
- 615 Ya bir batman yağı bir menn yağa
Ribâdır fazlası emşâl-i hâzâ
- 616 Eger fazlası cinsinden degilse
Ḥarâm olmaz o fazla olsa nağdâ
- 617 Anuñ daḫi viresisi ribâdır
Bunı böyle beyân itdi fetāvâ
- 618 Eger cins ü ḳadir olsa muḫâlif
Anuñ ḫükmi degildir böyle şer'â

- 619 Harām olmaz peşinā virse anı
Viresisi ribādır böyle fetvā
- 620 İkisinde teğāyür olsa cem'ā
Helāl olur gerek naqdā nesī'ā
- 621 Teğāyür olsa bir vaşında anuñ
Helāldir naqdi viresi degil hā
- 622 Mişāli iki batman yağını Zeyd
Şata bir kile hınța ile farzā
- 623 Helāl olur peşin ü viresisi
Kadirle cins bulunmadı vifākā
- 624 Veyā bir kile hınțayı peşinā
İki kile şa'ire itse i'tā
- 625 Faqať cinsde teğāyür oldığıyçün
Peşini cā'iz oldı qad zekernā
(s. 45)
- 626 Velākin viresisi ğayr-ı cā'iz
'Amel eyle bununla sen halilā
- 627 Dağı Zeyd 'Amr'e şatsa telli cānfes
Ya bir telli qumāş u sım şırma
- 628 Helāl olur eger naqd ise aqçe
Harām olur viresi olsa qať'ā
- 629 Ribā için dağı var çok mesā'il
Fürü'ı anuñ oldı çünki şettā
- 630 Degirmenciye virsen kile hınța
Daqıq idüp hem andan ücret ala
- 631 Eger ol kileden alursa ücret
Harām olur daqıqıñ külli saña

- 632 Kezā yaptığı etmekden çıkarup
Ger etmekciye ücret etsen i'tā
- 633 Kezālik yağ alurken tulum için
Bir iki hoşka düşse hakk-dāra
- 634 Harām olur anuñ aldığı yağı
Kıyās it buña emşālini cem'ā
- 635 Daħi Zeyd'in alacak hakkı olsa
'Amir'de beş kile hınța mişālā
- 636 Furuht itdiği demde 'Amr'a anı
İderse aqçesin meclisde ifā
- 637 Helāl olur velākin virmese ger
O meclisde harāmdır dindi şer'ā
- 638 Ki deyni deyne şatmak ğayr-ı cā'iz
Yazar böyle anı şurre fetāvā
- 639 Daħi ol māli 'Amr'a Zeyd şatsa
Ki mevcūd olmadı mülkünde hālā
- 640 Bu da cā'iz degil illā selemde
Anuñ hakkında naşş geldi şarihā
(s. 46)
- 641 Daħi Zeyd 'Amr'i baqqāla sipāriş
İdüp istese altı hoşka ayva
- 642 Ya yağ u bal ve bādem bir kile tuz
Yaħūd sükker veyā bir hoşka helvā
- 643 Eger Zeyd vezn iderse anı tekrār
Helāl olur ve illā olmaz aşlā
- 644 Meger Zeyd'in vekili maħzarında
'Amir vezn eyleye lā be's fihā

- 645 Bi Һamdi'llāh idüp faẓl-ı İlāhī
Bu zībā tuҺfeyi ben itdim inşā
- 646 'Aķā'id hem daҺi a'māle dā'ir
Yazıldı çoķ mesā'il Һüb u ra'nā
- 647 Ferā'iz vācibāt ü müsteҺabbāt
Қamu yerli yerince oldu imlā
- 648 'İlāc-ı dā'-i cehli böyle tertīb
Hele itmiş degildi Һiç eṭibbā
- 649 Murādım bu ki ola zabtı āsān
Anı Һıfz ide eṭfāl-i eҺibbā
- 650 İdeler bunda taşҺiḥ-i 'aķā'id
Ki oldur cümle Һalkā 'ilm-i aҺrā
- 651 Bu 'ilm ü i'tikāda oldu mevķūf
Riyāz-ı Һuld rızā-yı Һaķ Te'ālā
- 652 Recām oldur ҡabūl ola niyāzım
Rızāsına muvāfıķ ide Mevlā
- 653 Tamām olduķda ben tārīḥ-i sālin
Tefaḥḥuş eyler iken zīr ü bālā
- 654 Dü cānibden gelüp hātif şadāsı
Didi tārīḥ budur manzūme zībā

بودر منظومه زيبا

دو

[1273+10=1283]

قد وقع الفراغ من تنسيق هذه المنظومة المرغوبة عن يد
احقر الطلاب و اضعف الكتّاب اعنى به حافظ مصطفى
الزّاجى ابن الخطّاط الشهير بحافظ محمّد النّاجى الخرپوتى
غفر الله لهما فى الاولى و الآتى و كان طبعه فى مطبعة
المولى رضا افندى العريف بمزلف افندى زاده بلغه الله
مراده و ذلك فى سلخ الجمادى الاولى من شهر
السنة الثالثة بعد الثمانين و المائتين

و الالف من هجرة من له العز و الشرف
 صلّى الله عليه و على آله
 و اصحابه اجمعين
 آمين

Manzûme-i Naîmiyye'nin Günümüz Türkçesiyle Nesre Çevirisi

Değerli müderrislerden ve büyük âlimlerden *Kasîde-i Bür'e*'yi izah eden Harputlu Ömer Naîmî Efendi'nin Türk diliyle çocukların terbiyesi, ahlâk güzellikleri, İslâm ve imanın şartları, küçük ve büyük günahlar, küfür (inkâr) sözleri ve faiz meselelerini ihtiva eden, yazdırma yoluyla meydana getirip düzenlediği güzel manzumudur.

Manzûme-i Naîmiyye

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla (başlarım).

1. (Bemele), söz incileri içinde eşi-benzeri olmayan, tek incidir. Allah'a hamd (övgü ve şükür), pek yüksekte daha yücedir. 2. Aynı zamanda kelime ve sözlerin güzeli, Onun Peygamberine dua ile selâmdır. 3. Yine onun her biri takva sahibi olan ailesi(nin fertleri)ne de devamlı dua olsun! 4. Sonra gelelim bu eseri nazmetme sebebini bildirmeye... Sana yazayım da dinle! 5. Bu (İlâhi emirlere karşı) itaatsiz, hata edici ve günah işleyen kul, hastalıklı, âciz ve kuvvetsizim... 6. Ömer ismim, "Naîmî" ise mahlasımdır. Şimdiki hâlde "Şârih-i Bür'e" (*Bür'e* Kasidesini izah eden)⁸⁵ diye tanınırım. 7. Memleketim Harput kazasıdır. Makamım bazan fetva mevkî (müftülük) olurdu. 8. İlimleri yayar ve ders verirdim; dersle talebeyi (manen) canlandırırdım. 9. Hadis-i şerifler ve bilhassa *Kur'an* tefsiri okuturdum. 10. Bazan da kitapçıklar yazardım. Bu kuldandan, halk daha çok fayda görürdü. 11. Ara sıra "Hâlimin biçimini, içimdeki şeyleri şiir şeklinde söyleyip yazdırayım..." diye kalbime gelirdi... 12. Hem dizilmiş inci gibi birçok nasihatlar yazayım; samimi dostlar için hediye olsun... 13. Benim soyu temiz çocuğum Abdülhamîd'in kendisi bu öğütlerle terbiye görmüş olsun. 14. Bütün alâmetler belli oldu: (Ölümü) hatıra getirme ve bir meseleyi konuşma ömrüne eriştim. (Yakınlarıma hayatî tavsiyelerde bulunacak zamana yetiştim)... 15. Yaşlılık, saçın-sakalın ağarması, başımın üstünde misafir oldu. Fakat bu konuk için elde asla amel yok... 16. Hatalarımı düşünürken, "Ahiret için ihtiyaç vaktinde lâzım olacak şeyleri (salih amelleri) nasıl hazırlayayım?.." (sorusu kafamı meşgul ediyordu.) 17. Birden bire bu

⁸⁵ *Bür'e*, Busîrî'nin (ö. 695/ 1296?) kaside şeklinde yazdığı, 160 beyitten ibaret Arapça naatine verilen isimlerden biridir. "Kasidetü'l-bürde" adıyla da anılan bu güzel ve sevilen şiirin asırlar boyunca pek çok tercüme, şerh, tahmis ve tazmini meydana getirilmiştir. Eserleri hakkında bilgi verilirken belirtildiği gibi, Harputlu Ömer Efendi de anılan kasideyi Arapça olarak şerh (izah) etmiş ve bu açıklama defalarca basılmıştır.

kulun başına kaza (ezelde Cenab-ı Hak tarafından takdir edilen şey) indi: İki gözüm akıntıyla ağardı (görmez oldu). 18. Yazı yazma ve kitap(okumak)tan uzak kaldım; aynı zamanda ders verme ve (ilim) yayma(öğretim çalışma)mdan da mahrum oldum... 19. (Hz. Yâkub gibi) ben de “hüzünler kulübesi”nde⁸⁶ oturucu olup üzümlere “Eyvah” dedim, “Eyvahlar olsun!..” 20. Bu hâlîme bütün (tanıdık) insanlar üzüldü; dost ve düşmanlar acıdı... 21. Ne yapayım, Mevlâ'nın takdiri böyle oldu... Hz. Yâkub gibi “...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir...”⁸⁷ dedim. 22. Belânın en büyüğü, uluların başlarına gelir...⁸⁸ Görmezlik, musibetler içinde pek büyük oldu... 23. Kazaya (Allah'ın ezelde takdir ettiği hükmün meydana gelmesine) razıyım. Elhamdü lillâh... Belâ, sınama, kullarına hediye (gibi) olur. 24. “Onun her şeyde hikmeti var...” (diye bu musibetin gizli) sebebi konusunda düşünürken, 25. (aklıma şu fikir geldi:) (Allah) kuluna verdiği nimeti geri almaz... Ancak (kul), Mevlâ, yani sahibi ve efendisi(Rabbi)nin hakkı hususunda kusur işlerse, (o zaman Cenab-ı Hak nimetini alabilir).⁸⁹ 26. Allah'ın hakkına riayet etmedim. Onun için bana böyle bir musibet ve keder verdi... 27. Gerçi (böyle büyük bir belâyâ uğratmasının hikmeti) kulunu terbiye etmektir, fakat (Cenab-ı Hak) onun mükâfatını ahiret yurdunda verir. 28. Allahım, bütün kusurumu affet; bu kulunu mahşer günü rezil etme! 29. Benim duamı binlerce defa kabul ettin... Yâ Rabbî, ben sana dua etmekle bedbaht olmadım.⁹⁰ 30. Ya (bu başa gelen musibetin) hikmeti nedir? O Yüce Rab, ezelde takdir ettiğinden mümine cennetleri verecektir. 31. Fakat onun elinde zerre kadar hayrı yok... Çok yüksek makamı sebepsiz nasıl elde edecek? 32. (Bundan dolayı) o mümine böyle belâyı verir; (inanın insan çektiği) bu zahmetle pek yüksek cennetlere erişir. 33. Allahım, ben senin

⁸⁶ “Külbe-i ahzân”, hüzünler kulübesi demektir. Edebiyatımızda bu tamlama, çok defa Hz. Yâkub ismiyle birlikte anılır. Çünkü Hz. Yâkub, sevgili oğlu Yusuf'u kaybettikten sonra bir kulübede hüzünler içinde oturup ağlamış; hattâ bu kederi sonucunda –*Kur'an*'da haber verildiği üzere- görme duyusunu kaybetmiştir. (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/84).

⁸⁷ Hz. Yâkub, oğlu Yusuf'un diğer çocukları tarafından kendisine getirilen kanlı gömleğini görünce, onlara şöyle demişti: “...Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir...” (*Kur'an*, Yusuf Suresi, 12/ 18). Şairin iktibas ettiği “sabren cemilâ” ibaresi, Meâric Suresi'nin “(Resulüm) şimdi sen güzelce sabret!” mealindeki 5. ayetinde geçer.

⁸⁸ Bu mısradaki fikrin dayanağı, şu manadaki hadistir: “İnsanların en çetin sıkıntılarla imtihan edilecek olanları, peygamberler, sonra veliler, sonra onları takip eden kişilerdir.” (*Tirmizî*, “Zühd”, 57; *İbn Mâce*, “Fiten”, 23).

⁸⁹ Bu fikir ve hükmün, şu manadaki ayete dayandığı anlaşılmaktadır: “Bu da bir milletin kendilerinde bulunan (güzel ahlak ve meziyetleri) değiştirenceye kadar Allah'ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğinden dolayıdır. Gerçekten Allah işitendir, bilendir” (*Kur'an*, Enfal Suresi, 8/ 53).

⁹⁰ Bu mısradaki, Hz. Zekeriyâ'nın yaşlılık çağında ettiği şu mealdeki duaya işaret olunduğu söylenebilir: “...Sana dua etmekle de ey Rabbim, hiçbir zaman bedbaht olmadım.” (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/4).

hakkında iyi fikir besledim;⁹¹ bu dert için mükâfat olarak bana ihsanlarda bulun! 34. Sabırsızlıkla üzüntü ve telâş göstermekten ve inleyip sızlanmaktan emin et! Bana sabır ver; ücretimi (zahmetimin karşılığı olarak vereceğin uhrevî mükâfatı) yok etme!

Çocukları Terbiye Etme(Vazifeleri)nin Bildirilmesi Hakkında

35. Benim pek sevgili yavrum Hamdî Efendi! Yüce Allah sana doğru yolu gösterdi... 36. Çocuk hâlinde iyi terbiye gördün; bundan sonra Yaratan'ın uygun kılma ve rast getirmesi dostun olsun! 37. Cenab-ı Hak, sana çocuklar ve torunlar versin; onların her birisi âlim ve bilgili olsun! 38. Allah, senin neslini kesmeyip Kıyamet gününe kadar kalıcı kılsın! 39. Çocuklarını küçüklük hâlinde terbiye et ki, büyüklük ve yaşlılık hâlinde memnun olasın. 40. Çocuğun doğduğu günde, sünnet olan şu işi yerine getir: 41. (İslâmî ilimlere vâkıf) bir âlimin ağzına hurmayı ver; (ilim sahibi kişi) tükürüğüyle onu helva (gibi yumuşak) etsin. 42. O (âlimin ağzındaki yiyecek parçasına ait) tükürüğü sen parmağınla alıp çocuğun damağına sıva. 43. Annesinin sütünü emmeden önce bu işi yapmak çok uygun (veya sevap) olur. 44. Doğduğu gün sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet oku!⁹² 45. Annesinin sütünü yeterli gör; yabancıların sütünü ona asla verdirme! 46. Ahmak kadının emzirmesi, yaratılışları değiştirip ve bozup zarar verir.⁹³ 47. Boş bulunarak ve habersizlikle (çocuk) ondan emse, hemen (sütü) kusturup temizle! 48. Asrımızda bazı bilgisizlerin bu işten hiç korkup çekinmediğini duyduk: 49. (Onlar) çocuğuna Müslüman olmayan bir dadı tutar, (gayr-ı Müslim kadının) o pis sütünü içirmiş... 50. Yazıktır, inkâr ve ahlâksızlığın mayası gelip çocukların huyunda yer tutar...⁹⁴ 51. (Çocuğu) sağ eliyle yemek yemeye alıştır.

⁹¹ Bu mısradaki, "Ben kulumun beni zannettiği gibiyim" (*Buhârî*, "Tevhid" 15, *Müslim*, "Tevbe" 14, 15) manasındaki kudsi hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

⁹² Bu beyit, şöyle de nesre çevrilebilir: "(Çocuğun) doğduğu gün, sağ ve sol kulağına ezan ve kamet oku."

⁹³ "Süt emme, huyu değiştir" manasında bir hadis rivayet edilmiştir. (Yardım 1999: 39). Kuzâî'nin merfu olarak İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bu hadis hakkında İbnü'l-Gars zayıf, Münâvî münker demiştir. (İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî 1418/1997: I/519).

⁹⁴ 19. asrın ikinci yarısında, bilhassa Avrupai hayat tarzını benimsemiş varlıklı ebeveynler, çocuklarına yabancı dil (o zaman için daha ziyade Fransızca), piyano misali müzik aleti ve Batı görgü kaidelerini öğretmek için ecnebi mürebbiye tutmaya başlamışlardı. Anılan yüzyılın son çeyreğinde daha da artan bu moda, çeşitli Türk romanlarında da söz konusu edilmiştir. Çocuk terbiyesi ilim dalında resmî bir tahsili, tecrübesi olan yahut olmayan yabancı mürebbiyelerin, sırf dilini veya bir müzik aletini çalmayı öğretmekle kalmayacağı, kendi kültürünü, alışkanlık, zevk ve değerlerini de aktaracağı, böylece küçük yaşlardaki evlâdın şahsiyeti üzerinde derin izler bırakacağı da unutulmamalıdır. Bundan dolayı gayrimüslim dadının süt içirmesini hem hakiki, hem de mecazi manada sayıp çocukların Müslüman Türk terbiyesi, ahlâkı ve örfü yerine Frenk

Çünkü sol eli (ihtiyaç giderdikten sonra temizlik gibi bir) çirkin işin yapıldığı yerdir. 52. Eline divit ve kalemler ver ki, o temiz çocuk yazı yazmayı öğrensün. 53. Konuştuğu zaman onu Allah ismini söylemeye ve Mevlâ'yı anmaya alıştırsın. 54. Ayrıca onu âdâba, ahlâka aykırı, çirkin söz söylemeye ve (yalan, dedikodu, lakap takma gibi) dil belâlarına alıştırsın! Dili çok temiz olsun. 55. Onu altı yaşında hocaya ver! (Öğretmen, çocuğa) okulda hem (gerekli bilgileri) öğretsin, (hem de onu) okutsun. 56. Din ve dünya(nimet, saadet ve rahatı)nın esası okumadır. Sen de çocuklarını okut; (bilgi edinmeye, öğrenmeye) teşvik et! 57. Onun hocasına değer ver; saygı göster; uygun şekilde hediyeler gönder. 58. Eğer tam olarak akıcı bir şekilde okursa, çocuğa bir-iki kere *Kur'ân*'i hatmettirirsin (baştan sona kadar okutup bitirtirsin). 59. Tecvid (*Kur'ân*'i usulüne uygun olarak, güzelce) okut ki, *Kur'an* okuması sağlam olsun. Çünkü *Kur'an* Allah kelâmıdır... 60. Farzları öğret ve haber ver; (çocuk) hem İslâm'ın, hem de imanın şartlarını bilsin. 61. Eğer belâ ve musibetlerden emin olmayı, oğullarının korunmuş ve uzun ömürlü olmasını dilerse, 62. her gün tekrar etmeyi vazife bilip Nevevî'nin Hizbini oku; ona sabah, akşam devam et! 63. Bu işte ehil, bilgili kişileri bulup onlardan izin al! Çünkü isimler (Allah'ın güzel isimlerini belirli sayı, şekil veya zamanlarda okumak), izinsiz hiç tesirli olmaz. 64. Yedi yaşında masum(çocuk)ları ikna et; namaz ve oruca rağbet ettir (özendir). 65. Sekiz-dokuz yaşında (namaz) kılmazsa, ona değnekle vur.⁹⁵ 66. Giyeceğinde de araştırsın; sen oğlan çocuklarına ipek elbise giydirme.

Onların Gençlik Çağının Bildirilmesi Hakkında

67. Gençlik, daima çılgınlığın bir türüdür.⁹⁶ O zaman, şeytan insanı ayartır; azdırır. 68. Daha çok (kötülükleri) aşırı derecede emreden nefis baskın olur; istekler o zaman insanı doğru yoldan çıkarır. 69. Çocuklarını gözet; devamlı koru ki, bunlara asla uymasın. 70. Kötü arkadaştan sakındır; Hak yolundan çıkmış; sefahete dalmış kimseleri ona yaklaştırma! 71. Onu ibadet tarafına rağbet ettir (özendir); gençlikte ibadet (Allah indinde) pek uygun olur... 72. Mevlâ'nın (ibadet) hakkın(ı yerine getirme konusun)da çalışan o gençler,

---

meşrebi ile yetiştirilmesi, neticede kendi milletine yabancılaşması şeklinde anlamak, daha doğru olur.

⁹⁵ Bu tavsiyenin dayanağı, şu manadaki hadistir: “Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde onu dövün.” (*Ebü Dâvud*, “Salât” 26 (494); *Tirmizî*, “Salât” 299).

⁹⁶ Bu mısradaki, hadis olduğu da rivayet edilen “Gençlik, bir tür deliliktir.” manasındaki Arapça özlü söz anılmıştır. (Yardım 1999: 41. Bu rivayet hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: II/5).

Allah'ın arşının gölgesinde olurlar.⁹⁷ 73. (Genç evlâdın) odacığında otursun; ne çarşıya, ne de bir oyun seyretmeye gitsin... 74. Ona aynı cinsten olanlarla beraber bazen kırdan gezmeye izin ver. 75. Onu iyi ve dine bağlı kişilerle arkadaşlık etmeye alıştır. Onların sohbetlerinde pek yüksek feyiz bulsun. 76. Hem namaz kılmaya, hem de cemaatle birlikte ibadet etmeye alıştır. Sabah namazına kaldır; “Yazık, (uyusun)...” deme! 77. Onu sabah (namazı) vakti uykuda bırakma! Asla “Yazıktır, (hava) sıcak...” veya “...soğuk...” deme! 78. Sabah namazı zamanı, şahitli⁹⁸ ve mübarek bir vakittir. Sabah, güneşin doğuşundan önceki zamanda Mevlâ'nın nice sırları var... 79. Cenab-ı Hak'ın rahmeti seherde iner; Yüce Allah (o zamanda) tevbeyi kabul eder. 80. Seherde kalkan, galip olur, üstün gelir. Düşmanlar bir işte ona karşı başarılı olmaz. 81. Gönül goncası seherde açar; seher zikrini (sabahleyin tan yeri ağarmadan önce kalkıp sabah namazını kılmayı, Allah'ı anmayı, duayı) bülbül gibi çok et! 82. Horoz, seherlerde şöyle bağırır: “Hey gafil; Hak'tan utan; uyuma!..”

İyi Huyun Bildirilmesi Hakkında

83. Sen güzel huyla ahlâklan; değerlin güzel yaratılışla yüksek olsun. 84. Allah, pek çok şeref sahibi Peygamber(Hz. Muhammed)'i *Kur'an*'da güzel huyla övdü; yüceltti...⁹⁹ 85. Güzel ahlâk, peygamberlerin inşa ettiği yüksek bir köşk, bir saray gibidir. 86. Onun bir tarafı eksik kalmıştı; onu En Büyük Peygamber (Hz. Muhammed a.s.) yükseltti.¹⁰⁰ 87. Güzel huylar, hem bu dünyada, hem de ahiret yurdunda rahata vesile olur. 88. Yumuşak huylu oluşu arkadaş edin; son derecede halim (yumuşak huylu) ol. Öfkelenme ki kavga meydana gelmesin. 89. Cenab-ı Hak, dostunu¹⁰¹ (Hz. İbrâhim'i, *Kur'an*'da) huy yumuşaklığıyla övdü¹⁰²; Hz. Yahyâ da yürek yufkalığı ve

⁹⁷ Bir hadiste, Kıyamet gününde Allah'ın himayesinde bulunacak yedi bölük kişiden birinin, Ona ibadet içinde yetişen genç olduğu haber verilmiştir. (*Buhârî*, “Ezan”, 36). Şairin bu beyitte verdiği bilginin dayanağı, anılan hadistir.

⁹⁸ Bu mısırda, “Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.” (*Kur'an*, İsrâ Suresi, 17/ 78) mealindeki ayetin hatırlatıldığını tahmin ediyoruz.

⁹⁹ Hz. Peygamber'in güzel ahlâkından bahseden ayetlerden birinin mealı şudur: “Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” (*Kur'an*, Kalem Suresi, 68/4). Ayrıca bk. *Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/159, Tevbe Suresi 9/ 128, Ahzâb Suresi 33/21.

¹⁰⁰ 85 ve 86. beyitlerde, “Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” manasına gelen hadis hatırlatılıyor. (İmam Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği bu hadis hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: 244).

¹⁰¹ Hz. İbrâhim'in Allah'ın dostu olduğu bilgisi, şu manadaki ayete dayanır: “...Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir.” (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 125). Bu ayetten dolayı Hz. İbrâhim, “İbrâhim Halil, Halilullah, Halilü'r-Rahmân” gibi isimlerle anılır.

¹⁰² Burada Hz. İbrâhim'e dair şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: “...Şüphesiz ki İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.” (*Kur'an*, Tevbe Suresi, 9/ 114).

merhametle vasıflandırıldı.¹⁰³ 90. Sözüünü son derece yumuşak söyle. Çünkü Hz. Mûsâ onunla emrolundu. 91. Yumuşak söz, düşmanı susturur ve iddiayı giderir. 92. Sert münakaşa etme; ancak gerçek ve doğruluk üzerine olursa, (o takdirde) sen pek güzel sözler söyle.¹⁰⁴ 93. İşlerinde ilerisini düşünerek acelesiz ve dikkatli davran; ağırbaşlı ol. Sakın boş gezici ve faydasız işlerle uğraşıcı olma! 94. Teenni (acelesiz davranış), Rahmân'ın sıfatları(ndan biri) oldu.¹⁰⁵ Cenab-ı Hak, âlemi (gökleri ve yeri) altı günde yarattı...¹⁰⁶ 95. Yavaş ve acelesiz hareket eden, isteğine ulaşır. Acele eden, ne yazık ki mahrum olur. 96. Kızma; çünkü kırgınlık şeytan işidir. Öfke ateşini söndür. 97. Öfkeni yen; alçağı affet; onun sövüp sayması için kavga etme! 98. Öfke hâlinde affedip yüz çevirenler, Mevlâ'nın lütuflarına mazhar olurlar.¹⁰⁷ 99. Sen düşmandan intikam almaya çalışma. Cenab-ı Hak sana "...onlardan güzellekle ayrıl!"¹⁰⁸ dedi. 100. Evet, eğer gerektiren sebep İslâm'a uygun olursa, Allah için nefret etme ve sevmeme caiz olurmuş... 101. Kimsenin aybını, kusurunu gözetleme; görme. Bütün insanlara dostça davran. 102. (Hadis olarak şöyle) bir söz nakledildi: "Mümin kızar; fakat öfkesini çabucak giderir." 103. Münafık ise her zaman kin tutucu ve içinden pazarlıklı olur; yani öfke ve kinini asla unutmaz... 104. Alçakgönüllülük iyidir; sen (o güzel huyla) vasıflanmış ol. Alçak gönüllü olanı Cenab-ı Hak yükseltir. 105. Yüce Allah, *Kur'an*'da bütün "müminlere (merhamet) kanadını indir!"¹⁰⁹ buyurdu. 106. Tevazu (alçak gönüllülük), cennete girmeye vesile olan bir ameldir. Alçakgönüllü ol ki, değerini, derecen daha yüksek olsun! 107. (Allah) seni bir damla meniden yarattı... Ey can (gibi değerli dost), yaş veya derece bakımından sana benzer olanlara kibirlenme! 108. En önce büyülenen, şeytan oldu; o (İlâhî) emre kendi kendine itaat etmedi. 109. Büyüklenmek, sahibini alçaltır. Kibirlenen kimse çok hor, itibarsız ve pek alçak olur. 110. Kulun büyüklenmesi yakışık

¹⁰³ Hz. Yahyâ'ya dair şu manadaki ayete işaret ediliyor: "Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O, çok sakınan bir kimse idi." (*Kur'an*, Meryem Suresi, 19/13).

¹⁰⁴ Burada "...Onlarla en güzel şekilde mücadele et. (...)" (*Kur'an*, Nahl, 16/ 125) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

¹⁰⁵ Burada hadis olarak rivayet edilen ve "Teenni Rahman'dan, acele ise şeytandandır." (*Tirmizî*, "Birr", 66) manasına gelen söz hatırlatılmaktadır.

¹⁰⁶ Âlemin altı gün(devir)de yaratıldığı *Kur'an*'ın bazı ayetlerinde bildirilir. Mesela, "Şüphesiz ki Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan..." (*Kur'an*, A'râf Suresi 7/ 54). Ayrıca şu ayetlerde: Yunus, 10/ 3, Hüd 11/7, Furkân 25/ 59, Secde 32/4, Kaf 50/ 38, Hadid 57/ 4.

¹⁰⁷ Burada şu manadaki ayete işaret edildiğini söylemek mümkündür: "O takva sahipleri ki (...) öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever." (*Kur'an*, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 134).

¹⁰⁸ "...Vehcürhüm cemilâ" ibaresi, şu manadaki ayette geçer: "Onların (müşriklerin) söylediklerine katlan ve onlardan güzellekle ayrıl." (*Kur'an*, Müzemmil Suresi, 73/ 10).

¹⁰⁹ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

almaz. Çünkü büyüklük, Allah'a mahsus pek yüce bir sıfattır. 111. Cömertlik ise iyi bir huydur; onunla vasıflanmış ol. Elaçıklığı, me'vâ (yurt, sığınacak yer) cennetlerine girmeye vesiledir. 112. Cömert kişi, hürleri daima kendisine kul-köle (gibi bende) eder.¹¹⁰ İyilik ve bağış, Allah'ın (yüce ve güzel vasıflarından bir) huyudur. 113. Allah, cömert kişiye sıkıntı vermez; ona hâl ve mana yahut meydana gelen netice bakımından genişlik verir. 114. Cömertlik, cennet ağacının bir dalıdır; sahiplerini cennetlere gönderir. 115. Cömertler, iki dünyada da aziz (izzet, itibar sahibi, değerli) olur. Cimrilik eden, pek hor, hakir ve çok aşağı olur. 116. (Çünkü o) cehennem ağacının dalını tuutu. (Şu hâlde) cimrinin yeri cehennem olmaz mı?!.¹¹¹ 117. Cimrinin malının kendisine de evlâdına da asla faydası olmaz. 118. Onun malı, mahşerde pek büyük bir yılan olur; engerek yılanı gibi boynuna sarılır. 119. Cimri üç çeşittir; onun üçü de alçaktır: Biri, malını asla hayra, iyiliğe vermez. 120. İkincisi, bir kimse malını başkasına verirse, ona kin güder. 121. Üçüncüsü, kendisine iyilik etsen, o kötü işli kimse seni asla övmez. 122. Sen ahlâkın iyisiyle vasıflanmış ol ki, iki dünyada da güzel hâl elde edesin. 123. Ey can (gibi değerli dost), senden (alâkayı kesip) ayrılana sen git; sana zulmedeni affet. 124. Kötülük edene sen iyilik et. Mevlâ'nın günahları affetmesine vesile olan (ameller), bunlardır. 125. Yiğitlik ve yüreklilikle de sen vasıflanmış ol. Çünkü yiğitlik sıfatı, güzel bir huydur. 126. Allah, kuvvetli mümini sever.¹¹² Hele (İlâhî) emirleri yerine getirme ve yasaklardan sakınma konusunda pek güçlü olursa... 127. Yiğit ve yürekli olan, mürüvvet (insaniyet, mertlik ve cömertik) sahibidir. Yiğit olan, her yerde daha iyi ve üstün olur. 128. Bundan başka sen merhametle vasıflanmış ol. Çünkü cennetin ve güzelliğin vesilesi odur. 129. Eşine, çocuklarına ve insanlara karşı şefkatli ol, merhametli ol ki, Yüce Allah sana rahmet etsin... 130. Ey can (gibi değerli oğul ve dost), aynı zamanda, sen kardeşine zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et.¹¹³ 131. Bu insanlar içinde vefa sahipleri yoktur. Gerçek ve içten bağlılığı olan dost, kimya misali (ismi

¹¹⁰ Bu mısradaki meşhur "İnsan ihsanın kölesidir" manasındaki Arapça cümle veya Hz. Ali'ye ait "Hürler iyilikle köle edilir." vecizesi gibi sözler ima edilmektedir.

¹¹¹ 114-116. beyitlerde şu manadaki hadis hatırlatılıyor: "Cömertlik cennette bir ağaçtır. Kim cömert olursa, o ağaçtan bir dal tutar; o dal kendisini cennete girdirene kadar bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimrilik eden kimse, ondan bir dal tutmuş; (bu dal) kendisini cehenneme sokuncaya kadar bırakmamıştır." (Bu hadis senedinin zayıf olduğu ifade edilmiştir).

¹¹² "Güçlü mümin, güçsüz müminden daha iyi ve Allah katında daha sevimlidir." (*Müslim*, "Kader" 34, *İbn Mâce*, "Mukaddime" 10, "Zühd" 14).

¹¹³ Hz. Peygamber buyurdu ki: "Zalim de olsa, mazlum da olsa, kardeşine yardım et!" "Mazlumsa yardım ederim, zalime nasıl yardım ederim?" denildiğinde, şöyle cevap verdi: "Onu zulümden alıkoyarsın; bu da ona yardımdır." (*Buhârî*, "Mezâlim", 4, *Tirmizî*, "Fiten" 68 (2256)).

var, cismi yoktur)¹¹⁴... 132. Kimsenin yaltaklanmasına inanma! Onun içi, dışından başkadır ha!.. 133. Onun senden meydana gelen bir işi olsa veya sende yüksek bir makam bulunursa, (bu takdirde kendisi sana saygı ve sevgi gösterir). 134. Eğer makamın olmazsa, seni tanımaz... Sakın onun (dostluk) iddiasını dinleme!.. 135. Merhametli ol ki rahmete mazhar olasın... Sen sertlik ve kabalıkla mümini hiç zahmete uğratma! 136. Süyûtî, *Câmi'ü's-sağîr*... adlı eserinde şu hadisi Hz. Enes'ten naklen haber vermiştir: 137. “Yâ Rabbi, bir kişi ümmetimin işlerinden bu işe vazifeli memur olsa, 138. ve ümmetime sert davranırsa, zahmet ver; onun işi zor olsun! 139. Eğer ümmetime yumuşak davranırsa, ona yumuşak muamele et; hâli temiz ve duru olsun.” 140. Sakın dünyaya sevgi besleme; ona sevgi duymak, bütün hataların başıdır.¹¹⁵ 141. Bu dünya, gözü sürmeli, eli kınalı fitne koparıcı bir kocakarı gibidir. 142. Dış hâlini (görünen yüzünü) süslemiş; fakat doğrusu onun içi lânetlenmiştir. 143. Binlerce kimseyi aldattı; gerçekten kimseye bağlanmaz ve eş (yâr) olmaz...

İslâm ve İmanın Şartları, İmanın Dallarının Bildirilmesi Hakkında

144. İslâm ve imanın şartlarını bilmek, en kuvvetli farz olarak her bir mümine lâzımdır. 145. İslâm'ın şartları beştir. (Biri, günde) beş vakit namaz kılmaktır; sen onu vaktinden vaktine kılarırsın. 146. Bundan başka oruç ayında, yani Ramazan'da oruç tutmaktır. Sen onu yıldan yıla tutarsın. 147. Sonra eğer yoluna gücün yeterse, ömründe bir kere hacca gitmektir. 148. (Başka bir şart) nisaba sahip olanın (malı zekât vermeyi dinen gerektirecek miktara ulaşan kimsenin), ehline zekâtı vermesidir. 149. Hem kesin olarak, şüphesiz şahadet getirmek... (“Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yok ve şahadet ederim ki Muhammed Onun resulüdür” manasındaki şahadet sözünü inanarak söylemektir). Bunlar tam olarak İslâm'ın şartlarıdır.

150. İmanın şartları da altı olmuştur. Ona “imanın sıfatları” da derler. 151. Allah'ın varlığına, birliğine, diğer sıfatlarına gerçekten inanmaktır. 152. (Başka bir şart, meleklere inanmaktır). Melekler yemez, içmez ve Allah'ın emrine karşı gelmez(daima Ona itaat ve ibadet eder)ler. Kesin olarak böyle inan. 153. (İmanın diğer biri şartı) Yüce Allah'ın indirdiği kitaplara da inanmaktır. 154. Sonra peygamberlere de inanmaktır. Onlar, zihin açıklığı (akıl, zekâ) ve

¹¹⁴ Kimya; bakır, demir gibi çeşitli madenleri altına döndürme ve bütün hastalıkları giderme gücüne sahip olduğu söylenen bir maddedir. Fevkalâde tesirli şeye de mecazi olarak “iksir” denir. Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe'sinde* “kimya” hakkında şöyle der: “Kimyâ fazl ü hünerdir var ise dünyâda/ Olur erbâb-ı kemâl ehl-i gnâdan da azîz” (Kimya, eğer dünyada varsa, fazilet ve hünerdir. Olgunluk, ilim ve irfan sahipleri, zenginlerden de değerli olur.)

¹¹⁵ Burada “Dünya sevgisi her günahın başıdır.” manasına gelen ve hadis olduğu da rivayet edilen özlü söze işaret edilmektedir. (Bu rivayet hk. fazla bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûni: 1418/1997: I/ 412-13).

doğruluk(gibi güzel sıfatlar)la süslenmiştir. 155. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın bütün ölülere diriltip mahşere çıkarması gününe, hayır ve şerrin hep Allah'tan olduğuna inanmaktır.

156. Bu şartlar, imanın kendisinin şartlarıdır. Onun olgunluğu için birçok parça vardır. 157. Evet, olgun iman, birtakım dallar ister ki, onların sayısı yetmişden fazladır. 158. Biri, Allah'ın zatı ve sıfatlarına iman ve Allah'tan başka varlıkların sonradan meydana geldiğine inanmaktır. 159. İkincisi peygamberlere, meleklerle, (Allah tarafından) indirilmiş kitaplara ve kadere gerçekten inanmaktır. 160. Ayrıca Kıyamet gününü doğrulamak, Allah'ı iç temizliğiyle sevmektir. 161. Bundan başka, Allah için sevmek, Allah için sevmemektir. Bilhassa Hz. Peygamber'e sevgi... 162. En Büyük Peygamber'(Hz. Muhammed'e saygıyı içinde inanç hâline getirmek; selâm ve hayır dua etmektir. 163. Aynı zamanda onun sünnetine uymak, amelde de içten ihlâs(samimiyet, kalp temizliği, doğruluk ve riyasızlık)tır. 164. Riyayı (özü-sözü bir olmamayı, ikiyüzlülüğü) ve nifakı terk etmek; günahlarından gerçek bir niyetle (halis ve bozulması imkânsız şekilde) tevbe etmektir. 165. Bundan başka, Allah'ın cezalandırmasından korkmak, ayrıca Onun rahmetini gerçekten ummaktır. 166. Aynı zamanda Rabb'in nimetlerine şükretmek, sonra verdiği sözü yerine getirmektir. 167. (Başa gelen) belâlara sabretmek, bütün kazaya (ezelde Cenab-ı Hak tarafından takdir edilen şeylerin meydana gelmesine) razı olmaktır. 168. (İmanın başka bir şartı da) hayâ etmektir; hayâ sahibi ol! Çünkü (bir hadiste) "Hayâ imandandır"¹¹⁶ dendi. 169. İşlerinde Allah'a tevekkül etmek, ey can (gibi değerli dost), bundan başka halka, (bütün yaratılmışlara) merhamet etmektir. 170. Yine müminlere karşı alçak gönüllü olmaktır. Mevlâ, (*Kur'an*'da) "...müminlere (merhamet) kanadını indir"meyi emretti.¹¹⁷ 171. Yine kibri ve kendini beğenmişliği terk etmek, kıskançlık ve kin tutmadan berî (korunmuş, kurtulmuş) olmaktır. 172. Hem de öfke ve kızgınlığı bırakmak, tevhid kelimesini ("Lâ ilâhe illâ'llâh Muhammedü'r-resûlu'llah" sözünü) söyleyici olmaktır. 173. *Kur'an*'ı her zaman güzel sesle ve usulüne göre okumak... Yarınki gün (mahşer gününde) şefaati edici, odur. 174. Aynı zamanda (her mükellef için farz olan temel İslâmî bilgiler başta olmak üzere dinî, dünyevî yönden gerekli ve faydalı) ilmi öğrenmektir. (Onu) öğretmek de bunun gibidir. 175. (İmanın başka bir dalı da) Cenab-ı Hakk'a dua etmek ve isimleriyle Onu anmaktır. 176. Abdest almayı ve gusletmeyi gerektiren hâllerden, pislikten temizlenmek, ayrıca kötü şeylerden de berî (korunmuş, kurtulmuş) olmak... 177. Sonra avret yerini örtmek; farz ve nafilâ namaza

¹¹⁶ *Buhârî*, "İman", 16, "Edeb", 77; *Müslim*, "İman", 57, 59.

¹¹⁷ "Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir." (*Kur'an*, Şuarâ Suresi, 26/ 215).

devam edici ol!¹¹⁸ 178. Kölenin boynundaki esaret kaydını gidermek, yani onu azad etmek;¹¹⁹ zekâtı ehline vermek... 179. Ayrıca cömertlik etmek ve yemek yedirmek, farz ve nafîle olarak oruç tutmak... 180. Sonra mescidde itikâf (bilhassa Ramazan'ın son on gününde kapanıp ibadetle vakit geçirmek), Kadir gecesini de ihya etmek (ibadetle geçirmek). 181. Bundan başka umre (hac zamanı dışında Kâbe'yi ve Mekke-i Mükerrerme'nin diğer mübarek yerlerini ziyaret etmek) ve hac etmek, Allah'ın Evini (Kâbe'yi) tavaf etmek. 182. (İmanın bir) başka şubesi de dine zarar veren yerden, din için hemen hicret etmek(göçmek)tir. 183. Hem Allah'ın ismine yemin etmek, hem de yemini asla başkasına etmemektir. 184. Yine adadığı şeyi ve bütün keffaretleri yerine getirmek. 185. Nikâhla iffetli olmak (kötülükten ve günahdan sakınmak) ve eşin haklarını yerine getirmek. 186. Aynı zamanda anne ve babaya itaat etmek, yine oğlunu, yavrusunu terbiye etmek. 187. Akrabayı ziyaret ve yakınlarla iyilik etmek; köle veya cariye'nin efendinin hakkı konusunda doğruluğudur. 188. Aynı zamanda köle ve cariyelere, ayrıca bütün insanlara yumuşak davranmak. 189. Sonra (Müslümanların meydana getirdiği büyük) topluluktan ayrılmamak; Müslüman emir sahibi(devlet reisi)ne "İşittik ve irademizle (size itaat ettik)" demek. 190. Doğru yoldan sapmak suretiyle âsîlik edenleri öldürmekle imha edip insanların arasını düzeltmek. 191. Aynı zamanda takva ve iyilik üzere yardımlaşmak, yine (İlâhî) emir ve yasağı açığa vurmak (İslâmca ve akılca beğenilen şeyleri emretmek, kötü şeyleri ise yasaklamak). 192. (İlâhî) sınırları korumak ve belirli suçlara karşı tatbik edilen şer'î cezaları yerine getirmek, ayrıca cihadla dini yükseltmek. 193. Yine borç ve ödünç vermek; vaadde bulunduğu sözünü yerine getirmektir. Aynı zamanda komşuyu incitmeyi, ona eziyeti bırakmaktır. 194. Bundan başka teamül güzelliği yapmak(güzel bir iş ve âdet meydana koymak)tır. 194. Fakire nafaka verip onu geçindirmek, ona yemek yedirmek. 195. Müminlere açığa vurarak selâm vermek, ayrıca aksıran kişiye "yerhamüke'llah" (Allah sana rahmet etsin!) diye açıkça dua etmek. 196. Yine insanlara zarar vermemek; incitici şeylerden yolu temizlemektir.

197. Bütün bunlar, olgun müminin (güzel) huylarıdır. Bu sıfatlarla vasıflanmış olanın dini daha kuvvetli olur. 198. Eğer (söz konusu sıfatlardan) bir teki sende eksik olsa, imanın tamlık ve mükemmelliğinde eksilme görülür. 199. Eğer (imanın sayılan bu dallarının) pek çoğunu terk edersen, (o ihmâller) can çekişme anında senin için zahmet, keder ve eseflenme (sebebi) olur...

¹¹⁸ Bu beyit, "Yine farz ve nafîle namazda daima avret yerini örtmek" şeklinde de nesre çevrilebilir.

¹¹⁹ Beled Suresi 13. ayette "fekku rakabe" kelimeleriyle köleyi azat etmek emir ve tavsiye ediliyor.

İslâm'ın Vaciplerinin Bildirilmesi

200. Aynı zamanda, Müslüman'ın "İslâm vacipleri yedidir" diye doğru şekilde bilmesi lâzımdır. 201. Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı kitabında onu nakletti; (bu vaciplerin) hepsini ezberle ve muhafaza et! 202. Biri vitir namazını kılmak, ikincisi umre, üçüncüsü bayramda kurbanlık hayvanları kesmek, 203. dördüncüsü (Ramazan bayramında) fitır için sadaka (fitre) vermek, anne ve babanın haklarını yerine getirmek, 204. Aynı zamanda kadının kocasına hizmet etmesi, akrabaya nafaka verip onları geçindirmek.

Temizliğe Dikkatle Çalışmaya İsteklendirme

205. Abdest ve guslü gerektiren hâllerden ve insan pisliğinden temizlenmek, gerçekten İslâm'ın ana şartı oldu.¹²⁰ 206. Çünkü temizlik namazın şartıdır. Namaz da kesinlikle İslâm'ın (Müslümanlığın) şartı oldu. 207. Eğer abdestinden önce bevledersen (idrar çıkarırsan), sana o hâlin gereklerini yazayım: 208. İçi rahat, gevşek bir toprak bulup otur; idrarını tamamen akıt. 209. Tamam olduğunda erkeklik organını tut, deliğini duvara veya taşa sığa ki, temizlenmiş olsun. 210. Veya sol taraf üstüne biraz yat; gırtlakını temizlemek üzere hırıltılı ses çıkar, öksür veya yürü. 211. Otur; arkanı bir yere yasla. İstibraı böyle yap (küçük abdestten sonra akıntıyı bu şekillerde temizle); pâk ol! 212. Bu yollarla temizlenmiş olmadan abdest almada acele etme. 213. Eğer idrar, dirhemden (3, 148 gramdan) eksik bulaşsa, yine çıktığı yerin yıkanması, daha iyidir. 214. Dirhem kadar ilişkisi olsa, ey değerli (oğul ve dostlar), o zaman yıkamak dinen gereklidir. 215. Âlemin Övüncü (olan Hz. Peygamber, bir) hadisinde "Kabir azabı hep idrardandır." buyurdu. 216. Çünkü kabirlerindeki bütün ölümler, önce namazından sorulur. 217. Abdest ve namaz makbul olmazsa, kabri (onları) sıkar; vah ki azaba tutulurlar... 218. Ayrıca, yılan ve akrepler sataşır; sinek ve kurt türlü türlü eziyet verir... 219. Eğer abdestinden önce -diyelim ki- ihtiyaç gidermen gerekirse, 220. Alçak ve boş yerde tamamen ihtiyaç giderirsen, 221. Bunun üzerine isitnce (pislikten temizlenme) işini tek sayı olarak yap.¹²¹ Mümkünse suyla temizlen. 222. Yani suyu sağ elle döküp pislikleri sol elinle yok et. 223. Fakat sol el parmaklarının içleriyle, şahadet parmağından başka (parmaklarla)... 224. Eğer pislikten bu şekilde temizlenirsen, şer'an sende taharet (temizlik) olur. 225. Bu şekilden başka biçimde temizlenmek zordur. Sakın ha avret yerini kirletme! 226. Gerçi taşla da (pislikten) temizlenmek (mümkün) olur. Fakat bu asırda daha iyi

¹²⁰ Burada şu manadaki hadis hatırlatılmaktadır: "Temizlik imanın yarısıdır. (...)" (*Müslim*, "Tahâre", 1; *Tirmizî*, "Deâvât", 86).

¹²¹ Şair, bu beytin ilk mısranda necasetten temizlenirken tek (sol) eli kullanmak, sağ elle ise su dökmek gerektiğini belirtiyor. Nitekim hemen ardından gelen beyitte bu sözünü açıklıyor.

değildir... 227. Yemeği çok yiyince, elbet çıkış yerinde pislik mevcut olur... 228. Taş ve ağaç onu temizlendirmez; (temizlenmek için) şer'an ve aklen suya ihtiyaç vardır. 229. Şaşılacak bir şey kaldı; yazayım da ezberle. Onun bu konuya ek olması daha uygundur: 230. Bir kimse, diyelim ki, bevlettikten (idrâr çıkardıktan) sonra eşiyile cinsî münasebette bulunmak isterse, 231. Onun önce (tenasül) aletini yıkaması gerekir. Aksi hâlde cinsî münasebetin haram olacağına fetva verilmiştir. 232. Eşiyile cinsî münasebette bulunduktan sonra yine (aynı işi yapmak) istese, böylece organını yıkaması kesin karar olarak lâzımdır. 233. Şâmî, *Dürr-i Muhtâr* adlı eserinde İbn Hacer'den naklen bu şekilde yazmıştır.

Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

234. Küfür (Allah'ı inkâr ve dinsizlik)den son derece sakın! Sen sözlü ve fiilî olarak (iman ve İslâm esaslarını) inkâr etme! 235. Küfür, sahiplerini cehennem ateşinde devamlı kalıcı olarak helâk ve imha eder. 236. Küfür, (o zamana kadar işlenmiş) bütün amelleri iptâl eder, bozar. Belâ çeşitlerinin en büyüğü küfürdür... 237. Eğer hayırlı işler (ibadet, güzel huy ve iyilikler) kırk yıl da olsa, küfürle (boşa) gider; geride hiçbir şey kalmaz... 238. Eğer (bir kimse inkârdan) sonra imanını yenilese, onun amelleri asla geri gelmez. 239. İmâm-ı Âzam katında tutulan yol böyledir. Fakat burada İmâm-ı Şâfiî'nin zıt bir görüşü vardır. 240. (İnkâr sözünü söyleyen kimse) "Ben (söylediğim sözün) küfür olduğunu bilmezdim..." dese, onun özrü, şeriatın hükmünce kabul edilmez. 241. Küfredenin nikâhı varsa, küfrü, ne yazık ki, bain talâka (zevceenin iddet müddeti, yani üç temizlenme devri sona ermeksizin kocasına dönmeye hakkı olmayan boşanmaya) sebep olur. 242. Sonra karısının izni ve mehr-i müsememâ (iki tarafın rızasıyla nikâh akdi sırasında belirlenen mehir) ile nikâhını yenilemezse, 243. Onun evlâdı, zina çocuklarıdır. Çünkü nikâhsızdan doğdu. 244. Küfür, Yüce Allah'ın zatı (kendisi) ve pek yüce sıfat(lar)ı için eksikliği, kusuru ima edici olan şey... 245. Veya peygamberlere (onların tebliğ ettiği İlahî hükümlere) karşı gelmeyi belirtmek yahut farz edelim ki (İslâmî) ilim ve şeriatla alay etmektir. 246. Veya Yüce *Kur'ân*'ı hafife almak (küçük görmek) veya haşri (Allah'ın ölüleri diriltip mahşere çıkarmasını) inkârı ima etmek... 247. (Ahiretteki) sırat, havuz, mizan (terazi) ve hesabın da inkârı, bunun gibi (küfür) olur. 248. Yine Allah'ın Evi (Kâbe) ile alay etmek, aynı zamanda namaz kılınan yeri (cami veya mescidi) hafife almak ve inkâr (redd)etmek. 249. Ulu ve şerefli melekleri inkâr, yine onların hâllerini yermek ve (böylece) kötü fiil işlemek... 250. Allah'ın farz kıldığı bir emri küçük görmek ve inkâr etmek... Bunun hepsi gerçekten küfür oldu. 251. Bu yazdığım hep (küfür kelimelerinin) kısa ve az sözle anlatılmış olanıdır. Onları biraz etraflı

olarak, uzun uzadıya anlatayım... 252. Bir kimse, “*Kur’an*, Allah kelâmı (sözü) değildir” veya -haşa!- “Bedevi Arapların uydurma sözüdür” dese... 253. Şaka yaparak “*Ve’n-nâzi’âti*, (söküp çıkaranlara...)”¹²² acaba nez’â (sökme, koparma) mıdır?” veya “Can çekişme geldi...” dese... 254. “*Kur’an*’da şekerin anılması vardır (şeker adı geçer). Çünkü onda ‘şekertüm’ kelimesi anıldı...”¹²³ (dese)... 255. Veya “*Kur’an* sözü Arapça değil, Arapça olmayan başka bir dildir.” Veya “Altın, bana ihlâs(kalp temizliği, doğruluk ve riyasızlık)tan daha çok yararır...” dese... 256. Veya eğer *Kur’an*’ı küçük görse, onu pisliklerin içine atsa... 257. Veya *Kur’an*’ı satın alma sırasında eğer “Bu mana, şu kadar paraya değmez!..” dese... 258. Alay ederek “*Ve’l-bâkıyâtü’s-sâlihâtü*”¹²⁴, bizim çömleğin dibinde kaldı...” dese, 259. Zalim, eğer *Kur’an*’ı ezgi gibi ney ve sazla okusa, bu da öyle (küfür sayılır). 260. Bir kişiye “Namazı cemaatle kıl!” deseler, o da “Tek olarak kılmak daha üstün... 261. Çünkü Allah namaz için ‘tenhâ’ buyurdu; bu kelime *Kur’an*’da geçer...”¹²⁵ (dese), 262. Bu sözleri söyleyen, hep kâfir olur. Nitekim fetva(ları derleyici kitap)lar bunu yazdılar. 263. (İslâm dinini) inkâr edenlerin giyeceğini tercih etme! Kâfirlerin âdetlerine “Bu daha iyi” deme! 264. Kâfirlerin zünnar¹²⁶ ve şapka gibi elbisesini zaruretsiz (çaresiz olmaksızın ve mecbur kalmaksızın) giyen kimse, kâfir olur. 265. Bir kimse, -haşa- “Şimdi Hristiyanlara saygı ve ağırlama çoktur. Keşke ben de Hristiyan olaydım!..” dese... 266. Bir kişi, birine “Namaz kıl” dese, o da cevabında “Ben asla kılmam!” dese, 267. O cahil, bu sözünüle kâfir olur. Çünkü namazı hafife almış, küçümsemiştir. 268. Birine “Namazı kıldın mı?” dense, o da “Ben o salgını (gelişigüzel alınan, keyfi vergiyi) yerine getirdim” dese, 269. Veya bir kişiye “Namazı kıl, safayı bul!” dense, o da karşılık olarak “Onu bırakmakta daha üstün zevk var...” dese, 270. “Namaz kılmak bana (iyi) gelmez. Kılısam, hakkımda zahmet, keder ve sıkıntı olur...” dese... 271. Veya “Farz olan (namaz, insanın) ömründe bir(kere)dir. Her gün kılmak için yer

¹²² “Söküp çıkaranlara...” (*Kur’an*, Nâziât Suresi, 79/ 1).

¹²³ “Şekertüm” kelimesi, şu manadaki ayette geçer: “...Eğer şükrederseniz elbette size (nimetimi) artıracam...” (*Kur’an*, İbrâhim Suresi, 14/7). Söz konusu “şekertüm” kelimesi, Arapça ve şükürle alâkalıdır; Farsça şeker manasında değildir.

¹²⁴ Bu ibare, şu manadaki *Kur’an* ayetinde geçer: “Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; **ölümsüz olan iyi işler** ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır.” (*Kur’an*, Kehf Suresi, 18/ 46).

¹²⁵ “...alıklar” manasındaki “tenhâ” kelimesi, bir ayetin şu manadaki ibaresinde geçer: “...Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve kötülükten **alıklar**...” (*Kur’an*, Ankebüt Suresi, 29/ 45). Buradaki tenhâ’nın Farsça asıllı olan ve yalnız, tek, ıssız gibi manalara gelen “tenhâ” kelimesiyle alâkası yoktur.

¹²⁶ Hristiyan ve Mecusilerin kuşandıkları bir tür kuşak.

yoktur.”¹²⁷ dese... 272. Veya “Ben bu namazdan usandım. Onun için son yok...” dese... 273. Birine, “Sen namaz kıl!” deseler, “Benim eşim ve oğullarım yok... 274. Onu malı veya oğlu olan kılsın! Mevlâ bunları bana hiç vermedi...” dese... 275. Veya namazı bilerek abdestsiz kılsa yahut bilerek başka kıbleye yönelerek kılsa... 276. Bir kişiye, “Sen namazı kıl!” denilse, o da buna karşılık, “Yüce Allah benim hakkımı eksiltti...” dese, 277. “Onun için hakkını eksik kılarım; birebir karşılık veriyorum...” (dese)... 278. Yahut namaz kılmayan eğer “Oruç ayı içinde (Ramazan’da) tam olarak kılayım. 279. O ayda kılmak daha güzel. Namazın birisi yetmiş yerine geçer...” dese...

(İslâmî) İlim Hakkındaki Küfür Sözlerinin Bildirilmesi

280. Eğer bir kimse, (İslâmî ilimleri bilen) bir âlime “uveylim” (âlimcik) dese veya diyelim ki onun ağzına sövse, 281. Sebepsiz yere âlime düşmanlık etse veya ilminden dolayı ona kin ve nefret ima etse, 282. Bir kimse, “İlim boştur, faydasızdır; altın ve gümüş para ondan daha iyidir...” dese, 283. Yahut toplantı yerinde bir adam oturtup “Sen bize vaaz ve fetva ver!..” deseler... 284. İşte ondan sonra minderlere kurulup (bu vaaz ve fetva gösterisine) hep birlikte gülseler... 285. Yine bunun benzeri: Birini toplanılacak yerde gûya mektep hocası gibi yapsalar (söyletseler)... 286. Bir kısmı ona öğrenci olup şaka olarak hep gülseler... 287. Bu anılanların hepsi kâfir olur. Çünkü (İslâmî) ilmi hafife almayı, küçümsemeyi açığa vurmuşlardır. 288. Yine bunun gibi, bir kimse, fetvayı hor görerek bıraksa veyahut “Asla şeriata gitmem!”¹²⁸ dese... 289. Veya bir şahıs, şaka yahut ciddi olarak “Sen ilim meclisine (İslâmî ilimlerin öğretildiği ve öğrenildiği yere) gitme; karın boş olur...” dese... 290. Veya eğer “Bir tabak tirit, benim için ilimden daha lezzetli ve tatlı olur...” dese... 291. Bir kimse, “Şer’an (şeriata uygun olarak, İslâm dini hükümlerine göre) boşama nedir ki?!. Çocukların anası (karım) hâlâ evde...” dese... 292. Veya bir kadın, âlim kişiye “Lânet olsun!” yahut “Allah lânet etsin!” dese... 293. Bu sözleri söyleyen, aynı zamanda onlara gülenler hep kâfir olurlar.

Meleklerle Dair Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

294. Bir kimse, Cibrîl-i Emin’(Cebrâil’e) “Mademki vahyi Ali’ye göndermedi, o hâlde yanıldı” dese... 295. Bir kimse, “Filânın yüzü, benim için Azrâil’in yüzünden daha korkunçtur!” dese... 296. “(Azrâil) filânın canını almadı ya, yanıldı... Filânca (canı alınmaya) daha uygundu...” (dese), 297. Bir kimse,

¹²⁷ Bu ikinci mısra, “Her gün kılmak yersizdir” veya (*Kur’an*’da namazın) her gün kılınacağını gösteren bir yer yoktur” manasında da anlaşılabilir.

¹²⁸ “Şeriata gitmek”, meydana gelen bir ihtilâfı İslâm esaslarına göre çözmesi için kadı veya hâkime müracaat etmek manasında kullanılmıştır.

“kirâmen kâtibin”e (kişinin amellerini yazmakla vazifeli meleklerle) hakaret etse veya Münkereyne (kabirde ölüleri sorguya çekecek iki meleğe) kin ve nefretini ima etse... 298. Veya “Ulu meleklerin aslı yok... (Onlar) yemeden, içmeden nasıl hayatta olabilirler?!” (dese)... 299. Yine bir kimse, “Bazı melekler asi oldu; Allah’ın emrini isteyerek kabul etmedi.” dese, 300. Bu sözleri söyleyenler, Allah’a yakın kulları incittikleri için, kâfir olurlar. 301. Her (hangi) bir kimse, eğer peygamberlerin hâli konusunda da bir tür hafife alır ve küçük görürse, 302. Meselâ, “Ben kabağı sevmem; peygamber sevse de ben asla sevmem!” dese, 303. Yine örnek olarak sünnet etme ve bıyığı kırıpma sünnetine “Kötü âdet olmuştur” dese, 304. Bundan başka, peygamberlerin sünnetlerini bütün olarak veya kısmen çirkin saysa, 305. Eğer Hz. Yusuf Peygamber’e zina yahut peygamberlere kötü ve uygunsuz fiil nisbet etse, 306. “Âdem buğday yemeseydi, biz bu fesada uğratılmalara atılmazdık...” dese, 307. “Filân kimse peygamber olsa, ona sıdk (doğruluk ve iç temizliği) ile iman etmezdim!” dese, 308. “Eğer peygamberlerin sözü gerçekse, o söze göre kurtulduk” dese, 309. Veya eğer “Resûl-i Ekrem (En büyük peygamber Hz. Muhammed) acaba cin türünden mi, yoksa insan cinsinden midir, bilmem” dese, 310. Veya “O en büyük sultan (Hz. Muhammed), acaba iki gruba (insan ve cinlere) peygamber olarak gönderildi mi, bilmem” dese, 311. Sahih hadisler hakkında alay ederek “Biz onu çok işittik, dinledik...” dese, 312. Bir en şaki (haydut, bedbaht) Resûl-i Ekrem (Hz. Muhammed) veya diğer peygamberlere – Allah korusun!- sövüp saysa, 313. O kâfirin tevbesi kabul edilmez. ... 314. Böylece, Hz. Ebû Bekir ve Ömer’e sövüp saymaların hükmü bunun benzeridir

Ölüm, Haşir ve Kıyametle Alâkalı Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

315. Bir kişi, oğlu öldüğünde, (o,) “Tanrı’ya benden daha iyi (derecede) lâzımdı...” dese, 316. (Bir kişi) borçlusuna, “Sen hakkımı ver; onu ceza gününe bırakma!” dese, 317. “O gün dirhem ve dinar (gümüş ve altın para) bulunmaz; hem de o gün alış-veriş olmaz” (dese), 318. Anılan borçlu, cevabında “Hakkını o gün çok alırsın...” dese, 319. Veya “Fazla ver, o günde al!” yahut “Sen hakkını kıyamet gününde iste!” dese, 320. Veya “O gün sen beni görmezsin” yahut “Hesabında gizli şeyler kalır” dese, 321. Veya “Sen bugün arpa ölçüğünü ver; kıyamette ben sana buğday vereyim!” dese, 322. Veya “Benim mahşerde asla işim yok”; “Ben kıyametten korkmam” dese, 323. Ya sırat metnini (sırat hakkındaki yazıyı) küçük görüp “Bana emredilse, onu geçmem!” dese, 324. (Bir kimse) yıkıntı hâlindeki bir köprüyü gördüğünde, “Sırat köprüsü bunun gibidir” dese, 325. “Yüce Allah bana, ‘Filân kişiyle cennetlere hep (birlikte) gir!’ diye emretse, 326. Veya “Eğer filân kişi cennete girerse, ben de asla girmem!” dese, 327. Veya “Cennet ehli, çok fakir olan kimselerdir. Cehennem ehli ise

hep bey ve paşa!.. 328. Ben çok fakir olan sofulara arkadaş olmam; Cehennemde olayım, (çevremdeki kişi veya şeyleri) seyredeyim” dese, 329. “Dünyada Allah bana mal versin, yarın (ahirette) cehennem verse de razı olurum” dese, 330. Eğer bir hastanın hastalığı uzun sürse, “Ey Allahım, usandım...” dese, 331. “Canımı istersen küfürle al; istersen imanla yok et!” (dese)...

Hac ve Oruçla Alâkalı Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında

332. Birisi “Hac farz değildir” dese veya “Kâbe’yi tavaf etmenin manası yok” dese, 333. Safâ ve Merve tepesi arasında koşmak, o yeri mes’â (hızla yürünülen veya koşulan mekân) eylemek boştur, faydasızdır” dese, 334. Yahut Rûkn¹²⁹ ve Mültezem¹³⁰ hakkında hor görme veya Ravza’ya¹³¹ hakaret ima etse, 335. Oruç ayına (Ramazan’a) “sakil (ağır, sıkıcı) ay” dese veya “Allah (Ramazan ayında oruç tutmayı) bize farz etmeseydi...” dese, 336. “Açlıktan, susuzluktan ne çıkar? Bize de Hristiyanların perhizi (dinî bir vecibe) olsaydı...” dese, 337. “Oruç ayından kurtulduk. İşten hep (geri kalıp) üşengeç olmuştuk...” dese, 338. Yahut bir kimse teravihle¹³² alay edip “Onu ahmak insan topluluğu kılar” dese, 339. “Bu sözleri söyleyen hep bütün kâfir olur” denilmiştir.

Küfür Sözlerinin Bildirilmesi Hakkında Değişik Meseleler

340. Yine bir mümine kâfir diyen kimsenin küfrü konusunda çeşitli söz(görüş)ler var. 341. İbn Vehbân’ın şerhleri bunları nakletti; uzun uzadıya anlatımı için ona başvur. 342. Eğer vali, katli İslâm hükmünce caiz olmayan birisini öldürse, 343. Bu iş hakkında biri, “Vali güzel etti!” dese, o (sözü) söyleyen, İslâm hükmünce kâfir olur. 344. Biri, maktûât¹³³ alana “Hayırlı olsun!” dese, onun küfrüne fetva ver. 345. “Filân iş, bu şekilde yapılsaydı, şeriattan taş düşmezdi...” dese, 346. Veyahut “Ben remil veya cifir ilimleriyle gaybı kesin hükümle bilirim.” dese, 347. Ve bir kimse onu doğrulasa, bunlar hep küfre girerler. 348. Yine kâhin (gâipten haber verdiğini iddia eden kimse, falcı) ve büyücü hakkındaki hüküm de böyledir. Fetva(ları derleyici kitap)ların

¹²⁹ Kâbe’nin Rûknü Haceri’l-esved, Rûknü Yemânî gibi her bir köşesi.

¹³⁰ Hacerü’l-esved’in bulunduğu köşe ile Kâbe’nin kapısı arasında kalan kısım.

¹³¹ Hz. Peygamber’in Medine’de bulunan ve “Ravza-i Mutahhara” (Temiz Bahçe) adı da verilen kabri. Medine’de Mescid-i Nebevî’de Hz. Peygamber’in kabriyle minberi arasındaki bölüme de “Ravza-i Mutahhara” denir. Çünkü Hz. Peygamber, “Evimle minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir” (*Buhârî*, “Fazlû’s-salât”, 6) demiştir.

¹³² Ramazan gecelerinde yatsı namazında sonra kılınan yirmi rekâtlik namaz.

¹³³ Buradaki “maktûât” kelimesi, sözün siyak ve sibakından anlaşıldığına göre, alınması İslâmca men edilen bir şeyi ifade etmektedir.

pek çoğu onu yazar. 349. Veya bir kişi, “Gözümle keşf oldu; Allah’ın cemalini ben açıkça gördüm” dese, (bu iddiası doğru değildir). 350. Cenab-ı Hak dünya gözüyle nasıl görünür?!. Hz. Mûsâ, (Allah’ı görme isteğine karşılık) “Beni göremezsin”¹³⁴ cevabını aldı. 351. Bir kimse, kusuru için sözde özür (beyan) edip “Kâfirdim, Müslüman oldum” dese, 352. “Haram olan, yanımda son derece sevgilidir; bana helâlden daha tatlı gelir” dese, 353. (Bir kimse) içki içerken “Bismillâh” dese, inat olarak şaraba “Çok temiz oldu” dese, 354. Müslüman’ın ağzına veya dine sövse yahut imana açıkça sövse, 355. Bir kimse, küçük günah işleyen kişiye “Nasuh olarak (bozulması imkânsız şekilde) tevbe et!” dese, 356. (Anılan kabahatli şahıs) ona “Ne yaptım ki tevbe edeyim?!” dese, bu sözlerle hep kâfir olur. 357. Bir kimse, “Ey zalim, mümine eziyet verme! (Eğer onu incitirsen,) sen Allah’ı incitmiş olursun” dese, 358. Cevabında “Ben güzel ediyorum” dese veya zulme “Bu gerçekten adalettir” dese, 359. Eğer bir kimse oğluna “Ey kâfir oğlu!” dese, bazı âlimler, bu sözünden dolayı onu tekfir eder (küfre girmiş sayar). 360. Birinin oğlu askere alınsa, (bunun üzerine, Hristiyanlar için askerlik mükellefiyeti olmayışına imrenen o şahıs) “Hristiyanlar(dan) olmak güzeldi!..” dese, 361. Veya hayvanına “Kâfirin malı!” dese, o en badbaht “Filandan daha kâfir oldum” dese, 362. “Filân kişi küfürle emretse, (inkârı gerektiren bir işin yapılmasını buyursa), ben onun emrine ‘Dinleyerek ve isteyerek’ (itaat ettim, ‘Baş üstüne!’) derim” dese, 363. Yalan söyleyen şahsa cevap olarak eğer “Senin bu yalanını Allah mübarek etsin!” dese, 364. Bu sözleri söyleyen hep kâfir, karısı da bâin boşamayla boş olur. Fetva böyledir. 365. Bu yazdığım bütün meseleler, doğru ve güvenilir olup onda şüphe yoktur. 366. *Zahîriyye*¹³⁵, *İtâbiyye*¹³⁶, *Hulâsa*¹³⁷, aynı zamanda *Hindiyye*¹³⁸, *Câmiu’l-fetâvâ*¹³⁹... 367. Bütün güvenilir kitaplar onu nakletti; asıl ve fer’ (dal, şube) olarak bildirdi. 368. Bedr er-Reşid, o hoca ve bilgili kişi, onun için hususi kitapçıklar yazdı.¹⁴⁰ 369. Dilinin küfürden

¹³⁴ Hz. Musa, “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” isteğine karşılık Cenab-ı Hak’tan “Sen **beni asla göremezsin!** (...)” cevabını almıştır. (*Kur’an*, A’râf Suresi, 7/ 143).

¹³⁵ Zahîruddîn Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed’in (ö. 619/1222)) *el-Fetâvâ’z-Zahîriyye* (Kâtip Çelebi 1943: 1226) adlı eseri kast.

¹³⁶ Ebî Nasr Ahmed bin Muhammed el-İtâbi’nin (ö. 586/1190) “*Fetâvâ’l-İtâbiyye*” adıyla tanınan *Câmi’u’l-fikh* isimli eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 567).

¹³⁷ Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşid el-Buhârî’nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü’l-fetâvâ* adlı eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 718).

¹³⁸ Sultan Evrengzîb Âlemgir’in emriyle 1664-1672 yılları arasında bir heyet tarafından hazırlanan *Fetâva’l-Hindiyye*.

¹³⁹ Nâsiruddîn Ebî’l-Kâsım Muhammed bin Yûsuf es-Semerkindî’nin (ö. 556/1161) eseri. (Kâtip Çelebi 1941: 565).

¹⁴⁰ Bedr er-Reşid adıyla tanınan Muhammed b. İsmâil’in (ö. 768/ 1366), inkâra götüren sözler hakkında *Risâle fî Elfâzi’l-küfr* adlı eseri vardır. İtibarlı kitaplardan faydalanılarak yazılmış bu

korunmasını istersen, sabah- akşam devamlı olarak oku... 370. Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e haber verdiği rivayet olunan duasını... 371. O dua şudur: "Allâhümme innî eûzü bike..." Sen tam olarak oku.¹⁴¹ 372. Ey Allah'ım, dil, söz ve işimi, bütün hâlimi sen küfürden salim (korunmuş) et! 373. Yâ Rabbî, can çekişme hâlimde bana iman ve *Kur'ân*'i hep arkadaş et!

Büyük ve Küçük Günahların Bildirilmesi Hakkında

374. Ey aziz (kardeş), büyük günahlardan çok sakın! (Çünkü onlar) imanın yerinden koparılmasına sebep olur. 375. Küçük günahlar, ibadetlerle affolur; fakat büyük günahlar böyle değildir. 376. Büyük günahların affı, eğer Cenab-ı Hak kabulünü isterse, tevbeyle olur. 377. Büyük günahlar, Yüce Allah'ın harimi(evin içi gibi başkasına kapalı ve başkasının saldırısından korunmuş olan yer)dir. Onu yırtmaktan berî (kurtulmuş, temiz) ol! 378. Hem büyük günahlar Hakk'ın korusu olmuştur. Onu izinsiz nefse otlak yapma!¹⁴² 379. Düşün ki, O Yüce Rab, sana sayısız nimet verdi... 380. Büyük günahları sana yasak etmişken, senin onu işlemen uygun mudur?!. 381. Bilmem, sendeki bu cesaret nedir?!. Onun harimini açıkça yırtıyorsun!.. 382. Eğer "Büyük günahları işlerken Yüce Allah beni bilmez ve görmez" dersen, 383. Bu sözle şüphesiz kâfir olursun... Çünkü Allah'a kat'iyen gizli şeyler olmaz (hiçbir şey gizli kalmaz). 384. (Büyük günahları işlemek) birbirine zulmetmektir. Sen onu mühimsemeden ve hafifseyerek işlersin... Kadı (Beyzâvî) Tefsiri onu yazdı. 385. "Büyük günah işleyen kimselere mahşer gününde şefaathet yok mu?" diye sorarsan, 386. Evet, onlar için şefaathet vardır; bunu hadis-i şerifler haber verdi...¹⁴³ 387. Fakat şu tarzda şefaathet vardır ki, ilim sahib(ler)i onu ima etmiştir. 388. Büyük günahları işleyenler, bütün isyanları (İlâhi emirlere itaatsizlikleri) ile mahşerde halka rezil-rüsva olurlar. 389. Allah'ın emirlerini yerine getirenler, hep cennetlere sevk olur; büyük günah işleyenler geri kalırlar. 390. Öyle olunca, (bir sınıf insan ahirette) rezil-rüsva olduktan sonra

---

eseri Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) şerh etmiş; Tarikatçı Emir Mustafa (ö. 1143/1730) şerhiyle birlikte Türkçeye çevirmiştir.

¹⁴¹ "Allah'ım bilerek sana şirk koştuktan sana sığınırım ve bilmeyerek yaptığım şeylerden dolayı da senden bağışlanma diliyorum. Çünkü sen herşeyi bilensin." (Kuzey 2016: 213).

¹⁴² Burada şu manadaki hadis hatılatılmaktadır: "Muhakkak k, helâl apaçık belli, haram da apaçık bellidir. Bu ikisi arasında, (helal veya haram olduğu) şüpheli şeyler vardır. Şu halde kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını temize çıkarmış olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi, koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her hükümdarın bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haram kıldığı şeylerdir. (...)" (*Buhârî*, "Büyü", 2; *Müslim*, "Müsâkat", 107; *Tirmizî*, "Büyü", 1).

¹⁴³ "Şefaathet, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir..." mealinde bir hadis vardır. (*Tirmizî*, "Kıyamet" 11, (2437), *Ebû Dâvud*, "Sünnet", 23 (4739)).

Hız. Peygamber onlara şefaattir eder. 391. Yine bir sınıfı ateşe sevk olunup herkese suç ve ihmeline göre eziyet verilir. 392. Resûl-i Ekrem şefaattir eder; onlar pişman olarak cehennemden çıkarlar. 393. Şefaattir bile bir sınıfı çıkmaz; (Cenab-ı Hakk'ın) istediği kadar Cehennemde kalırlar. 394. Onlar cennetlere sonradan girer, menzil(konak veya ev)leri pek aşağıdan daha aşağı olur. 395. Sonra onlara şefaattir erişir; menzilleri yükseklikle daha iyi olur. 396. Büyük günahların en büyüğü, vallâhi küfür (inkâr) oldu. Ey Allah'ım, sen dilimi ondan koru! 397. Zina, içki içmek ve livata, biri de mümini bilerek öldürmektir. 398. (Gerçeğin) meydana çıkması, belli olması zamanında şahitliği gizlemek, ayrıca yalan yere şahitlik etmek. 399. Namuslu kadınlara kazf, yani iftira edip zina isnadında bulunmak. 400. Yine hayvan leşi ve domuz yemektir. Yetimlerin mallar(nı yemek de) onun gibi(yasaklanmış bir fiil)dir. 401. Sonra hırsızlık, faiz, insanların mallarına zulmen ve gasb ederek sahip olmak, 402. Bundan başka yalan söylemek, dedikoduculuk ve gıybet etmek, (sahibini günaha, sonra cehennem ateşine) daldırıcı yemin (bilerek haksız yere yemin etmek) ile hadım (iğdiş) etmek. 403. Sonra kâfirlerle savaşırken askerinin harp zamanında korkusuzca kaçması, 404. Ey can (gibi değerli dost), büyü yapmak, eğer Müslüman iseler anne-babaya itaatsizlik etmek. 405. Harem'de¹⁴⁴ Hak yoldan sapmak (dinsizlik) ve (Allah'a) itaatsizlik, Hız. Peygamber üzerine kasten yalan söylemek. (Söylemediğini bilerek ona yalan isnad etmek, hadis uydurmak). 406. Allah'ın rahmetinden ümitsiz ve onun cezalandırmasından emin olmak, 407. Yine hıssım, akraba ile alâkayı kesmek (büyük günahdır). Çünkü Cenab-ı Hak onun (iman ve akrabalık bağlarının) birleştirilmesini emretti.¹⁴⁵ 408. Bundan başka marufu (akılla anlaşılabilir ve İslâmca güzel olan amelleri) emretmemektir. Münkeri (akıl bulduğu ve İslâm dininin yasakladığı şeyi) yasak etme (mükellefiyetini ihmal de) bunun gibidir. 409. Farz orucu özürsüz bozmak. ... 410. Bundan başka, namazı vaktinden sonraya bırakmak veya -söz dinle- vaktinden öne geçirmek (vaktinden önce kılmak), 411. Erkekler ve kadınlar arasında peze...lik, deyyusluk etmek, aynı zamanda rüşvet almak (gibi büyük günahları da) say. 412. Valilere halkı koğulamak ve çekiştiricilik, yani hâkimleri halka karşı kıskırtmak. 413. Aynı zamanda *Kur'ân*'i önce ezberleyip sonra unutarak

¹⁴⁴ Mekke ve Medine ile bu şehirlerin çevresindeki belirli sınırlar içindeki yer. Şairin "harâm" kelimesini harem'in cem'i (çokluk şekli) olarak kullandığını tahmin ediyoruz. Bu tahminimiz, "...hac esnasında (...) günah işlemek ve kavga etmek yoktur" (*Kur'an*, Bakara Suresi, 2/ 197) mealindeki ayete uygun görünmektedir. Her ne kadar harem'in cem'i ahrâm ise de bir şeyin bir kimseye İlahî yasaklama ile memnu (yasaklanmış) olması manasına gelen ve helâlin zıddı olan haramın bu beyte uygun görünmediği fikrindeyiz.

¹⁴⁵ Burada Bakara Suresi 27. ayetinin şu manadaki ibaresi hatırlatılıyor: "...Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler..."

bırakmaktır. 414. Yine kocanın cinsî münasebetinden karısının özürsüz olarak kendisini men etmesi (alikoyması) ve çekinmesi. 415. (İslâmî) ilim sahib(ler)ini haksız yere hor görmek, aşağı saymak ve *Kur'an* hafızlarına eziyet vermek. 416. Bundan başka, hayvanı, yani canlıyı ateşe atıp yakmaktır. 417. Sonra ashâb-ı kirâma (Hz. Peygamber'i görüp onun sohbetlerinde bulunan, arkadaşı ve yardımcısı olan müminlere) sövmek (büyük günahdır). Çünkü bu, Resûl-i Ekrem'e eziyet vermektir. 418. Yine farz olan haccı terk etmek, zekâtı nafaka etmemek ve vermemek. 419. Zihar, yani karısının sırtı için "Anamın sırtı gibi olsun!" demek. (Kocanın karısına, onu kendisine haram kılmak niyetiyle "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesi). 420. Aynı zamanda oyun, kumar ve lüzumsuz harcama(israf)dır. Bundan başka yeryüzünde fesada (bozukluk, kötülük ve fitneye) çalışmak. 421. Kadıların (hâkimlerin) sapması, doğru yoldan çıkmasıdır. Günahlara yardım, ayartma ve kışkırtma 422. Küçük günah üzerinde ısrar etmek, insanlar dinlesin diye ezgiyle şarkı, türkü söylemek. 423. Kadınların -kimsenin bulunmadığı yerde, yalnız kendisi için olsa da- nağmeyle şarkı söylemesi. 424. Bundan başka insanlar içinde avreti (örtülmesi İslâmca gerekli vazife olan beden azasını) açmak. Sakın sen avret yerlerini hiç ortaya koyma (açma). 425. Yine (zekât ve ihtiyaç sahibine ödünç vermek gibi) İslâmca gerekli borçları (mükellefiyetleri) yerine getirmede cimrilik etmek. Sadaka olarak verme hususunda edilen iyiliği başa kakmak ve (fakiri, muhtacı) incitmek. 426. Fodulluk ederek, yani haddi ve vazifesi dışında beğenilmemiş iş ve sözlerde bulunarak Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den meziyetçe daha üstün olduğuna inanmak. 427. Yine kendi uzvunu telef (yok) etmek; bundan başka idrardan temizlenmiş olmamak. 428. Kaza ile kaderi yalanlamak da böyledir. Aynı zamanda bütün soyları kötülemek, ayıplamak. 429. Bundan başka yaratılmış olan için kurban kesmek. Onun eti de şeriat hükmünce haram olur. 430. Elbisesini kibirle sürükleyip aşağı salıvererek insanları sapıklığa çağırarak. 431. Sonra mümine -şaka niyetiyle olsa bile- silâhla işaret etmek. 432. Yine insanlarla çekişmek, münakaşa etmek, bundan başka, bir kimsenin kölesini hadım (iğdiş) etmek. 433. Aynı zamanda sana iyilik eden kişiye karşı nankörlük etmek. Gizlice (kusur) araştırmak ve insanların sözüne kulak verip (gizlice) dinleyicilik etmek (gibi kötü fiillerden) sakın ha! 434. Başka (bir günah da) tavla ve mangala¹⁴⁶ oynamak. Her oyun, (oynayan kimseyi) zikrinden (Allah'ı anma ve namaz gibi vazifelerinden alıkoyup) boş şeylerle meşgul eder. 435. Sonra bir mümine "kâfir" demektir. Esrar denilen Hint keneviri yaprağını yemek de ondan (günahlardan) sayılmış.

¹⁴⁶ Türkiye'de ve Türk dünyasında kale, kuyu, kuyu gayası, kuyucuk, mankala, mangala, melle kayası, güç oyunu, gırrık, tokuz korgool, dokuz kumalak vb. değişik adla bilinmekte ve hâlen oynanmaktadır.

436. (Birden çok kadınla evli erkek için) kadınlar arasında adaleti terk etmek. Yine elini sürmekle meniye indirmek (istimna). 437. Kadınlara hayız (âdet) hâlinde yaklaşmak (hayızlı oldukları günlerde onlarla cinsî münasebette bulunmak). Çünkü o zamanda cinsî münasebette bulunmak, eziyet vermektir.¹⁴⁷ 438. Yine (insandan) başka bir canlıyla çiftleşmek. Bazan (bu gayr-ı meşru fiilin faili hakkında) “Onu yakmak gerektir” dendi. 439. Sonra ilmiyle amel edici olmamaktır. Yine dünya malına (zekât, ödünç, sadaka, nafaka verme gibi ibadetleri ihmale sebep olacak ve helâllik-haramlığı umursamadan elde etmeye hırsla çalışacak kadar) dost (düşkün) olmak. 440. Yemeği yemek ve beğenmemek, bundan başka raks etmek, riya (olduğundan farklı görünmek, gösterişte bulunmak ve ikiyüzlülük etmek), pek gizli şirk (ibadet ve iyiliklerinde Allah rızası yerine insanların ilgi, sevgi ve saygısını kazanmayı hedeflemek), 441. Sonra kıtlık ve pahalılığa sevinmek, ey can (gibi sevgili dost), bıyıkları terlemeye başlamışken henüz yüzünde tüy, kıl bulunmayan delikanlıya şehvetle bakmak. 442. Yabancıların evinin içine bakmak, bilerek ve düşünerek olursa (günahtır).

443. Muhammed Ebû Saïd-i Hâdimî, o *Berika* adlı eserin yazarı, eşi-benzeri olmayan mahir ve tecrübeli âlim, 444. Yine İbn Nuceym, o üstün hoca, büyük günahları bu şekilde saydı. 445. Onlar bütün küçük günahları da aşağıda olduğu gibi bildirdiler. 446. Ey değerli (oğul ve kardeşler), harama bakmak, (namahremi) öpmek ve ona dokunmak, küçük günahlardandır. 447. Sonra şehvet için istimna (menisini çıkarmaya çalışmak), bundan başka, yaratılmış olana yersiz lânet etmek. 448. Yabancı kadınlarla yalnız kalmak, mümini çekinmeden hicvetmek (yermek) ve onunla alay etmektir. 449. Yine insanların evlerinden yüksek ev yapmak, bundan başka yalanında son derece ileri gitmek (veya birisini aşırı derecede övmek). 450. Aynı zamanda müminlerden (üç günden fazla) ayrılmak, onları terk etmektir. Çünkü İslâm’da (kişinin Müslüman kardeşinden ayrılığı, yani dargınlığı) “Eğer üç günü geçerse (helâl değildir)” dendi.¹⁴⁸ 451. Aynı zamanda ilimsiz, bilgi sahibi olmaksızın düşmanlığı çoğaltmak; yine ölü için bağırıp çağırarak yüksek sesle ağlamak. 452. Namazı kerahet vaktinde kılmak, namaz içinde kendi isteğiyle (iradi olarak) gülmek. 453. Sonra altın ve gümüşten yapılmış kapkacak kullanmak, (erkek) kişinin ipek giymesi. 454. Ey can (gibi değerli oğul), bundan başka,

¹⁴⁷ Bu beyitteki hüküm, şu manadaki ayete dayanmaktadır: “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...” (*Kur’an*, Bakara Suresi, 2/ 222).

¹⁴⁸ Burada şu manadaki hadis hatırlatılıyor: “Müslümana kardeşini üç geceden fazla terk etmesi helâl değildir. (...)” (*Buhârî*, “Edeb”, 62; *Müslim*, “Birr”, 25).

(oruç tutulması dinen) yasak edilmiş günlerde oruç tutmak, birbirine bağlı olarak iki gün iftar etmeden oruç tutmak. 455. Mescidlerin içine çocuğu ve deliyi sokmak, ayrıca pislik atmak (yahut bu ibadet yerlerinde pisliği bırakmak). 456. Yine yalnızken avreti (örtülmesi İslâmca gerekli vazife olan beden azasını) –diyelim ki hamam içinde olsa bile- açmak. 457. Büyük aptes bozma ve bevletme (idrâr çıkarma) esnasında ve umumi olarak her nerede olsa kibleye yönelmek veya arkasını dönmek. 458. Sonra satranç oynamak ve zıhar yapan, yani karısına “Sen bana anamın sırtı gibisin” diyen kimsenin keffaret ödemediği eşiyi cinsî münasebette bulunması. 459. Ey aziz (değerli oğul ve kardeşler), ticaret malını piyasaya girmeden cahil satıcıdan kapmak ve memesinde süt biriktirilen hayvanları satmak... 460. Başkasının talip olduğu bir kız veya kadına (henüz o kişiye bir cevap verilmemişken) talip olmak. Yine pazarlık üzerine, ondan sonra tekrar pazarlık etmek. 461. Halkın gıdalarını ihtikâr etmek (yiyecekler veya hububatın ağır pahaya çıkmasını bekleyerek onları satmayıp saklamak) ve hâkimlerin zorla narh vermesi. 462. Cuma (namazı) ezanı vaktinde satış yapmak, ticaret malının kusurlarını gizlemek. 463. Yine satışında yavruyu (veya çocuk köleyi) anasından ayırıp ayrı koymak. 464. Bundan başka evinde köpek barındırmak... Koyun, keçi, inek, öküz gibi ehli hayvanlara çobanlık ve av içinse, zararı yoktur. 465. Evinde içkiyi tutmaktır. İçkinin (satıcı veya müşteri tarafından içilmemesi şartıyla) satılması ve satın alınması bunun gibidir. 466. Sonra bir lokma (yiyecek) çalmaktır. Bir zahmetten olmaksızın ayakta durarak bevletmek (küçük aptes bozmak). 467. Hadis-i şeriflere ücret şartı koşmak; sonra mescidde dünya dedikodusu etmek. 468. Cünüplükte mescidlerin içine girmek; o durumdayken ezan okumak da yersiz... 469. Namaz içinde yüzünü çevirip bakman, sağ ve sol elinle oynaman... 470. Ey can (gibi değerli oğul ve kardeşler), aynı zamanda namazı başkasına karşı kılmak, elini böğrüne koymak da (günah) oldu. 471. Cami ve mescidlerde ibadet olmayan işi nakletmek, hikâye etmek. 472. Oruçlunun –eğer şehvetten korkmazsa- eşiyi sarmaşması ve onu öpmesi. 473. Suyun içinde kendiliğinden ölmüş balığın yenmesi, zekâta beğenilmeyen malı vermek. 474. Kesilmiş, kurban edilmiş hayvanın üreme aleti, husye (taş...k), mesane (idrâr kesesi) ve guddesini (deri ile et arasında, daha çok boyun ve kasıkta çıkan şişi), bunların hepsini yemektir. 475. Yetişkin bir kız veya kadınlâ velisini ona razı etmemişken evlenmek. 476. “Şigar”¹⁴⁹, kadınları zevce edinmede “mehr-i müsemmâ” (kadın için iki tarafın rızasıyla ve nikâh akdi sırasında belirlenen mehir) olmadan değiştirmek. 477. Fetvalar, “Kocanın

¹⁴⁹ “Şigar”, Cahiliye devrinde iki tarafın diğerine mehir, yani nikâh bedeli vermeyip ancak ötekiyle hısımlık ve akrabasından birer kız veya kadını evlendirerek akdettiği nikâhtır. Hz. Peygamber bunu men’ etmiştir.

karısıyla cinsî münasebette bulunduğu temizlik veya hayız (âdet) günlerinde onu boşaması, bid'atdır" (İslâm'da Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen, dine aykırı şeydir). 478. Hüküm verme (yargı) sırasında iki hasmı yüz yüz getirerek onlara eşit davranmayı terk etmek. (Hâkimin davacı ve davalıya yönelme ve yüz ifadesi bakımından aynı şekilde davranmayı bırakması). 479. (Bir kimsenin) malının pek çoğunda haram bulunursa, sakın ondan bahşiş ve iyilik kabul etme. 480. Yine zorla mülk edinilen yerin mahsullerini alıp yemek ve onun içinde yürümek. 481. Tilâvet secdesini sonraya bırakmak ve onu kimseye danışmadan, kendi başına terk etmektir. 482. Bir süre veya ayet belirleyip namazda devamlı olarak onu okumaktır. 483. Cenaze, diyelim ki, mescid içinde olsa, namazı onun üstüne kılmak. 484. Zaruret olmadan (çaresiz kalmaksızın) iki ölüyü bir kabir içine gömmek. 485. Sonra, suret (resm)e karşı secde etmek veya (namaz kılan) suretle bir hizada olursa, (o da günahdır). 486. Dişini altın telle bağlamak, (erkek) çocuklara ipek(ten yapılmış elbise) giydirmek. 487. Yine henüz bıyıkları terlemeğe başladığı hâlde yüzünde tüy olmayan delikanlının ağzını öpmek, açıkça sarılmak, birbirinin boynuna sarılmak. 488. Küfür ehliyle, yani Allah'a ve dine inanmayan kimselerle görüştüğünde zaruretsiz selâmı açığa vurma (onlara açıktan selâm verme). 489. Fitneler ehline (belâ, fesat ve karışıklık çıkararak, azgın, sapık kimselere) silâh satmak, Hadım edilmiş olanın (satın alınıp) mülk (edinilmesi) ve bir işte kullanılması hep (günahdır). 490. Bundan başka kendisi için nağme ile şarkı, türkü söylemek ve ey can (gibi değerli oğul ve kardeşler) doymanın üstüne (karnı doyduktan sonra) yemek yemek. 491. Eşine, akıllı çocuğun yanında gizlemeden yaklaşmak (onunla cinsî münasebette bulunmak). 492. İslâmca kendisine saygı gösterilmesi uygun olmayan bir bey veya başkanı karşılamak. 493. Ezan okunduktan sonra evinde oturup kamet oluncaya kadar beklemek. 494. Âlim, salih (iyi, dindar, takva ve hayır sahibi) yahut baba olmayan başkasının elini öpmek. 495. (Âdetten) temizlenmeden önce cariyeye ile cinsî münasebette bulunmak ve hayzını gören kadına yaklaşmak (onunla cinsî münasebette bulunmak). Çünkü eziyet vermek, incitmektir. 496. Yine müminler hakkında kötü zandır. Sonra kendini beğenmişlik, kıskançlık ve kibir (de bu günahlar arasında) sayıldı. 497. Bundan başka oyun, eğlence, batıl söze dahil olmak ve onu dinlemek; sonra belâlar sırasında yüzüne tokat vurmak (dövünmek). 498. Yine dedikodu olurken susmak, Müslümana hazır bulunmadığı sırada (yokluğunda) yardım etmemek. 499. Kendisine istemeyerek uyan bir cemaate imamlık etmek. 500. Mescidde insanların boyunlarından atlayıp geçmek, yola pislikler atmak. 501. Yine cünüplükte ve hayızlıyken *Kur'an* okumak. 502. Manasız, faydasız, boş sözler söylemek ve bir kimseyi övme konusunda aşırı gitmek. 503. Yine güzel sözler, tabirler (bulup

kullanmak) için zahmetli iş görmek, bir kimsenin külfetli şekilde hâl ve tavırlarını güzel, süslü göstermesi. Bundan başka, haddi aşan, çirkin ve uygunsuz sözler söylemek. 504. Diliyle de insanlara sataşmak, yaratılmış olan şeylerin arazlarına sövmek de öyle (günahtır). 505. Yine aşırı derecede şaka yapmak ve bir kimsenin sırrını yaymak, ortaya dökmek. 506. Sana iyilik eden cömert insanın hakkında bir tür ehemmiyet vermeme ve hafifseme. 507. Kişinin verdiği sözü tutmamasıdır. Bir belâ ve zahmet olmaksızın cemaat(le namaz eda etmeyi) bırakmak. 508. Yine Allah'ın dini(yle alâkalı kızmaya sebep olan bir meselesi)nden başka bir konuda öfkelenmektir. Gücü- kuvveti yettiği hâlde zekât ve hac farızasını sonraya bırakmak. 509. Bundan başka, namus ve iffetini korumayıp gayreti (ad ve namusa eksiklik ve bozukluk verecek şeylerden kaçınmayı, namustan dolayı bir şeyden utanıp sakınmayı) çekinmeksizin terk etmek. 510. (Bir şeyler) satmak için veya eşya koyarak beklemeyle yolu işgal etmek, 511. Dalkavukluk etmek veya yaltaklanmak, bundan başka “kâfir” diye Hristiyanlara sövmek. 512. Yine çocuklarının bir kısmını diğerlerinden üstün tutup onlara bahşiş ve ihsanlarda bulunmaktır. 513. Eğer (evlâdının) birinde ilim ve iyilik olsa, onu diğerlerinden üstün tutarsa, (anne-babanın bu konuda) hataları yoktur. 514. Ayrıca, “Filânın hakkı için...” diye dua etmek... Bu anılanların hepsi, küçük günahlardır. 515. Büyük ve küçük günahların tarifleri konusunda çok ihtilâflar oldu. 516. Bazıları, “Kulun haklarına ait olan şeyler, hep büyük günahlardır” dedi, 517. “Küçük günahlar ise Allah'ın haklarıyla alâkalıdır. Yaratan'ın affi çok geniş ve pek tamdır...” 518. Bazıları da “Hakkında, şeriat (kanun) koyan(Allah ve resulü Hz. Muhammed a.s.)dan manasında açıklık ve kat'ilik olan ayet yahut hadisin geldiği günahlar, büyük günahlardır” dedi, 519. Küçük günahlar, hakkında manası açık ve kat'î ayet yahut hadis bulunmayan, (bundan dolayı) şeksiz-şüphesiz hüküm veril(e)meyen günahlardır. 520. Daha doğru olan şudur: Büyük günahlarla küçük günahlar birbirine nisbetle tesbit edilir. 521. Küçük günahlar, (kıyaslama sonucu) büyük günahların altında oluşuyla alâkalıdır. Küçük günahlar da bunun benzeridir. 522. Küçük günahlar, eğer ısrar edilirse, büyük günah olur; asla küçük günah olarak kalmaz. 523. Ayrıca büyük günahlardan istiğfar olursa (onların affedilmesi için Allah'tan bağışlanma dilenirse), onlar affolur; geriye (söz konusu suçlardan) artıklar kalmaz. 524. Küçük günahların affedilmesi, büyük günahların terk edilmesine bağlıdır. *Kur'an* bunu haber verdi.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Burada şu manadaki ayet kast ediliyor: “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.” (*Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 31).

525. Allahım, sen affedersin; (büyük, küçük günahlarımızın) hepsini affet! Sana karşı kusur etmeyen kul kimdir? 526. Sayfalarım küçük ve büyük günahlarla doldu... Sen (amel defterimin sayfalarını veya beni) onlardan temizle! 527. Yüzüm kara; günah ve kabahatlerim çoğaldı... Kötülüklerim sayılmaz (sayılamayacak kadar çoktur). 528. Mahşerde defterler dağıtıldığında, cevap vermeye asla gücüm, kuvvetim olmaz. 529. Sen bana azab içinde azab etme! Azap olursa bari rezil etme! 530. Allah'ım, rahmetin her şeye (yetecek kadar) geniş, hatalar ona nisbetle pek azdır. 531. Yüce Rabbim, rahmetine sığınmışım... Ey günahları, kusurları örten, bağışlayan Allah'ım, kusurumu gizle! 532. Ben senin büyüklük, cömertlik ve affına güvendim... Rabbim, beni bu zannımda ümitsizliğe düşürme!¹⁵¹ 533. Beni her zaman rezillikten korusun ey Allah'ım, cehennemden emin et!..

Faizin Bildirilmesi Hakkında

534. Ticaretle uğraşan kimselerin, ilmihâlini (o iş hakkındaki İslâmî hükümleri, emir ve yasakları, haram yahut helâlleri) öğrenmeleri en kuvvetli farzdır. 535. O tacirin ticaret meselelerini bilip öğrenmesi lâzım ve daha iyidir. 536. Eğer bilmez(ler)se, helâllik ve haramlığı bilmez; hep faize düşerler. 537. Faizden son derecede kork, sakın! Dünya ve ahiret(hayatını, saadetini) yıkan, faizdir. 538. Ayet-i kerimeler, faiz yiyenin uğrayacağı çeşitli azapları bildirmiştir. 539. Onlar, kabirlerinde hep şeytan dokunmuş (cin çarpmış) gibi saralı olurlar. 540. Bu, Kıyamet günü onların alâmetidir.¹⁵² (Böylece) insanlar arasında rezil-rüsva olurlar. 541. “Faiz yiyen, sanki Allah ve Resulüyle harbeden kimse gibi olur.” 542. Süyûtî, *Câmi‘u’s-sagîr*’inde bu hadisi, Yüce Allah’ın Resulünden (naklen) haber verdi. 543. Faiz alan, veren, ona şahit olan, onun tahvilini yazan, hep lânetlenmiştir. 544. Bundan başka, her tacirin şu yirmi yedi şeyden korunmuş, temizlenmiş olması lâzımdır: 545. Birisi, ticaretlere hırslı olmak... Onun bu aşırı istek ve açgözlülüğü, takva nurunu giderir, yok eder. 546. Yine (tacir), asla aldığı, sattığı malı övmemeli. 547. Biri, değer ve itibarını artırmak için satma ve satın almada Allah’ın adıyla and içmektir. 548. Biri de şu: Dükkânda oturan kimse, satış meselelerini bilen biri olmalıdır. 549. Eğer bilmezse, o gafil olur. Çünkü pazar, kötülük ve gafletin yeri olmuştur. 550. (Söz konusu şartlardan) biri, sattığı şeyin kusuru varsa, onu göstermeli, gizlememelidir. 551. Biri, sattığı şeye hile karıştırmamak, ona asla hayinlik etmemektir. 552. Meselâ, pahası çok, değerli mala, aşağı bedelli

¹⁵¹ Bu beyitte, “Beni kulumun beni düşündüğü gibiyim...” (*Buhârî*, “Tevhid”, 15, 35; *Müslim*, “Tevbe” 1, Zikr 2) mealindeki kudsi hadisin ima edildiğini söylemek mümkündür.

¹⁵² Bu mısralarda, şu manadaki ayete işaret edilmektedir: “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar...” (*Kur’an*, Bakara Suresi, 2/ 275).

malı karıştırıp satmak... 553. Biri, sattığını gayet pahalı satıp müşteriyi aldatmamaktır. 554. Az kâra kanaat etmektir. Çünkü mürüvetsizliğin (insaniyetsiz, namert ve cimri oluşun) sonu bedbaht olup düşkün hâle gelmektir. 555. Birisi, satıcının, müşterinin aldığı şeyde onu asla aldatmamasıdır. 556. Birisi “necş”ten¹⁵³ sakınmaktır. Çünkü bu mana, hadiste yasaklandı. 557. “Necş”, Zeyd, Amr’a malını sattığında, Bekir’in Amr’i satın almaya teşvik etmesidir. 558. Yani müşteriyi (şaşırtıp) aldatmaktır. Bu ise hiledir... Hâlbuki hile yapıp aldatan kimse hakkında “...bizden değildir” hadisi geldi...¹⁵⁴ 559-560 Biri, bir şeyi pazarlık yapmışken, (o malın) değerini tamamen kesmişken, başka bir kimsenin daha gelip önceki pazarlık üstüne ve onu bozmak üzere pazarlık yapmasıdır. 561. Biri, satış toplantısı içinde veya sonra satışların feshini (iptalini) icra etmektir. 562. Biri, aldığı şeyin değerini tehir edip (sonraya bırakıp) onu ödememektir. 563. Biri, fakir şahsı sıkıştırıp borcunu ödeme konusunda ona mühlet (vakit, müsaade) vermemektir. 564. Biri, satıcı veya alıcı kimsenin tutar için sahte para vermemesidir. 565. Biri de borcu çoğaltmamaktır. Diyelim ki, eğer ona muhtaç olursa, 566. borcu ödemek niyetiyle almalıdır ki Yüce Allah onu öde(meye imkân versin, yardım et)sin. 567. Birisi, riyadan (olduğundan farklı görünmek, gösteriş ve ikiyüzlülükten) sakınmaktır. Onu, yakın geçmişte (bundan biraz önce) sana anmıştık... 568. Biri de çalan, hırsızlık eden ve hâli pek haydutça (görünen) kimseden, bir şey satın almamaktır. 569. Birisi, dışarıdan gelen mal, şehre girmeden önce onu açgözlülük ve aşırı istekle... 570. Karşılıyıp almaktır. Çünkü bunda bütün insanlara zarar var. 571. Biri, bir şey alırken kabı için tahminen bir-iki kıyye indirmektir. 572. Biri, bir kimse ekmekçiye, sonra ekmek almak üzere biraz para verse, 573. “Buna yüz okka¹⁵⁵ ekmek aldım; fakat lâzım oldukça ver!” dese, 574. Diyelim ki iki tarafın rızası bulunsa da bozuk olduğundan dolayı bu satışın hayrı yoktur. 575. Biri, değeri üzerinde uzlaşmadan önce bakkaldan bir hayli eşya alsa, 576. (o şeyler) mühletsiz birçok müddet (alan şahsın yanında) kalsa, onu hesaba sonra saymaktır. 577. Halkın gıdasını ihtikâr(toptan satın alıp ve kapalı bir yerde tutup fiyatının artmasından sonra ağır paha ile satmak)dır. Onu yıldan yıla kapalı bir yerde alıkoymak... 578. Çok pahayla satmak için... Onun hakkında şer’an lânet oldu. 579. Biri, çocuklarla satış ve satın alışdır. Ey can (gibi sevgili oğul ve kardeşler), çünkü onlar satıma ehil değildir. 580. Biri, şehirli yiyeceğe, içeceğe muhtaçken, onu şehirliye cimrilik yüzünden satmayıp 581. Taşralıya pahalı satmak, böylece bütün şehirlilerin mahrum kalmasıdır. 582. Birisi, üzerindeki

¹⁵³ “Necş” hk. bilgi için bk. Hüseyin Remzî, *Lugat-ı Remzî*, c. 2, s. 824.

¹⁵⁴ “Bizi aldatan bizden değildir.” (*Müslim*, “İman”, 164; *Ebü Dâvud*, “Büyü”, 50).

¹⁵⁵ Kıyye veya okka, yaklaşık olarak 1300 gramlık ağırlık ölçüsü.

ölçülmüş ve tartılmış şeyi -diyelim ki- Zeyd'e satmasıdır. 583. Eğer peşin değilse, onun hükmü böyledir. Fakat peşin parayla satarsa, zarar yoktur. 584. Birisi ölçeği, sayılı ve terazisi olan şeyleri alıp da tekrar olarak 585. Ölçmez, saymaz ve tartmazlarsa, onda tasarruf on(lar)a helâl olmaz. 586. Biri, ey değerli (oğul ve dostlar), menkul (taşınır) olanı eliyle tutmadan önce alıp satmaktır. 587. Bu, gelir getiren mülkün dışında caiz değildir. (İslâm hukuku sahasında mütehassıs) bazı(İlim adam)ları, "Mülk olursa, caizdir" dedi. 588. Faiz üç çeşittir: Birisi ödünçte, birisi borçlarda, biri de rehin edilmiş şeyde... 589. Ey can (gibi değerli oğul), eğer Zeyd, Amr'a borç para verse, onun için Amr'ın faydasını görse... 590. Onun malını pek ucuz bir bedelle kiralasa veya kullansa... 591. Veya borçlusundan hediyeler alırsa yahut diyelim ki onu bir işinde kullansa... 592. "Faydayı çekip getiren her borç (faizdir)" manasındaki hadis¹⁵⁶, bu söylenenleri içine alır; onlardan sakın! 593. İkincisi, rehinde olan faizdir. Onu da kısaca yazdırayım: 594. Birisi, borçlunun malını rehin alıp ondan faydalansa, meselâ, 595. Rehinli olan bağdan elde edilen gelirleri alsa... Veya (o rehinli mülk) tarla olursa, onu ektirse... 596. Veya rehinli köleye, cariyeye hizmet ettirse yahut razı etmeden onu kullansa... 597. Bu anılanlardan korkup sakınmak lâzım... (Sayılan fiiller) haram olur. Çünkü hepsi faizdir. 598. Borçlardaki faize gelince, (onu bir örnekle anlatayım:) Zeyd, Amr'a biraz para verse, (o para) -diyelim ki- bir sene kalsa, 599. Her bir yüze – faraza- on iki faiz verse, bu, şer'î devirsiz faizdir. 600. Eğer devrederse, caiz olur. Fakat takva sahipleri (bunu) kabul etmez. 601. Yahut Amr'a bir hayli parayı borç verse, bir yıla şer'î devir icra etse, 602. Vadesinden bir iki ay geçerse, ey can (gibi sevgili oğul) o geçmiş ay için kâr (faiz) alsa, 603. Ve ondan sonra faizden devretse, geçmiş devri asla caiz değildir. 604. Mutlak faiz için de iki kısım vardır; onu da yazdırayım: 605. Birisi, iki taraftaki bedeller miktar veya cins olarak birleşik olsa, 606. Onun cinsinden fazlası faizdir. Eğer satış ve satın alış peşin parayla olduysa, 607. Veya bedelden biri nakit olmamışken, satışı fazlasız yapsalar, 608. Miktar ve cins birleştiğinden faizdir. Usul de bunu ona sebep kıldı. 609. Ey aziz (okuyucu), "kadir"(miktar) kelimesiyle kast edilen, ölçek ve tartı, o "cins" kelimesiyle kast edilen ise malın cinsidir. 610. Mesela, Zeyd, altı dirhem (yaklaşık 19 gram) gümüş kabını altı dirhem gümüş paraya satsa, 611. Onun fazlası, nakitse faizdir. Çünkü (bu muamelede) anılan sebep bulundu. 612. Yine mutlak veresiye, eğer asla fazla bulunmazsa da faizdir. 613. Veya Zeyd, iki kile buğdayını verip iki kile bir ölçek buğday alsa, 614. Miktarla cins bunda toplu olarak bulundu. İster peşin para ile,

¹⁵⁶ Burada "Faydayı çekip getiren her borç faizdir" manasına gelen ve hadis olarak rivayet edilen كل قرض جز نفعاً فهو ربا (İsmâil bin Muhammed el-Aclûni 1418/ 1997: II/164) sözünün baş tarafı iktibas edilmiştir.

isterse veresiye olsun, fazlası faizdir. 615. Veya bir batman yağı bir batman yağa (karşılık alıp vermek gerekir). Bu örnekler gibi fazlası faizdir. 616. Eğer fazlası, cinsinden değilse ve o fazla peşin para ile olsa, haram olmaz. 617. Onun veresiyesi de faizdir. Fetvalar bunu böyle bildirdi. 618. Eğer cins ve miktar birbirine uygun olmazsa, onun hükmü şer'an böyle değildir. 619. Onu peşin verse, haram olmaz; veresiyesi ise faizdir. Fetva böyle... 620. İkisinde hep zıtlık olsa, ister peşin para ile, ister veresiye olsun, helâl olur. 621. Onun bir vasfında uymama olsa, peşini helâldir, veresiyesi (helâl) değildir. 622. Meselâ, Zeyd iki batman yağını, diyelim ki, bir kile buğdayla satsa... 623. Onun peşin ve veresiyesi helâl olur. Çünkü miktarla cins, birbirine uygun olarak bulunmadı. 624. Veya bir kile buğdayı, peşin olarak iki kile arpaya verse, 625. Fakat cinsten uymama olduğu için onun peşini caiz oldu. (Bunu) muhakkak zikrettik. 626. Fakat onun veresiyesi caiz değildir. Ey arkadaş, sen bununla amel et! 627. Bundan başka, Zeyd, Amr'a telli canfes (ipekli kumaş) veya bir telli kumaş ve gümüş sırma satsa, 628. Eğer para peşinse helâl olur; veresiye olsa kesinlikle haram olur. 629. Faiz için daha çok meseleler var. Çünkü onun dalları (teferruatı) çeşitlidir. 630. Değirmenciye kile buğday versen, (değirmenci) un yapıp ondan ücret alsın, 631. Eğer o kileden ücret alırsa, onun hepsi sana haram olur. 632. Eğer yaptığı ekmekten çıkarıp ekmekçiye ücret versen, (o da) bunun gibidir. 633. (Yine) böylece tulum için yağ alırken hak sahibine bir- iki okka düşse, 634. Onun aldığı yağı haram olur. Benzerlerini hep buna kıyas et. 635. Yine "Zeyd'in Amr'da meselâ beş kile buğday alacak hakkı olsa, 636. Onu Amr'a sattığı zamanda parasını mecliste (toplanılan yerde) öderse, 637. Helâl olur. Fakat eğer o mecliste vermese, şer'an haramdır" dendi. 638. Çünkü borcu borca satmak caiz değildir. Fetva kitapları/ tomarları onu böyle yazar. 639. Yine Zeyd, mülkünde hâlen mevcut olmayan malı Amr'a satsa, 640. Bu da caiz değil, ancak selemde caizdir. Onun hakkında açık olarak nas (manasında sarıhlik ve kat'ilik bulunan *Kur'an* ayeti veya hadis) geldi. 641. Yine Zeyd, Amr'ı bakkala ısmarlayıp altı okka ayva istese, 642. Ya yağ, bal, badem, bir kile tuz yahut şeker veya bir okka helva (istese), 643. Eğer Zeyd onu tekrar tartarsa, helâl olur, aksi hâlde asla olmaz. 644. Ancak Zeyd'in vekili önünde Amr tartsa, onda mahzur yoktur.

645. Allah'a hamd ve şükür olsun ki, İlâhî ihsanda bulundu da ben bu güzel hediyeyi meydana getirdim. 646. İnanç ve amellere dair birçok mesele, güzel ve hoş bir şekilde yazıldı. 647. Farzlar, vacipler, müstehaplar hep yerli yerince yazdırıldı. 648. Tabipler, cehalet hastalığının ilâcını hele hiç böyle düzenlememişti... 649. İsteğim, (hatırda) tutulmasının kolay olması, dostların çocuklarının onu ezberlemesidir. 650. Burada inançlarını düzeltsinler. Çünkü bütün insanlara çok lâıyk ve uygun olan ilim, odur. 651. Yüce Allah'ın

rızası(nı elde etmek) ve cennet bahçeleri(ne girmek), bu ilim ve inanca bağlıdır. 652. Ümit ve isteğim, yalvarıp yakarışımın kabul olmasıdır. Mevlâ, (bu çalışmamın semeresini) rızasına uygun kılsın.

653. (Manzume) tamamlandığında ben yıl tarihini aşağı- yukarı (ebcedle hesap etmeye çalışıp) inceden inceye araştırırken, 654. Hatifin sesi, iki taraftan gelip dedi ki tarih şudur: بودرمنظومه زيبا (“Budur manzûme zîbâ”) 1273+دو +(4+6=10)= 1283

Bu beğenilen manzumenin yazılması, talebenin en hakiri ve kâtiplerin en zayıfı, yani Hâfız Muhammed Nâcî el-Harpûtî diye tanınan hattatın oğlu Hâfız Mustafa Râcî'nin (Allah onların önceki ve gelecek günahlarını affetsin) eliyle tamamlandı. Basılışı, “Müzellef Efendizâde” diye bilinen Rızâ Efendi'nin (Allah onu muradına erdirdisin) matbaasında, izzet ve şeref sahibi (Hz. Peygamber'in, Allah ona ve onun ailesine esenlik versin!) hicretinin 1283. yılı aylarından Cümâd el-ülâ'nın son gününde oldu. [Milâdî 9 Ekim 1866].

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, I-VII, İstanbul 1299-1300 (1882-83).

Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, Dersaâdet, Mahmud Bey Matbaası, 1306.

AYYILDIZ, Erol (1999). “Harputi'nin Kaside-i Bürde Şerhinin Dilbilgisi ve Belâgat Açısından İncelenmesi”, *Dünü ve Bugünüyle Harput, (Sempozyum: 24-27 Eylül 1998 - Elazığ) I*, haz. Fikret Karaman, Elazığ.

Bağdatlı İsmail Paşa (1951). *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, nşr. Muallim Kilisli Rifat Bilge- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İstanbul, C. 1.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, C. 1.

BİLGEGİL, M. Kaya (1979). *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*, Birinci Cild, İkinci Baskı, Ankara.

ÇAKIR, Mustafa Sefa (2020). “Osmanlı'nın Son Dönem Âlimlerinden Ömer Naîmî Efendi ve *Manzûme-i Na'îmiyye* Adlı Nasihatnamesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, C. 7, Sayı 18, Temmuz, s. 265-291.

ÇALKA, Mehmet Sait (2007). *Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi* (İnceleme-Metin- Sözlük) Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi. Manisa.

DALGIN, Nihat, Yunus Macit (1992). *Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler*, Samsun.

DİKMEN, Melek, Kâmile Çetin (2015). “Oğla Hitaben Yazılmış Bir Nasihatname: Harputlu Ömer Naim ve Manzume-i Naîmiyyesi”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s. 423-437.

Dinî Kavramlar Sözlüğü, haz. İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.

GEMİ, Ahmet (2016). “Abülhamid Hamdî Harpûti Efendi ve Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s.33- 38.

Harput Ulemâsı, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1423.

Hocazâde Ahmed Hilmi (1912). “Tezkâr-ı Ebrâr”, *Cerîde-i Sûfiyye*, 18 Şevvâl 1330, nr. 24-7, s. 5-7.

IŞIK, Mustafa (2015). “Harput-Kayseri Hattında Ömer Naimî Efendi”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s. 117-124.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999-2013). *Son Asır Türk Şâirleri*, I-V, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut, 1418/1997.

KAPLAN, Mahmut (2008). *Hayriyye-i Nâbi*, haz. AKM Yayını, Ankara.

KAPLAN, Mehmet, İnci Enginün, Birol Emil (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul.

KARATAŞ, Ahmet (2019). “Harputlu Efendigil Âilesinin Yakalandıkları Katarakt Hastalığıyla İlgili Manzumeleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, Cilt 6, Sayı 12, Eylül, s. 65-101.

KILAVUZ, Ahmet Saim (1995). “Elfâz-ı Küfür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 11, s. 26-27.

KUZEY, Muharrem (2016). “Osmanlı’da Elfâz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 14, Sayı 27, s. 203-231.

Münif (1279/ 1862). “Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân”, *Mecmua-i Fünûn*, İstanbul, Sayı 5, s.176-185.

SUNGUROĞLU, İshak (1959). *Harput Yollarında*, C. 2, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yay.

Şemseddin Sâmi (1889-1898). *Kâmûsü’l-a’lâm* I-VI, İstanbul Mihran Matbaası.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

YAPICI, Süleyman (2015). *Harput Âlim- Müellif ve Mutasavvıfları*, Elazığ Belediyesi, Elazığ 2015.

“Ziyâ Paşa’nın Evân-ı Tufûliyyeti Hakkında Bir Makâle”, *Mecmûa-i Ebû’z-Ziyâ*, 15 Rebîu’l-evvel 1298 (14 Şubat 1881), nr. 13, s. 404-409; 1 Rebîu’l-âhir 1298 (2 Mart 1881), nr. 14, s. 417-424; 15 Rebîu’l-âhir 1298 (16 Mart 1881), nr. 15, s. 455-459; Gurre-i Cümâde’l-evvel 1298 (31 Mart 1881).